

AALBORG UNIVERSITET
KØBENHAVN

Aalborg Universitet København
A. C. Meyers Vænge 15
2450 København SV
Danmark

Sekretær: Lene Wenstrøm Jørgensen
Telefon: 99 40 97 34
lwj@build.aau.dk

Studenterrapport

Uddannelse: By, bolig og bosætning

Semester: 10. semester

Titel på projekt: Modstand, retfærdighed og klager i forhandlinger af landskabets anvendelse og værdi i en vedvarende energiplanlægningsproces i Rendsbæk Øst

Projektperiode: februar 2023- april 2024

Vejleder: Rikke Skovgaard Nielsen

Tidligere vejleder: Jacob Norvig Larsen

Medlemmer: Stella Midttun Scofano

Antal normalsider: 77

Afleveringsdato: 30. april

Resumé:

Dette specialet er baseret på et casestudie, som undersøger forskellige forhandlinger af landskabets anvendelse i en vedvarende energiplanlægningsproces i Rendsbæk Øst i Jammerbugt Kommune.

Jeg trækker på teorier om stedstilknytning, naturforståelser, og teorier om værdsættelse som en social proces, og identificerer tre forskellige hovedopfattelser af området Rendsbæk Øst, som får betydning for hvorvidt aktørerne anser lokationen som passende for opstilling af vedvarende energianlæg eller ej. Jeg analyserer, hvordan de forskellige interessenter forhandler områdets arealanvendelse, gennem klager og høringssvar. Derudover anvender jeg koncepter fra Aktør-Netværk-teori, Science- Technology - Society studies, og begreber fra Just transition-litteraturen, til at analysere forskellige elementer i planlægningsprocessen ud fra et tredelt retfærdighedsbegreb. Til sidst diskuterer jeg implikationerne af den nationale målsætning om at firedoble produktionen af vedvarende energi på land, for bosætning i det åbne land.

LANDSKAB TIL FORHANDLING

Modstand, retfærdighed og klager
i forhandlinger af landskabets anvendelse og værdi i
en vedvarende energiplanlægningsproces
i **Rendbæk Øst**

Abstract:

This thesis is based on a case study that examines multiple ways in which the landscape is negotiated in a renewable energy planning process in Rendbæk Øst located in the municipality Jammerbugt.

To do so I draw on theories of place-association, nature understandings and theories of valuation as a social process, and identify three main ways that different stakeholders assess the area Rendbæk Øst, which in turn have implications for whether the actors find the location suitable for renewable energy installations. I analyze how the different stakeholders negotiate the area's land use, through complaints and consultation letters.

Secondly I apply concepts from Actor-Network-Theory, Science-Technology-Society studies and insights from the Just transition literature, to analyze different elements of the planning process on the basis of a threefold concept of justice. Lastly I discuss the implications of the national objective of quadrupling renewable energy production on land, on settlement in rural districts.

Indholdsfortegnelse

Abstract:	1
Læsevejledning	3
Kapitel 1 Indledning	4
1.2 Specialets opbygning	5
Kapitel 2 Baggrund	7
2.1 Vindmøller i Danmark	7
2.2 Casebeskrivelse	9
Kapitel 3 Metode	16
3.1 Indledning til metodeafsnit	16
3.2 Casestudie	16
3.3 Adgang til felten	19
3.4 Kvalitativ metode	22
Interviews	22
Dokumentanalyse	24
3.7 Udvidelse af det vedvarende energiprojekt	26
3.8 Reliabilitet og generaliserbarhed	27
3.8 Kodning	27
Kapitel 4 Teoretisk rammeværk	28
4.1 Science Technology and Society studies	28
4.2 Aktør-netværks-teori	29
4.3 Tematisk litteratur og teoretiske indsigter	31
4.5 Landlig klimaretfærdighed	35
Kapitel 5 Analyse	40
5.1 Analysedel 1: Deskriptiv dokumentanalyse	40
5.2 Analysedel 2: Område-opfattelser og værdsættelser af Rendbæk Øst	46
5.2.1 Område-opfattelse 1: Området som levested for arter	46
5.2.2 Området som landskab. Område-opfattelse 2	48
5.2.3 Område-opfattelse 3: "Naturen larmer også". Område som sammenfiltret	51
Handlinger og effekter	53
5.2.4. Reaktion 1: Udtage 5 af de 15 møller	53
5.2.5. Reaktion 2: Forstyrrelser i landskabsværdi og ejendomsværdi	56
5.2.6 Reaktion 3: Accept	58
5.2.7 Delkonklusion analysedel 2	60
5.3 Analysedel 3: Retfærdighed i den grønne omstilling	62
5.3.1 Hasten-efter-jord	62
5.3.2 Processuel retfærdighed: borgerinddragelse	65
5.3.3 Fordelingsretfærdighed: kompensationer og medejerskab	69
5.3.4 Anerkendelses-retfærdighed: ekspertviden, lægmandsviden og bosætning i det åbne land	74
Kapitel 6 - Diskussion	80
Konklusion	84
Litteraturliste	86
BILAG	94
Bilag 1: Tidslinje med udvalgte nedslagspunkt i case-forløb	94
Bilag 2: Oversigt over empiri	95
Bilag 3: Kontaktsøgning via opslag i Facebookgrupper	98
Bilag 3: Elproduktion landvindmøller	99

*Dette speciale kunne ikke blevet til uden hjælp og bidrag fra flere mennesker.
Tak til Laura, for samarbejdet og samtalerne,
til alle interviewpersonerne, som har bidraget med sine perspektiver til dette speciale,
til Amanda, og Gustav for jeres gennemlæsninger og hjælpsomme kommentarer,
og til Jacob Norvig Larsen og Rikke Skovgaard Nielsen for jeres tid, inspiration og generøse vejledning.*

Læsevejledning

Dette speciale er baseret på et casestudie og feltarbejde, der blev udført i Jammerbugt Kommune i foråret 2023. Specialeprojektet startede som et samarbejde mellem to studerende, der sammen har udført planlægning, empiriindsamling og igangsat analysearbejdet. Grundet uforudsete personlige omstændigheder, så den ene studerende sig nødsaget til at afslutte studieforløbet, og derfor afsluttes projektet kun af den ene studerende.

Der vil derfor være nogle skift i fortællertype i løbet af dette speciale, hvor nogle sektioner er skrevet i vi-form, fordi de refererer til feltarbejdet og interviews der er udført af begge studerende, imens andre sektioner er skrevet i jeg-form. En tidligere version af metodeafsnittet og de indledende afsnit er skrevet sammen, imens analyse, teori og diskussion er skrevet af undertegnede.

Kapitel 1 Indledning

Det åbne land undergår i disse år en omkalfatring. Arealudnyttelsen er i hidtil uset grad til diskussion, og både biodiversitet, energianlæg, bosætning, skovbrug, infrastruktur og tekniske anlæg konkurrerer om pladsen til at udfolde sig.

Der kan i denne sammenhæng opridses flere udfordringer knyttet til arealanvendelse i Danmark. I 2017 publicerede Teknologirådet og Institut for Planlægning ved Aalborg Universitet rapporten "Prioritering af Danmarks areal i fremtiden", der undersøger muligheden for sameksistens og balance mellem de konkurrerende anvendelser af det åbne land. Rapportens forfattere stiller alvorligt spørgsmål ved, hvorvidt der kan blive plads til det hele. Rapporten konkluderer blandt andet at Danmarks areal i fremtiden skal svare til 130-140% af det faktiske areal, hvis der skal være plads til den udvikling, der ønskes for både landbrug, skov, sammenhængende naturområder, klimatilpasning, energianlæg, sommerhuse, fritidsaktiviteter, landskabsinteresser, turisme, byudvikling, veje og andre tekniske anlæg (Teknologirådet og Aalborg Universitet 2017:4).

I marts 2022 publicerede Teknologirådet en opfølgende tekst, hvor de beskriver at der efter rapportens offentliggørelse i 2017, er kommet yderligere pres på arealerne, i form af planer for blandt andet solcelleparker, råstofudvinding, kystsikring, naturnationalparker og Infrastrukturplan 2035, der tilvejebringer at betydelige nye områder skal asfalteres og omdannes til veje. Disse planer for arealanvendelse overgår således rapportens estimer, og øger yderligere den andel af landet, der er planlagt for (Teknologirådet 2022).

Teknologirådet identificerer hertil et centralt problem, i form af en stykvis planlægning, hvor mål, forpligtelser og planer udvikles hver for sig, på forskellige niveauer, mellem private jordejeres ejendomsret, kommunale myndigheder, nationale målsætninger, og EU-direktiver, uden en overordnet prioritering og planlægning (Teknologirådet 2017:3, Teknologirådet 2022:14). Den stykvis planlægning skaber nogle særlige betingelser for processer, der har til formål at ændre anvendelser af det åbne land og finde plads til nye behov. Dette gælder især for opstilling af vedvarende energi anlæg, og de nationale klimamålsætninger om at firedoble den vedvarende energi produktionen fra vindmøller og solceller på land inden 2030 (Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet 2022). En sådan firedobling vil kræve op mod 1,3 % af landarealet, hvor der i dag bliver benyttet omkring 0,5 % (Ritzau 2023, 13. december).

Mens den nationale aftale sætter de overordnede politiske målsætninger for den grønne omstilling af energiproduktion, overlades selve planlægningsprocessen i stor grad til den enkelte kommunale myndighed. Den konkrete planlægning er efterhånden bredt anerkendt som en kompliceret opgave, blandt andet som følge af den store modstand, som kan opstå. Det illustreres af, at der i 2023 kun blev opstillet fire nye vindmøller på land i Danmark (Pilgaard Johnsen og Dørge 2023, 1. december). Modstanden mod projekterne udspringer i mange tilfælde fra møllernes visuelle påvirkning af landskabet og støjgener på naboejendomme som forringer ejendomsværdier, samt modstand grundet påvirkning af naturområder og de dertilhørende dyrearter.

Formålet med dette speciale er at undersøge de interesser som interagerer, mødes og strides i vindmølleplanlægningsprocesser. Specialet er et kvalitativt casestudie, og vil omhandle hvilke arealinteresser, opfattelser og værdsætninger af landskabet der interagerer i planlægningsprocessen, samt hvordan landskabets anvendelse forhandles herigennem. Specialet vil tage udgangspunkt i en specifik planlægningsproces af et vindmølleprojekt ved Rendbæk Øst i Jammerbugt Kommune. Projektet blev påbegyndt i 2015 og er blevet påklaget af flere omgange af naboer og naturorganisationer, der gerne vil aflyse eller formindske projektet. Samtidig er der fra projektudviklernes side, ønsker om at udvide projektet til at omfatte planer for både biogasanlæg, solceller og power-to-x anlæg.

I den forbindelse vil jeg undersøge, hvilken rolle *retfærdighed* spiller i forhandlingerne af landskabets anvendelse.

Afslutningsvis vil jeg diskutere, hvilke effekter og betydninger vindmølleplanlægning og de nationale målsætninger om at firedoble vedvarende energiproduktion på land kan have for bosætning i det åbne land, ud fra spørgsmålet: *Er bosætning i det åbne land forenelig med de nationale målsætninger om at firedoble produktion af vedvarende energi på land?*

1.2 Specialets opbygning

Kapitel 2 indeholder en historisk kontekstualisering af vindmøllernes samfundsmæssige betydning i Danmark, hovedsagelig baseret på Katinka Johansens (2021) historiske oversigtsartikel, samt en situering af indeværende case. Desuden indeholder kapitlet en beskrivelse af sagsforløbet og udviklingen af det vedvarende energi-projekt ved Rendbæk Øst. I kapitel 3 redegør jeg for de metodiske tilgange, som er benyttet for at undersøge casen, herunder dokumentanalyse og kvalitative interviews. I kapitlet beskriver jeg desuden,

hvordan vi har søgt kontakt til de forskellige aktører. I kapitel fire beskriver jeg det teoretiske rammeværk og de teoretiske greb, som specialet trækker på, herunder Science Technology Society studies, og Aktør-Netværks-Teori. Derefter redegør jeg for teori om stedstilknytning, naturforståelse og værdsætning, samt retfærdighed i forbindelse med den grønne omstilling, som danner ramme for analysen.

Specialets analyse er inddelt i 3 dele. Den første del er en kort deskriptiv dokumentanalyse, hvor jeg analyserer sagsforløbets dokumenter, og hvordan aktørerne bruger dokumenter til at forhandle Rendbæk Øst's anvendelse. I den anden analysedel identificerer og behandler jeg nogle af de forskellige aktørers forskelligartede område-opfattelser og værdsætning(er) af planområdet, samt hvordan disse opfattelser får betydning for deres reaktioner og handlinger knyttet til de vedvarende energi-anlæg. I den tredje analysedel undersøger jeg forskellige retfærdigheds-dimensioner i vedvarende energi-planlægning, herunder borgerinddragelse, kompensationer, og medejerskab. Til sidst samler jeg de forskellige analysedele i en diskussion, af de implikationer som vedvarende energianlæg og planlægning har for bosætning i det åbne land.

Kapitel 2 Baggrund

2.1 Vindmøller i Danmark

Den brede interesse for vindmølleteknologi i Danmark blev for alvor sparket i gang under oliekrisen i 1970'erne, hvor 90% af det nationale energiforbrug blev dækket af import fra Mellemøsten (Johansen 2021:3). På grund af de seksdoblede oliepriser, blev der sat flere restriktioner på energiforbruget som bilfrie søndage, reduceret gadebelysning og sænkede fartgrænser. Man igangsatte desuden tiltag, som på sigt skulle gøre Danmark mindre afhængig af olieimport (Johansen 2021:4). I den forbindelse blev Energistyrelsen i 1976 etableret, for at varetage den langsigtede, nationale energiplanlægning.

Den første energiplan som blev udarbejdet, fokuserede på at udnytte spildvarme fra kraftværker og industri i stedet for olie, på mere energieffektiv opvarmning og på integration af lokale og mere vedvarende energikilder i energisystemet. Dette medvirkede til at øge danskernes interesse for vindenergi (Johansen 2021:4).

Udviklingen af vindmølleteknologi var i perioden primært drevet af mindre private initiativer og virksomheder. Entusiaster, eksperter, ngo'er og modstandere mod atomkraft, som udviklede græsrodsbevægelser og kooperativer for vedvarende energi, drev teknologiudviklingen. Det var i denne periode at Tvindmøllen blev rejst af frivillige på Tvind højskole, som den hidtil største vindmølle på dansk jord (Tuxen og Vuroela 2024). Den danske stat initierede desuden et subsidieprogram til vindmølleteknologien, et politisk initiativ som fremmede sektoren yderligere.

I 1980'erne voksede befolkningens bevidsthed om miljø og bæredygtighed, hvilket yderligere øgede fokus på alternative energikilder. Flere kooperativer organiserede sig herunder omkring finansiering af større vindmølleprojekter. Havvindmølle-teknologien blev ligeledes udviklet, og Energiministeriet etablerede en komite for offshore vindparker. Den første havvindmøllepark blev rejst i Vindeby uden for Lolland, i 1991, efterfulgt af flere andre havvindmølleparker, som øgede den samlede produktionskapacitet fra vindenergi (Johansen 2021:5).

I slutningen af 1990-erne var der stadig kooperativer og privatpersoner, som havde den største andel af ejerskabet i vindsektoren. Men fra år 2000 blev vindteknologien mere avanceret, og vindmøllerne blev højere, dyrere og mere effektive (Johansen 2021:6).

Investeringsomkostningerne ved de nye vindmøller kunne således ikke længere afholdes indenfor almindelige husholdningsbudgetter, ej heller for de fleste kooperativer, hvorfor de store industrielle vindmøller i stigende grad blev finansieret og ejet af professionelle investorer og eksterne udviklere (Johansen 2021:6.).

I takt med at vindmøllerne blev højere og mere fremtrædende i landskabet, blev modstanden mod vindmøllerne også større, og der fulgte en tiltagende mobilisering af vindmøllemodstandere i deciderede modstandsgrupper (Johansen 2021:7). Flere projekter på land og tæt på kyster blev bremset eller stoppet helt på grund af denne modstand. De store sociale kontroverser omkring landvind førte efterhånden til en højere satsning og teknologi-modning inden for havvindmølleområdet, til trods for de relativt højere omkostninger. Således blev de største havvindmølleparker på dette tidspunkt etableret ved Horns Rev i 2002 og Anholt i 2010 (Johansen 2021:7).

I 2008 blev Lov om fremme af vedvarende energi introduceret. For at promovere udviklingen af vedvarende energi indeholdt loven desuden politikker rettet mod naboer til vindmøller, med det formål at øge den lokale accept. Loven indeholdt navnlig fire tiltag: 1) kompensationer for tab af ejendomsværdi, 2) en medejerskabs-ordning, hvor naboer tilbydes anparter i vindanlæg, 3) en grøn fond, med midler der tilfalder lokalsamfundet, og 4) en garantifond, for at bistå lokale vindmølle initiativer (ibid.). Disse ordninger er sidenhen blevet revideret af mange omgange, og behandles nærmere i kapitel 5.3.

Ved energikrisen i 2022, efter Ruslands angreb på Ukraine, har ønsket om uafhængighed af russisk gas ligeledes øget satsningen på vedvarende energiproduktion i kombination med sikkerhedspolitiske tiltag. Med Regeringens udspil *Danmark kan mere I og II*, blev der iværksat en række initiativer for vedvarende energi, heriblandt etablering af Energiparker, i og udbygning af landvind og solcelleanlæg - herunder den tidligere nævnte aftale om "Firedobling af samlet produktion fra solenergi og landvind frem mod 2030" (Finansministeriet 2022, 19. april). I udspillet omtales det øgede tempo som en vigtig faktor - "*Hurtigere sagsbehandling og bedre balance i miljøreguleringen*" er således nu en national målsætning, når det gælder etablering af vedvarende energianlæg (Finansministeriet 2022, 19. april).

De danske energikilder er således tæt forbundet med sociale og historiske begivenheder, herunder den lokale opbakning og modstand mod dem. Vindmølleenergi er i

Danmark gået fra en småskala og kooperativt drevet energikilde til en central brik i den nationale sikkerhedspolitik, og er nu i høj grad finansieret af staten og de store energiselskaber. Vindmøller på land leverer 29,3 pct. af det nationale elektricitetsforbrug (tal fra 2023) (Energistyrelsen u.d.). Mens produktionskapaciteten per mølle og møllerne selv bliver større, vokser også modstanden. Ifølge energiselskabet ANDEL, bliver 14 ud af 17 af deres projektplaner for vedvarende energianlæg skrinlagt, som følge af lokal modstand. Som forsker ved DTU Julia Kirch Kirkegaard (2023) skriver, kan lokal modstand og bureaukratiske processer potentielt udsætte eller helt forhindre, at målsætningerne for vedvarende energiproduktion bliver indfriet. Det er derfor væsentlig at forstå borgernes opbakning som en central del af vindmølleplanlægning.

Vindmøller i Jammerbugt kommune

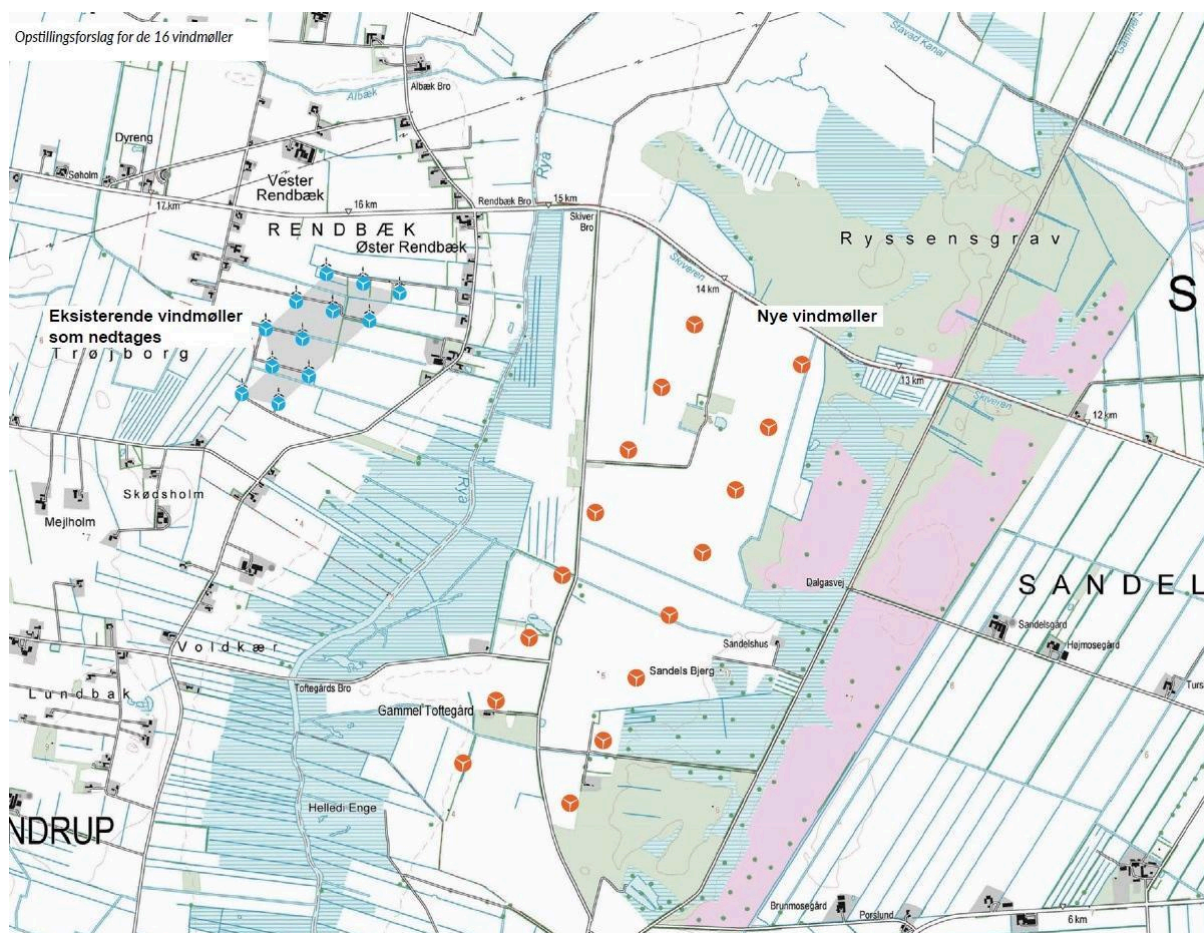
Jammerbugt Kommune er en af de kommuner der producerer flest megawatttimer strøm (MWh) fra landvindmøller, ifølge tal fra Energinet fra 2021-2023 (Energinet 2023). Ifølge Energinets landsdækkende database er der 196 landvindmøller i drift (tilmeldt elnettet) i Jammerbugt, per november 2023, imens 127 er ude af drift (afmeldt elnettet) (Energinet 2023). Til sammenligning har den mest producerende kommune, Ringkøbing-Skjern, 344 vindmøller i drift, hvoraf 327 er afmeldt. Tabellerne i BILAG 4 viser de øvrige mest producerende landvinds- kommuner, samt hvor mange vindmøller disse kommuner har, både dem der er i drift og dem ude af drift.

2.2 Casebeskrivelse

Vindmølleprojektet, som specialet drejer sig om, er planlagt til opstilling ved Rendbæk Øst i Jammerbugt Kommune. Projektområdet ligger i landzone og består af dyrkede landbrugsarealer. 100 meter mod øst støder området op til højmosen Store Vildmose, som er klassificeret som en del af Natura 2000 netværket, hvilket er navnet på de naturbeskyttelsesområder i EU, som skal beskytte og bevare vilde dyre- og plantearter (Miljøministeriet u.d.). De nærmeste naboer til området er enkeltstående huse og gårde (Lokalplan 23-008). De nærmeste byer i området er Pandrup med 2.909 indbyggere, Aabybro med 6.559 indbyggere, samt landsbyerne Kaas, Sønder Saltum og Østrup. Alle med mere end 3 km afstand fra vindmølleområdet (Danmarks Statistik 2023, Lokalplan 23-008).

Projektbeskrivelse

Initiativet til vindmølleprojektet ved Rendbæk Øst blev taget af godsejer ved Birkelse Hovedgård i Aabybro, Jørgen Skeel. Jørgen Skeel er lodsejer i området og en af Nordjyllands største jordbesiddere. I samarbejde med det nordjyske vindenergiselskab Dansk Vindenergi APS udarbejdede han en ansøgning til Jammerbugt Kommune, som indeholder nedtagning af 12 vindmøller, der står i Øster Rendbæk, ca. 1 km vest for det nye område. Disse ønsker de at erstatte med 16 nye vindmøller, med en effekt på 3,6-4,3 MW per vindmølle, og med en højde på ca. 150 meter. De gamle møller har en højde på maksimum 61,5 meter (Pandrup kommune 1996 Lokalplan 184). Sidenhen bliver en af de 16 møller udtaget af projektet af hensyn til fouragerende damflagermus. De nye 15 møller planlægges at have en afstand til nabobeboelse på over 900 m. Imens møllerne, der ønskes nedtaget, har en afstand på ca. 330 m til nærmeste beboelse (Toftegaard vind u.d.).

Kort 1: Kort over det planlagte vindmølleprojekt. Her stadig med den 16. mølle, der ikke længere indgår i projektet. De eksisterende møller ses i venstre side. (kilde: Toftegaard vind u.d.).

Jammerbugt Kommunes kommunalbestyrelse beslutter at arbejde for at medvirke til projektets virkeliggørelse og starter op den konkrete planlægning med udarbejdelsen af de lovpålagte plandokumenter. Det resulterer i kommuneplantillægget “Helhedsplan 17 tillæg 15”, lokalplanen “Lokalplan 23-008” samt tilhørende miljørapporter. Jammerbugt erklærer i kommuneplantillægget, at deres hensigt er at bidrage til udvikling af vedvarende energiproduktion og derigennem nedbringe udledningen af drivhusgasser. Hertil at vindmøller er et af de mest effektive vedvarende energi anlæg til netop dette formål (Lokalplan 23 - 008 Jammerbugt kommune 2021:8.).

I februar 2021, 6 år efter projektets igangsættelse, vedtages endeligt plandokumenterne for vindmøllerne ved Rendbæk Øst. I høringsperioden er der dog indkommet flere høringssvar fra blandt andet Danmarks Naturfredningsforening afdeling Jammerbugt og en indsigelse fra Miljøstyrelsen, der udtrykker bekymring omkring møllernes placering, henholdsvis 3,1 og 3,4 km fra rederne til en bestand af kongeørne der yngler i området.

Et par måneder senere, i april og maj 2021, indsender Danmarks Naturfredningsforening afdeling Jammerbugt (forover DN), Dansk Ornitologisk Forening lokalafdeling Nordjylland (forover DOF), og en række nærboende borgere sammen med Landsforeningen Naboer til Kæmpevindmøller, hver især deres klager over planvedtagelsen og miljøvurderingen til Nævnenes hus, til behandling hos Planklagenævnet og Miljø- og Fødevareklagenævnet (Planklagenævnet 2021). De forskellige klager bunder alle i hensynet til kongeørn og andre fugle- og flagermusarter i området samt områdets tilgrænsning til Store Vildmose.

De to nævn behandler de indkomne klager og offentliggør deres afgørelse i december 2021. Nævnene vurderer samlet set at de ikke kan give medhold i klagen. Hvilket betyder at både lokalplan, kommuneplantillæg og miljørapport for vindmølleprojektet ved Rendbæk Øst stadigvæk er gældende.

Information bragte i den forbindelse artiklen: *“I Nordjylland har en kongeørn været ved at vælte 15 vindmøller. Nu har naturforkæmpere tabt sagen”* (Bahn 2022, 8. januar). Hvor, Henrik Skovgaard, en af biologerne bag VVM-redegørelsen, udtaler at han ikke er overrasket over nævnsafgørelsen fordi området er et *“kedeligt landbrugsområde”* (Bahn 2022, 8. januar). Borgmester i Jammerbugt Mogens Gade (V) kritiserer i samme artikel DN for at være *“lidt dobbeltmoraliske”* ved at modsætte sig vedvarende energi-projekter, som han også

ser som et vigtigt element i naturbeskyttelse. Søren Rosenberg, formand i DN Jammerbugt, udtaler at de i DN er meget overrasket over, at det ikke gik deres vej i denne sag (Bahn 2022, 8. januar).

Stævning

I juni 2022, 6 måneder efter klagenævnsafgørelsernes offentliggørelse, stævner tre borgere, Planklagenævnet og Miljø- og Fødevareklagenævnet, ved Retten i Hjørring. De beder igen om ophævelse af plangrundlaget for vindmølleprojektet ved Rendbæk Øst. Klagerne angiver i stævningen at de ønsker sagen henvist til Landsretten til behandling med begrundelse i at: *“Sagen omhandler konkrete og principielle spørgsmål af kompliceret juridisk karakter herunder, hvorvidt Nævnens praksis kan anses for værende i overensstemmelse med gældende EU-ret såvel som Danmarks forpligtelser i henhold til internationale konventioner, jf. retsplejelovens § 226.”* (Retten i Hjørring 2022, 9. juni). Sagen antages af Vestre Landsret og er i skrivende stund stadig under behandling. Vindmølleparken er sat i bero indtil det er truffet afgørelse i Landsretten.

Jammerbugt Kommune har i mellemtiden arbejdet på en revidering af kapitlerne om vindmøller og solceller i deres Kommuneplan 21. Her blev projektansøgere opfordret til at indsende ansøgninger til kommunen vedrørende solcelleprojekter, imens kommunen besluttede, at de *ikke* ville åbne op for flere vindmølleprojekter.

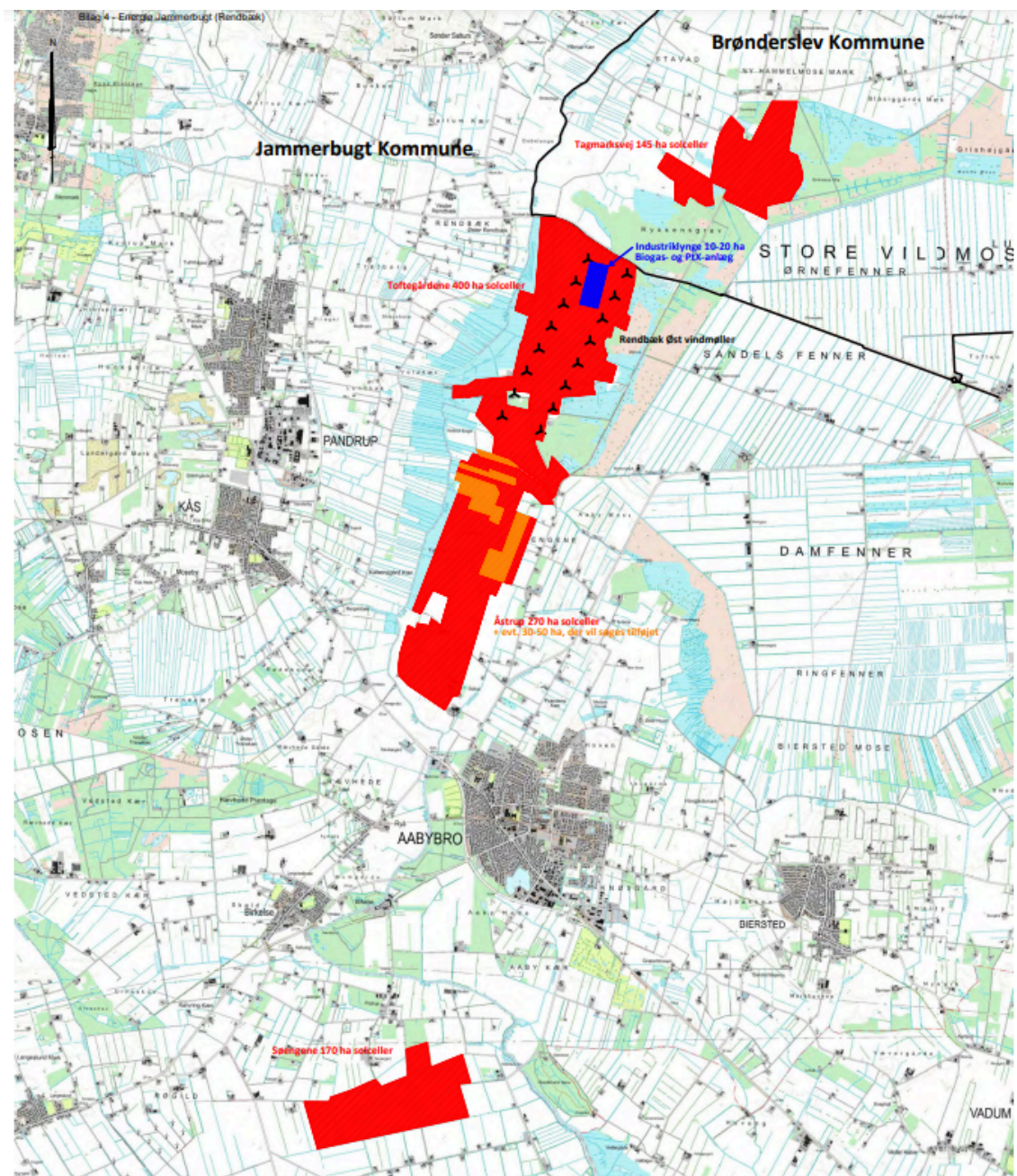
Til trods for den igangværende sagsbehandling, udarbejdede Jørgen Skeel fra Birkelse Gods i mellemtiden en ny ansøgning for Rendbæk Øst, som blev indsendt til Jammerbugt Kommune i forbindelse med deres temarevision. Denne gang med en hel Energiø der skal supplere vindmølleprojektet. Denne Energiø ved navn “Jammerbugt Go Green”, er udarbejdet sammen med selskabet BioCirk¹, og indeholder planer for etablering af en industriklynge, med power-to-X, solcelleparker, et biogasanlæg til produktion af biometan, og biokul til landbrugsgødning og græsproteinproduktion.

Jammerbugt åbner herefter op for muligheden for ansøgninger om biogasanlæg, og vedtager i april 2023, Kommuneplantillæg nr. 4 til kommuneplanen, og giver hermed grønt

¹ BioCirk har udover sin ansøgning i Jammerbugt, ansøgninger om Energiøer liggende i Viborg, Vesthimmerland, Ringsted og Skive (Soelberg og Ibfelt 2024, 9. februar).

lys for at tre af fire projekter kan begynde de konkrete ansøgninger for deres vedvarende energi-projekter. Herunder Energiø-projektet ved Rendbæk Øst.

Til dette anlæg, skal der bruges strøm fra de 15 planlagte vindmøller og fra ca 985 ha solceller, hvoraf 840 ha af disse befinder sig i Jammerbugt kommune. I ansøgningen nævnes at det er vigtigt at industriklyngen placeres ved en befærdet vej, da der vil være daglig tung trafik til og fra industriklyngen. Projektet forsøger at skabe merværdi ved at områderne hvor solcellerne opstilles vil kunne fortsætte landbrugsdrift med fremstilling af grønne brændstoffer (Ansøgning 2022. 09. august). Se tidslinje over sagsforløbet i BILAG 1.

Kort 2 - Energiø Jammerbugt (Rendbæk). De røde felter viser projektmagernes ønsker for placering af solceller, imens blå viser biogas og power-to-x. De gule felter viser områder, som projektmagerne angiver at de vil søge tilføjet til det samlede projekt. Kilde: Ansøgning 09-08-2022.

Kapitel 3 Metode

3.1 Indledning til metodeafsnit

Baggrunden for dette studie er det enkle og anerkendte problem, at det er svært at arbejde med opsætningen af vindmøller og andre vedvarende energianlæg og har været det i en lang periode.

Således er dette speciale empirisk drevet, i det at det er udarbejdet efter en undren over et bestemt empirisk forhold. Jeg benytter mig således af en induktiv metodologi. Det teoretiske rammeværk har jeg opsøgt efter det empiriske materiale er produceret, for at åbne materialet op, sammenligne og sætte case undersøgelsen i dialog med andre studier og teoretiske indsigter. Derfor vil jeg i dette metodeafsnit først redegøre for valg af case, og den undren som specialet tager udgangspunkt i. Derefter vil jeg beskrive kontaktsøgning til aktører, og de kvalitative metoder der er benyttet, inden jeg præsenterer den teoretiske ramme i kapitel 4. Jeg vil her gøre opmærksom på at der i de kommende afsnit vil bruges vi-form, fordi afsnittet refererer til det arbejde der blev udført som et samarbejde.

3.2 Casestudie

Vi valgte at undersøge denne brede problematik ved hjælp af et casestudie, altså en undersøgelse af et konkret hændelsesforløb, i en specifik vindmølleplanlægningsprocess.

Ved at fokusere på en enkelt case, forsøger vi at opnå en dybere forståelse af de komplekse forhold som omgiver vedvarende energi-planlægningsprocesser (forover forkortes vedvarende energi som VE), og som vanskeligt lader sig beskrive ved brug af kvantitative metoder. Baseret på baggrundsinformation om at der kun bliver stillet et fåtal af landvindmøller op i Danmark, til trods for målsætninger om at firedoble produktionen af vedvarende energi på land, var udvælgelsen af en case hvor planlægningsprocessen trækker ud, møntet på at belyse de forskellige arealinteresser der interagerer og forhandles i vedvarende energi planlægning.

Valg af case

Vi hørte for første gang om sagen ved Rendbæk Øst, i forbindelse med den ene studerendes studentermødestjælper job i Plan- og Landdistriktsstyrelsen, hvor advokater fra Kammeradvokaten Poul Schmith var forbi for at præsentere de retssager, de arbejdede med på

vegne af staten. En af disse sager var projektet ved Rendbæk Øst i Jammerbugt Kommune, hvor det var sået tvivl om, hvorvidt den sjældne fugleart kongeørn yngede i det pågældende område, hvor en vindmøllepark var planlagt at stilles op. Det blev nævnt at en kongeørnsekspert ville inddrages for at besigtige stedet og udføre observationer. Det var nemlig uenighed om tilstrækkeligheden og nøjagtigheden af de tidligere observationer.

Vi blev draget af kongeørnen som omdrejningspunkt for en planlægningsproces, og det tilsyneladende modstridende forhold mellem klimahensyn og miljøhensyn, som ofte præsenteres som en del af samme grønne dagsorden. Det fremstod som et særlig forløb pga. hensynet til en i Danmark sjælden fugleart. Samt at kongeørnen i højere grad fik opmærksomhed, frem for naboer der ikke ønsker vindmøller i baghaven. Dette perspektiv blev undervejs udfordret. Selvom kongeørnen er en sjælden art, repræsenterer den i denne sag såvel som i mange andre sager omkring opstilling af vedvarende energianlæg, hensynet til biodiversitet. Dette er ikke en særlig omstændighed i forbindelse med sagen om vindmøllerne ved Rendbæk Øst, da den går igen i de fleste større byggesager på dansk jord.

Strategisk case-udvælgelse

Den økonomiske geograf Bent Flyvbjerg (2006) skriver, at et strategisk valg af case har betydning for muligheden for at generalisere ud på baggrund af det enkelte casestudie. Flyvbjerg skiller mellem en tilfældig udvalgt case, en kritisk case, en atypisk eller ekstrem case, og en paradigmatiske case.

Ifølge Flyvbjerg er en *kritisk* case god til at falsificere eller verificere hypoteser. Flyvbjerg pointerer at der ikke findes nogle universelle metodologiske principper for at identificere en kritisk case, men at det er en god idé at se efter de cases hvor det er sandsynligt at man enten får bekræftet eller afkræftet hypoteser (Flyvbjerg, 2006: 231). Hvis en case vælges ud fra antagelser om at den er særlig favorabel, en såkaldt “most likely” case, kan man arbejde med falsificering ud fra antagelsen om, at det som ikke gælder for denne case, sandsynligvis heller ikke er gældende i de mindre favorable cases. Omvendt vil det for en “least likely”-case sandsynligvis gælde, at det, som gælder for denne case, også er gældende i andre tilfælde (ibid.:). Således er “most likely”-cases ifølge Flyvbjerg gode til falsificering, mens “least likely” er gode til verificering (Flyvbjerg, 2006:231).

I vores case udvælgelse, var vi i tvivl om hvordan vores case kunne betegnes, og hvorvidt den kunne betragtes som en atypisk eller kritisk case. Det at vindmølleprojektet er blevet påklaget, er ikke unikt for denne case, og gør den ikke atypisk. En hurtig søgning i Miljø-og Fødevareklagenævnets portal, på vindmølle-klagesager, giver en lang liste over vindmølleprojekter der er blevet påklaget.

På hjemmesiden VidenOmVind, en hjemmeside, som flere vindmølleselskaber står bag, er der samlet en oversigt over klagenævnsafgørelser fra både Planklagenævnet og Miljø-og Fødevareklagenævnet med sager om vindmølleprojekter på land der er blevet påklaget, med relation til natur og biodiversitets-hensyn. Oversigten går tilbage fra september 2020 og frem til marts 2023, og består af 22 sager. I 5 af afgørelserne, giver klagenævnene opstillerne lov til at gå videre med vindmølleprojekterne. Imens i de 17 andre afgørelserne giver klagenævnet klagerne medhold, og enten ophæver tilladelserne, afviser miljøvurderingerne eller sætter restriktioner på anlæggenes drift, ud fra hensyn til primært fugle- eller flagermus beskyttelse (Videnomvind 2023, 22. december).

Ud af de 22 sager, er 3 af dem fra Jammerbugt Kommune. En af sagerne der står listet vedrører vindmølleprojektet ved Rendbæk Øst i Jammerbugt Kommune.

Det er således ikke ualmindeligt at vindmøllesager påklages.

Det der i højere grad gør at denne sag kan karakteriseres som en kritisk case er at sagen er blevet anket til Vestre Landsret. Byretten kan efter anmodning fra en part henvise en sag til behandling ved landsret, *hvis* sagen er af principiel karakter og har generel betydning for retsanvendelsen og retsudviklingen eller væsentlig samfundsmæssig rækkevidde i øvrigt. jf Retsplejeloven §226. Den længerevarende juridiske proces har gjort at netop dette projekt har pågået i over 9 år, og der er (i skrivende stund) stadig ingen afklaring på om vindmøllerne bliver stillet op i Rendbæk Øst.

Ud fra Flyvbjergs topologi forstår vi denne case som en kritisk case, fordi den er særlig langtrukket, og vi mener dermed casen kan belyse nogle af de mekanismer der bidrager til at planlægningsprocesser kan være særligt komplicerede. Vi var dog ikke nødvendigvis ude efter at få en specifik hypotese afkræftet eller bekræftet. Vi var mere interesserede i at afdække de forskellige lag og arealinteresser der er på spil og forhandles i planlægningsprocessen. Samtidig ønskede vi at undersøge en case hvor vi ikke havde en tydelig formening om hvad der var ret og galt på forhånd, og synes derfor denne sag, hvor

klimahensyn og miljøhensyn umiddelbart kan forstås som modstridende, repræsenterer et interessant dilemma.

3.3 Adgang til felten

Eftersom undersøgelsens formål var at undersøge de forskellige arealinteresser der er på spil ønsket vi at tale med et så bredt udsnit af aktører involveret i projektet som muligt. I praksis har vi benyttet forskellige strategier for at få kontakt.

Juridiske aktører

Vi havde ikke erfaring med at søge aktindsigt, eller navigere i de juridiske retsinstanser, da vi startede denne proces. Vi startede med at søge aktindsigt ved Nævnenes hus, og blev derefter kontaktet af Miljø- og Fødevareklagenævnet, for at specificere hvilke dokumenter vi var interesseret i. Vi fik meddelt aktindsigt og tilsendt aktstykker, klageskrivelser og lister over sagsakterne fra Miljø- og Fødevareklagenævnet. Derudover fik vi informationer omkring sagens forløb, og at sagen var stævnet ved Retten i Hjørring. Vi henvendte os derefter til Retten i Hjørring, som henviste til Vestre Landsret, hvor sagen var blevet anket til. Ved Vestre Landsret søgte vi ligeledes aktindsigt, men denne gang fik vi ikke meddelt aktindsigt.

Kommunale aktører

Vi tog direkte kontakt med afdelingslederen i Plan og Miljø, Kell Agerbo, som inddrog sin kollega fra samme afdeling, klimamedarbejder Arendse Dahlstrøm-Kronborg. Begge indvilligede i at medvirke til et interview. For at repræsentere det politiske perspektiv henvendte vi os til alle kommunalpolitikere i Teknik- og Miljøudvalget i Jammerbugt Kommune. Forespørgslen resulterede i to aftaler - én repræsentant fra Venstre, Christian Hem, og en repræsentant fra Socialdemokratiet, Frank Trolle.

Naturorganisationer

Vi kontaktede desuden bestyrelsesformændene i de lokale afdelinger hos Danmarks Naturfredningsforening og Dansk Ornitologisk Forening. Vi fik kontakt til formanden i DN Jammerbugt, Søren Rosenberg. Formanden for DOF Nordjylland, formidlede kontakt videre til bestyrelsesmedlem Svend Erik Mikkelsen.

Boligmarked

For at få indblik i det lokale boligmarked, og ejendomsmægleres syn på vindmøllers påvirkning herpå, skrev vi mails til en række ejendomsmæglere i de nærmeste byer til projektområdet. Derigennem fik vi lavet en interviewaftale med ejendomsmægler Mark Frost fra Home Aabybro.

Vindmølleopstillere

For at få indsigt i vindmølleplanlægning fra vindmølleopstillers perspektiv henvendte vi os til Niels Mejlhede fra Dansk Vindenergi. Vi fik indledningsvis en afvisning med begrundelse i den verserende retssag. Vi formulerede i stedet nogle spørgsmål om vindmølleplanlægning mere generelt, hvorefter Mejlhede indvilligede i at besvare et nogle af vores spørgsmål telefonisk. Eftersom vi ikke lykkedes at opnå en grundig indsigt i hvordan processen ser ud fra vindmølleopstillers perspektiv, har vi valgt at supplere analysen, med perspektiver fra forskere ved DTU, Kirkegaard et al. (2023) der har lavet dybdegående interviews med udviklere, som de har præsenteret i flere forskningsartikler. Perspektiver fra disse forskningsartikler vil indgå for at i højere grad kunne sige noget om processen fra et udvikler perspektiv.

Borgere

For at komme i kontakt med borgere, lagde vi et opslag (BILAG 3) op i flere grupper på Facebook, samt tog kontakt til en række grundejerforeninger i Pandrup via deres infomails. På Facebook lagde vi vores opslag ud i to grupper, der vedrører de vedvarende energi-projekterne i Rendbæk Øst, henholdsvis “Aktionsgruppe Rendbæk Øst - Kæmpevindmøller ved Store Vildmose”, og “Nej tak til energiø ved Åbybro”. Samt to grupper for lokalområdet; “Aabybro Portalen” og “opslagstavle Pandrup, Kaas, og Moseby”. I gruppen ved navn “Aktionsgruppe Rendbæk Øst - kæmpevindmøller ved Store Vildmose” blev vores opslag fjernet af administratoren. Vi kontaktede administratoren, for at høre hvad det skyldtes, og fik besked om at benytte andre grupper end deres.

Det viste sig at være en udfordring at få modstandere af vindmølleprojektet til at tale med os via sociale medier. De delinger og den respons, vi fik på vores opslag, førte i første omgang kun til kontakt med en række personer der ikke havde lokal forankring til projektområdet, men var imod vindmøller generelt. De administratorer i Facebook-grupperne, vi kontaktede

direkte, ønskede ikke at medvirke, og udviste en skepsis til vores agenda. Det var vigtigt for os at tale med personer der havde lokalt kendskab og kunne udtale sig konkret om vindmølleprojektets indvirkning på dem personligt. Vi fik ikke kontakt med nogen med direkte relation til projektet gennem vores facebook-opslag.

Når det gælder vores mails til forskellige grundejerforeningers info-mails, fik vi til vores overraskelse svar fra kommunalpolitiker Christian Hem, som vi allerede havde en aftale med. Udover at være politiker i Venstre, viste det sig, at han også er formand i sin grundejerforening. Han meddelte, at han gerne ville besvare spørgsmål omkring lokalsamfundet og forsøge at repræsentere et borgerperspektiv.

At lave feltarbejde midt i en retssag

Efter at vores strategier havde en begrænset effekt ift. at komme i kontakt med lokale borgere i området, rakte vi ud i eget netværk.

Herigennem fik vi kontakt til en borger der er bosat med udsigt direkte til de eksisterende 12 vindmøller i Rendbæk Øst og en borger bosat i Pandrup, men uden udsigt til vindmøllerne fra hendes bolig. Derudover formidlede førstnævnte borger kontakt til en af hans naboer, som er modstander til det nye vindmølleprojekt ved Rendbæk Øst. Vi havde en telefonisk samtale omkring vedkommendes holdninger til vindmøllerne, men vedkommende trak senere sit samtykke til at vi måtte bruge udtalelserne i specialet. Begrundelsen for dette var vedkommendes involvering i den verserende retssag og en bekymring for at et interview ville kunne påvirke forløbet negativt.

Vi havde således en varieret "succesrate" ift. at få kontakt med de relevante aktører.

Det viste sig at være udfordrende at få dem i tale, der havde meget på spil og var involveret i retssagen. Både borgere men også opstiller fra Dansk Vindenergi, gav udtryk for at de ikke ville udtale sig om den konkrete sag, mens den stadig var verserende.

Personen der trak sit samtykke gav udtryk for at vedkommende ikke ville risikere at deres deltagelse i interviewet ville få negative konsekvenser for udfaldet af retssagen.

Eftersom det ikke lykkedes os at få en aftale med borgere, der er modstandere til projektet, valgte vi at benytte de indkomne klager og høringssvar til projektet, som vi har fået adgang til, for at repræsentere dette perspektiv. Samt artikler fra lokalaviser der rapporterer fra de forskellige borgermøder der er afholdt i forbindelse med planlægningsprocessen.

Statslig niveau

For at repræsentere det statslige niveau, kontaktede vi aktører fra VE-Rejseholdet, et initiativ der er sat til værks for at bistå kommunerne i deres vedvarende energi planlægning. Herigennem fik vi et interview med en af medarbejderne, Steffi Brandt Gunnarson. Derudover fik vi kontakt til Mia Christiernson, der arbejder i Plan- og Landdistrikt Styrelsen, i styrelsens VE-team, og har lang erfaring med statslig planlægning i det åbne land.

Areal-projekt -klimatænk tanken CONCITO

For at repræsentere et alternativt perspektiv på overordnet arealplanlægning, er Freja Friis, der arbejder på et projekt om fremtidsvisioner for arealplanlægning, i klima tænketanken CONCITO interviewet. Perspektiverne fra dette interview benyttes i diskussionen.

Andre relevante aktører

Der var også andre meget relevante aktører vi gerne ville have talt med, som det ikke lykkedes at komme i kontakt med. Det gælder for lodsejer og initiativtager til projektet Jørgen Skeel og Landsforeningen for Naboer til Kæmpevindmøller, der er en af de organisationer der bidrager til og hjælper borgere med at klage over vindmølleprojekter, og som også har bidraget til klagerne i denne sag.

Samlet set er det resulteret i 12 interviews, hvoraf to af dem var telefoniske, to foregik via teams, og to blev udført som gående interviews ude i området ved Rendbæk Øst.

3.4 Kvalitativ metode

For at skabe overblik over sagsforløbet har jeg anvendt dokumentanalyse. For at forstå aktørernes positioner i dybden har vi udført en række *semistrukturerede interviews*.

Interviews

De forskellige interviews har alle været semistrukturerede. Vi har således udarbejdet interviewguides tilpasset de forskellige aktørtyper, som blev beskrevet i det forrige afsnit, med enkelte, individuelle tilpasninger. Med udgangspunkt i vores interviewguides har vi stillet opfølgende spørgsmål, efterhånden som samtalen har udviklet sig.

For de to interviews med Søren Rosenberg fra DN og Svend Erik Mikkelsen fra DOF, havde vi spurgt, om de havde mulighed for at vise os rundt i området ved Rendbæk Øst, for at forsøge at få et nærmere indblik i de værdier, de tillagte området. Derfor er de to interviews med dem udført ved Rendbæk Øst og i Store Vildmose. Dette genererede nogle andre typer viden end hvis vi havde udført interviewet som et almindeligt interview. Interviewet med Christian Hem blev udført på Hotel Løkken, hvor Christian er medejer og arbejder. Interviewet med Frank Trolle, og borgeren Ole, blev udført i deres hjem. Interviewene med ejendomsmægler Mark Frost, og Mia Christierson (Plan- og Landdistriktstyrelsen), blev udført på deres respektive arbejdspladser. Freja Friis og Niels Mejlhede blev interviewet telefonisk. Interviewet med Steffi Brandt Gunnarson (VE-rejseholdet) og borgeren Bente, foregik via teams.

Anonymisering

I dette specialet har vi anonymiseret private borgere ved at ændre navne og udelade andre personlige oplysninger. De øvrige aktører optræder ved navn. Dette valg er truffet, da de fleste aktører udtaler sig i kraft af deres offentlige embede, deres private profession, eller deres frivillige engagement, herunder bestyrelsesformænd, bestyrelsesmedlemmer i naturorganisationer samt ansatte i den kommunale og statslige forvaltning. De interviewede er blevet oplyst om, at de kan trække deres samtykke tilbage, hvilket en af de interviewede også valgte at gøre, grundet den verserende retssag. Vi har valgt ikke fuldstændigt anonymisere adressen til borgeren Ole, da viden om hans bolig, i kraft af udsigten til vindmøllerne, er en central information, for at forstå vindmøllernes påvirkning. De høringssvar vi har benyttet fra borgere, er blevet anonymiseret.

Positionering og bias

Vi er begge positivt stemt over opstilling af vedvarende energianlæg. Samtidig har vi begge interesse for naturbeskyttelse. Som tidligere nævnt, ønskede vi dog at undersøge en case hvor vi ikke havde en tydelig formening om hvad der var ret og galt på forhånd, og synes derfor det var interessant med en case hvor klimahensyn og miljøhensyn til dels kan forstås som modstridende. Derudover er vi begge bosat i København og har dermed primært kendskab til vindmøller og vindmølle modstand via nyhedsfremstillinger.

Ud fra de mange fremstillinger af "Not-in-my-backyard" naboer, har vi haft nogle forudindtagede ideer om borgere og boligejere, som vi har forsøgt at lægge til side og som også blev udfordret undervejs. Nogle af dem vi talte med var også meget klar over den fremstilling af naboer der gør sig gældende i nyhedsmedier, og var optagede af at ikke blive opfattet som vindmølle-modstandere. Nyhedsfremstillinger spillede således ind på os, men de spillede også ind på den måde nogle af borgerne ønskede at positionere sig selv, som modsætning til den gængse fremstilling af naboer til vindmøller.

Vores position har helt klart haft en indvirkning på vores felt og de adgange og indsigter vi har kunnet opnå, primært fordi vi ikke blev opfattet som en tryk samtalepartner af dem, der var modstandere til projektet, og blandt projektudviklerne.

Dokumentanalyse

Når man benytter dokumenter som analyseobjekt, følger der nødvendigvis en særlig række metodiske implikationer. Mellemgaard og Folwig (2018) beskriver hvordan det i dokumentanalysen er centralt at være opmærksom på forholdet mellem dokument og virkelighed, da dokumenter i mange omstændigheder aktivt bidrager til at skabe den virkelighed, de beskriver. De kategorier, som benyttes i dokumenter kan i sig selv ligeledes være med til at befæste en bestemt virkelighedsforståelse (ibid.:221).

Det er derfor centralt at forstå konteksten omkring produktionen af dokumenterne - det vil sige hvad aktørerne, den konkrete sag og den institutionelle kontekst betyder for det, dokumenterne udsiger (Mellemgaard og Folwig 2018:219).

Dokumenter indenfor samme dokumenttype og genre, eller dokumenter, der indgår i samme arkiv, følger ofte former og bestemte sproglige vendinger og en lignende skematisk opbygning, som kan være nødvendige at forstå for at kunne afkode dokumenterne (2018: 221). I en dansk kontekst, skriver Mellemgaard og Folwig at det væld af dokumenter der er tilgængelige fra møder i Folketinget, domsafsigelser og afgørelser fra Domstole, som angår mange forskelligartede sider af moderne hverdagsliv, viser hvordan statsapparatet og statsburekratiet er tilstede i nærmest alle aspekter af befolkningens liv (Mellemgaard og Folwig 2018:216). Dokumenterne som disse instanser producerer kan dermed være en central brik i at forstå hvordan statsbureaukratiet påvirker menneskers tilværelse.

I dette specialet analyseres forskellige typer dokumenter, både nævnsafgørelser, plandokumenter, høringssvar, og klager. De forskellige dokumenter har forskellige logikker og formål.

Nævnsafgørelser er produceret af klagenævnene, hvor medlemmerne er sammensat af fagkyndige, der er udpeget af både politikere og interesseorganisationer. De behandler de specifikke klagesager, der i dette tilfælde omhandler planlægning og miljø. På Nævnenes Hus' hjemmeside, der er den samlede hjemmeside for de forskellige klagenævn, kan man læse, at nævnenes rolle er, at "*løse konflikter, når de opstår mellem borgere, virksomheder og myndigheder*" og i deres konfliktløsning sørge for lige ret for loven (Nævnenes Hus u.d.). Som dokument informerer og redegør nævnsafgørelser, om beslutningerne der er truffet, samt deres baggrund og retlige grundlag. Nævnsafgørelser opererer derfor i en juridisk kontekst, og dokumenterne er bindende for dem der klager og dem der klages over.

Plandokumenter kan forstås som et hjælpemiddel som jf. Planloven §1 stk 6 , skal sikre at offentligheden i videst muligt omfang inddrages i planlægningsarbejdet (Retsinformation u.d.). Plandokumenterne offentliggøres i et samlet digitalt register, Plandata. Her følger de et statusforløb fra *kladde*, til *forslag*, hvor høringsfasen indgår, og offentligheden har mulighed for at indsende høringssvar, frem til de pågældende planer træder i kraft, og får status som *vedtaget*. Denne status beholder de, til de aflyses, eller erstattes af en ny plan. Plandokumenterne dækker over en varieret type af dokumenter. Dette speciale koncentrerer sig omkring dokumenterne lokalplan, kommuneplantillæg, og miljørapport. Miljørapporten indeholder desuden en VVM-redegørelse (Vurdering af Virkninger på Miljøet) og en miljøvurdering). Udover at oplyse befolkningen og inddrage dem i planlægning, peger dokumenterne fremad, og danner dermed ramme for- og er med til at producere fremtiden, ved hjælp af de beslutninger og valg som indgår i dem.

Klagen og **høringssvaret** er dokumenter, der ligeledes er produceret inden for en juridisk kontekst. Borgere og berørte parter klageret og ret til at høres er fastsat ved lov. Her indgår høringssvaret som dokument i selve planlægningsfasen, imens klagen kan indsendes efter et planforslag er vedtaget. Klagen har som dokument i Danmark en lang historik. Langen (2023) undersøger klager fra 1700-tallet, fundet i arkivalier fra Københavns Stadsarkiv. De

klager han undersøger, er skrevet under Enevælden, og han kategoriserer nogle af klagerne som bønsskrivelser til Kongen, hvor borgerne beder om noget, og nogle som deciderede klager til Københavns Magistrat. Langen beskriver, hvordan klagen som dokument kan fortælle noget om klagerens forståelse af sig selv og sine omgivelser. Klagen fortæller imidlertid også noget om, hvilke forhold der er acceptable til den givne tid (Ulrik Langen 2023, 10. juli). Klagen giver med andre ord et indblik i, hvad folk, på et givent tidspunkt, vil eller kan forventes at ville finde sig i, hvad de synes er rimeligt og hvad der ikke er. De samme forhold kan siges at gøre sig gældende i dag. Høringssvarene og de klager som denne case beskæftiger sig med kan ligeledes forstås som dokumenter, hvor afsenderen forsøger at påvirke sine omstændigheder, og samtidig siger noget om hvad der opleves acceptabelt og uacceptabelt af den, der klager på det givne tidspunkt.

Jeg undersøger i afsnit 5.1, hvordan aktørerne *forhandler Rendbæk Øst's anvendelse, via klager. Og hvad dokumenterne kan sige om hvad de forskellige aktører opfatter som en passende anvendelse af Rendbæk Øst.*

3.7 Udvidelse af det vedvarende energiprojekt

Da vi var i Rendbæk Øst for at interviewe aktører om vindmølleprojektet ved Rendbæk Øst, var vi ikke bevidste om de planer der var igangsat for at udvide vindmølleparken til en decideret Energiø. I samtaler om vindmølleprojektet, kom de forskellige aktører ofte ind på energiøen, fordi den var den seneste udvikling i området, og der for nylig var afholdt et borgermøde om projektet. Sammenlignet med energiøen, udgjorde vindmølleparken for nogle af aktørerne gammelt nyt. Jeg vil derfor medtage folks holdninger og perspektiver på det samlede vedvarende energiprojekt, for Rendbæk Øst, da det vanskeligt har ladet sig gøre at skille de to projekter fra hinanden, da energiø-projektet i høj grad har kommet til at farve de forskellige aktørers perspektiver på vindmølleprojektet. Derfor vil jeg også medtage høringssvar fra borgere, der både omhandler energiøprojektet, fordi jeg mener det er vigtigt for at forstå den samlede situation, der udspiller sig omkring Rendbæk Øst.

3.8 Reliabilitet og generaliserbarhed

I sagens natur er det vanskeligt at argumentere for generaliserbarheden af et enkeltstående studie af en planlægningsproces, som er havnet i Vestre Landsret. Da der, som retssagen vidner om, er tale om en kontroversiel sag, er der nødvendigvis andre dynamikker på spil end i andre vindmølleplanlægningsprocesser. Således er nogle perspektiver mere repræsenteret end andre, i kraft af at flere aktører ikke har ønsket at indgå i studiet, hvilket kan siges at udgøre en begrænsning ved denne case-undersøgelse.

Det er dog, som nævnt i afsnittet om valg af case, gjort et strategisk valg af en kontroversiel case som er trukket ud, fordi dette er et generelt træk ved mange vindmøllesager, og det er få vindmøllesager der ikke møder modstand.

Via interviews med Mia Christierson (Plan- og Landdistriksstyrelsen) og Steffi Brandt Gunnarson (VE-Rejseholdet) der har et overordnet overblik over samtlige kommuners vedvarende energiplanlægning, er det til en vis grad blevet muligt at vurdere hvorvidt sagsforløbet ved Rendbæk Øst, kan sige noget mere generelt om vindmølleplanlægning.

De forhold der gør sig gældende i denne case og komplicerer den, er desuden holdt op imod litteratur omkring vindmølle- og vedvarende energiplanlægning i andre kontekster, og der er på baggrund af dette arbejdet, fundet koblinger og forhold der går igen på tværs af de forskellige kontekster, og dermed kan sige noget om mere end kun denne ene case.

3.8 Kodning

Efter de forskellige interviews var fuldført, transskriberede vi lydoptagelserne, og startede en åben kodning af materialet. Der viste sig umiddelbart en række tematikker, som gik igen på tværs af de forskellige interviews. Vi udarbejdede på denne baggrund en ny kodeliste, som vi benyttede til at kode materialet i en lukket kodning (Bundgaard og Mogensen 2018:78-79).

Vi har anvendt teorien som "*sensitizing concepts*", og har således ladet de teoretiske begreber rette vores opmærksomhed på bestemte forhold i det empiriske materiale og har guidet det analytiske arbejde (Bossen og Lauritsen 2021:61). De konkrete teorier er nærmere beskrevet i det næste kapitel.

Kapitel 4 Teoretisk rammeværk

Det videnskabsteoretiske udgangspunkt for dette speciale er som foregrebet i afsnittet om dokumentanalyse, socialkonstruktivistisk. I den forbindelse trækker jeg navnlig på to socialkonstruktivistiske tilgange, nemlig Science Technology Society studies (herefter STS), og aktør-netværksteori (herefter ANT).

I den socialkonstruktivistiske videnskabsforståelse er viden om virkeligheden kontinuerligt konstitueret, skabt, opretholdt, og vedligeholdt via praksisser, diskurser og handlinger. En af de centrale inspirationer for socialkonstruktivismen er Thomas Kuhn og hans videnskabshistoriske tilgang (Hvidtfelt Nielsen og Andersen 2021:21). Kuhn (1962) undersøgte videnskabshistorien og argumenterede for, at videnskabelige fund er koblet til den historiske kontekst, de er produceret i, og de værdier, magtforhold, metodiske begrænsninger og institutioner der eksisterer på det gældende tidspunkt. Hermed skal forstås at produktion af viden nødvendigvis er præget af en vis grad af vilkårlighed, altså, at viden er betinget af historiske forudsætninger, snarere end at videnskab er en ahistorisk, kumulativ opbygning af viden (Hvidtfelt Nielsen og Andersen 2021:21, Sjørlev 2017:96).

Den materielle vending

Både STS og ANT kan forstås som en del af *den materielle vending* inden for social teori. En teoretisk vending som skriver sig op imod *den kulturelle vending* og dens primære fokus på symboler, mening og diskurser. Teoretikere inden for den materielle vending forsøger at “rematerialisere” de sociale teorier, ved at vægtlægge det materielle, objekter, ting, og deres betydninger og roller i sociale processer (Muller 2016:36). Meninger og diskurser er stadigvæk betydningsfulde i STS og ANT-studier, men de indgår som en del af og får betydning via de heterogene netværk de indgår i. Derfor er begreber som det *socio-materielle* og *socio-tekniske* flittigt benyttet inden for ANT og STS studier, for at belyse de gjensidige konstituerende effekter det sociale, det materielle og det tekniske har.

4.1 Science Technology and Society studies

Science Technology and Society studies udspringer af den socialkonstruktivistiske tradition, og undersøger hvordan videnskabelige sandheder og tekniske genstande og opfindelser bliver produceret, samt hvordan deres troværdighed etableres og opretholdes (Callon 2001). STS

markerer således et brud med den samfundsvidenskabelige behandling af teknologi og naturvidenskab, der inden 1990'erne, var præget af, enten at være overvejende kritisk stemt. Eller omvendt, opfattet teknologi og naturvidenskab som objektive og neutrale instrumenter og repræsentationer af naturen og virkeligheden (Danholt og Gad 2021:13). STS-forskere argumenterer for at anskue og tilgå teknologi og videnskab, men også samfund, natur og mennesker, som konstruerede størrelser, der kontinuerligt samskabes, og realiseres i forskellige praksisser (Ratner 2021:144). STS-forskere er dermed optaget af at undersøge de virkninger, teknologi og videnskab har i samfundet, og hvordan samfundsmæssige omstændigheder påvirker og former teknologi og videnskaben (Sjørslev 2017:222).

4.2 Aktør-netværks-teori

ANT skiller sig fra andre socialkonstruktivistiske tilgange, ved at lægge vægt på ikke-menneskelig agens i konstitutionen af samfund (Callon 2001:64). Indenfor ANT, anskueliggøres verden som *netværk af heterogene aktører*. Det *heterogene* vil sige forskelligartede aktører, hvilket dækker både over mennesker, artefakter, ting, dyr, maskiner, udsagn, tekster osv.. Nogle af de mest centrale teoretikere inden for ANT er Bruno Latour og Michel Callon.

Callon (2001) beskriver hvordan ikke-menneskelige aktører i de fleste samfundsvidenskabelige teorier, ofte betragtes som kontekst og baggrund, lidt på samme måde som møblement i et hjem, og som noget der ligger udenfor det sociale, oftest i en underordnet position (Callon 2001:64).

Inden for ANT forsøger de at gøre op med denne forståelse, og betragter aktører, som alt der kan forstås som en kilde til handling (Latour 1996:372). De forudsætter derfor en *generaliseret symmetri* mellem aktører, med andre ord at menneskelige og ikke-menneskelige aktører er lige vigtige i at opretholde samfund gennem relationerne de indgår i (Jeanes 2019). ANT forudsætter dog ikke, at alle typer aktører har intentioner (ibid.).

I ANT undersøges effekterne af de heterogene relationer - hvordan relationer mellem aktører skaber effekter som teknologi, magt og viden (Jensen 2021:82). Samt hvordan netværk er bygget op, eller "*assembled*", og vedligeholdt for at opnå nogle specifikke mål (Dorsey og Collier 2020:99).

Latour skriver for eksempel at den tilsyneladende “livløse ting” via dens relationer blandt andet kan autorisere, tillade, opfordre, foreslå, påvirke, blokere, muliggøre, og forbyde handlinger (Latour 2005:72).

Magt anskues inden for ANT som noget der kanaliseres i netværk, fremfor noget der haves eller besiddes (Müller 2016:33). Udøvelsen af magt er således betinget af etableringen af relationer, hvor aktører via deres formationer afstemmer, eller etablerer en “*alignment*” af fælles interesser med andre aktører. Aktører forsøger at rekruttere eller indrullere andre (*enrollment*) til allierede, for herved at opnå og stabilisere bestemte effekter, som de derefter forsøger at opretholde. ANT's magtbegreb har således opmærksomhed på undersøgelsen og analysen af praksisser og handlinger, frem for et fokus på antagne hierarkier baseret på f.eks. status (Bossen og Laurisen 2021: 64).

Et andet centralt ANT begreb, er *blackboxing*. Blackboxing beskriver effekter, hvor tilblivelsesprocesserne bag dem bliver usynliggjort, og effekten dermed bliver taget for givet (Batel og Rudolph 2020:12). ANT forskere forsøger kritisk at undersøge det arbejde, der er blevet lavet for at etablere noget som en kendsgerning, og selve indholdet i *black boxen*, det der forstås som en “*matter of fact*” (Latour 2005, Kirkegaard og Nyborg 2021:116). *Black box*-begrepet sætter dermed også fokus på, hvilke alternative udviklingsbaner der er usynliggjorte, eller gjort utænkelige, og endnu-ikke-realiserede potentialer.

ANT-analyser belyser magt dynamikker, via fokus på det tilsyneladende trivielle, og hverdagslige, via f.eks. undersøgelser af procedurer og rutiner, og hvordan disse kanaliserer magt (Rydin og Tate 2016:29). Dem der praktiserer rutiner, må jævnligt acceptere og opretholde rutinen, og der er derfor rum for ændringer. Som respons på nye behov, nye alliancer, og egenskaberne til dem som praktiserer dem, kan rutiner omformes over tid (Rydin og Tate 2016:29).

Opsamling

Jeg lader mig inspirere af de teoretiske indsigter fra STS og ANT studier, til at undersøge forhandlingerne over beslutninger omkring langvarige “socio-tekniske” ændringer af landskabets anvendelse. Jeg henter inspiration fra ANT, og den opmærksomhed teorien har på ikke-menneskelige aktører, for at undersøge hvilke aktører der er med til at forme landskabet og planlægningsprocesserne ved Rendbæk Øst. Ved at undersøge ikke-menneskelige aktører, kan denne linse åbne op for at belyse hvilke interesser og

perspektiver der får effekter i forhandlingerne af landskabet (Kirkegaard og Nyborg 2021:116).

Jeg lader mig ligeledes inspirere af det relationelle og kanaliserende magtbegrebet til at undersøge hvilke aktørers versioner af landskabet som alignes, kommer til at stemme overens, og hvorvidt de i højere grad kommer til at forme landskabet end andre aktørers (Batel og Devine-Wright 2020:55). Desuden er jeg interesseret i den potentielle agens af forhold og processer som er *“blackboxed”* som konstruerer og opretholder bestemte kategoriseringer og rammesætninger af måder at udøve den grønne omstilling (Kirkegaard og Nyborg 2021:116). Herunder lader jeg mig inspirere af STS forskere der spørger til hvorfor nogle praksisser eksisterer og hvilke fejlede eller usynliggjorte, endnu ikke realiserede fremtider der kan spores i planlægningsprocessen (Ratner 2021:148).

I det næste kapitel vil jeg præsentere den tematiske litteratur og de teoretiske indsigter, der vil danne rammen for analysen.

4.3 Tematisk litteratur og teoretiske indsigter

Vindmøller og lokal opbakning

I takt med at flere vindmøller er blevet opstillet verden over, er det blevet tydeligt, at en af de vigtigste faktorer for at opnå målsætninger om vedvarende energi er den lokale opbakning (Wüstenhagen et al. 2007:2683). I samfundsvidenskaben er den lokale opbakning blevet behandlet i en omfattende litteratur om *“social accept”* af vind og øvrige vedvarende energianlæg (Walker et al 2018, Hilmo Lundheim et al 2022).

Ifølge Wüstenhagen et al. (2007) har den generelle samfundsmæssige opbakning til den grønne omstilling og vedvarende energianlæg "vildledt" beslutningstagere til at tro, at social accept ikke er et problem (Wüstenhagen et al 2007:2685). Der er imidlertid forskel på, hvad beslutningstagere oplever som feedback fra det samfundsmæssige niveau og på den lokale modtagelse af de vedvarende energianlæg, som ofte er præget af stor modstand fra anlæggenes nærmeste naboer (ibid). I den forbindelse er begrebet *“Not-in-My-Backyard”* (fremover *“NIMBY”*) flittigt blevet benyttet i omtalen af naboer og lokalsamfund, som er positive til vindmøller generelt, men ikke hvis de skal placeres tæt på dem.

Begrebet NIMBY er udledt af spilteori og beskriver de underliggende mekanismer for borgeres adfærd, baseret på antagelsen om, at individer er drevet af ønsket om nyttemaksimering (Wolsink 1994:854). Kort fortalt er ideen, at borgere kan erkende de generelle, positive effekter af et givent anlægsprojekt, men da omkostningerne ved anlægget er koncentreret lokalt, vil projektets nabo konstatere, at projektet medfører større ulemper end fordele, hvilket leder borgeren til at modsætte sig projektets gennemførelse. Ifølge Wolsink er en konsekvens af antagelsen af rationel nyttemaksimering, at “kuren” mod NIMBY-isme er at skabe flere fordele ved anlægget for det enkelte individ, hvilket kan opveje for omkostningerne ved anlægget (Wolsink 2007:87).

Imidlertid er NIMBY-begrebet blevet kritiseret for at simplificere virkeligheden, og reducere de mangefacetterede årsager til modstand til et spørgsmål om egoisme (Hilmo Lundheim et al 2022:4, Wolsink 2007:1199, van der Horst:2007:2705). NIMBY-begrebet kritiseres blandt andet for at reducere alle reaktioner til enten fuldtonet modstand eller total accept af VE-anlæg, -hvilket udelukker muligheden for forskelligartede løsninger og kompromisser (Borch et al 2020:2).

I litteraturen har flere derfor peget på et skift væk fra forklaringsrammer med udgangspunkt i NIMBY-isme. I indeværende speciale vil jeg ligeledes forbigå NIMBY-begrebet som forklaringsramme, og benytte andre sociale teorier i min analyse af casen. Jeg benytter teorier som omhandler menneskers relationer til *steder* og teorier om *retfærdighed* i forbindelse med den grønne omstilling, - en omstilling hvor nogle omkostninger i større grad ophobes på nogle *steder*, og dermed får betydning og effekter for nogle aktører i højere grad end andre. Disse teorier er nærmere forklaret i de følgende afsnit.

Stedstilknytning, naturforståelse og værdsætning

I litteraturen om relationen mellem mennesker og steder, er stedstilknytning et meget benyttet begreb. Stedstilknytning betegner det emotionelle bånd, der kan opstå mellem individer og de steder, individet finder meningsfulde (Devine-Wright og Howes 2010: 271, Scannell et al 2010:289). Båndets karakter kan variere, og stedstilknytning beskriver ikke kun positive tilknytninger, men også bånd af negativ eller ambivalent karakter (Devine-Wright og Howes 2010:271).

Menneskeskabte såvel som naturforskyldte forandringer af steder kan føre til forstyrrelser, i personers stedstilknytning (Divine-Wright og Howes 2010:272). Flere forskere

har f.eks. beskrevet hvordan forandringer af steder kan føre til følelser af tab, sorg, eller skabe forstyrrelser i sociale netværk (Devine-Wright og Howes 2010:272). I de senere år er begrebet stedstilknytning blevet brugt som udgangspunkt for at undersøge, hvordan borgeres relation til deres lokalområde påvirker deres modstand eller accept af vedvarende energianlæg (ibid.)

Devine-Wright og Howes bygger f.eks. videre på et studie af Vorkinn og Riese (2001), der finder, at jo stærkere stedstilknytning personer havde til deres nærområde, desto mere negative var de til et forslag om etablering af et vandkraftværk det pågældende sted (ibid.).

Ifølge Devine-Wright og Howes kan man dog ikke konkludere eller regne med, at dette altid vil være tilfælde. De refererer til to studier af samme type ændring af et sted, nemlig en udpegning af et område til naturbeskyttelse. Studierne afslørede varierende resultater i sammenhængen mellem stedsidentitet og accept af projektet, med henholdsvis negativt og positivt fortegn. Et andet studie påviste sammenhæng mellem hvorvidt interviewpersonerne opfattede et sted som hovedsagelig defineret ud fra de fysiske, visuelle omgivelser, eller primært definerede stedet på baggrund af de sociale relationer, de havde til naboer. Den sidste gruppe var mindre tilbøjelig til at modsætte sig ændringerne end den første (Stedman 2002: 570-571 i Devine-Wright et al 2010:272).

I tråd med dette, beskriver Dan van der Horst (2007), at personer der knytter sig til-, og henter en positiv selvforståelse og identitet i et specifikt landlig landskab, er mere tilbøjelige til at yde modstand mod potentielle ændringer til landskabet- især hvis de selv bor der. Dette konkluderer han på baggrund af at sammenligne to grupper, hvor den første gruppe knyttet dele af sin identitet til det landskab de boede. Imens den anden gruppe borgere var bosat i et mere industrielt område, og i mindre grad hentet identitetsfølelse i det omgivende landskab. Her modsatte den sidste gruppe sig i mindre grad et planlagt vedvarende energi anlæg på det pågældende sted (van der Horst 2007:2705).

Disse studier peger på, at den måde et sted karakteriseres og opfattes, har betydning for borgeres respons på en given ændring til stedet. Det peger desuden på, at konflikter og modstand især er sandsynlige, hvis et sted opfattes som "restorativt", og naboerne identificerer sig med området, og opfatter området som truet af industrielle eller teknologiske projekter (Devine-Wright og Howes 2010:272, Van Der Horst 2007:2705). De restorative

steder er steder som opleves som naturlige, og benyttes for at undslippe byens “larm”. Med andre ord vil borgere, ifølge Devine-Wright og Howes, være mere negative til ændringer ved landlige steder, hvor de har bosat sig eller opholder sig for at undgå industri eller få et pusterum fra det urbane og hektiske liv. På baggrund af disse indsigter om koblingen mellem personers opfattelse af steder og responsen på etablering af vedvarende energianlæg, har jeg undersøgt hvordan området ved Rendbæk Øst opfattes af de forskelligartede aktører. Jeg har desuden undersøgt om dette får betydning, for hvordan aktørerne forholder sig til de planlagte ændringer af landskabet. For at undersøge dette, har jeg valgt at inddrage litteratur omkring naturforståelse, der beskriver forskellige måder mennesker opfatter og relaterer sig til omkringliggende landskaber, natur og miljø. Samt teori omkring værdsætning som en social praksis. På baggrund af disse teorier, laver jeg en ny teoretisk inddeling, der vil udfoldes i det nedenstående.

Naturforståelser

Professor i makroøkologi, Carsten Rahbek, beskriver natur som et begreb, der er svært at operationalisere, fordi det ikke har en entydig definition, og hvis betydning afhænger af, hvem man spørger (DAC 2023, 29. marts). Alligevel er det et ord der i høj grad benyttes i daglig tale og i politiske sammenhænge og derfor har jeg også valgt at tage udgangspunkt i det.

For at gøre det nemmere at arbejde med naturbegrebet, trækker jeg på antropologen Cecilie Rubows (2022) begrebsliggørelse af “tre naturer” som rammeværk. De tre naturer refererer til tre forskellige forståelser af, hvad natur er og dækker over.

Den første natur beskriver den uberørte, vilde natur og det uberørte landskab, hvor mennesket ikke har blandet sig, og naturen er noget i sig selv (Rubow 2022:20-25).

Den anden natur i Rubows inddeling, er den bearbejdede natur, hvor mennesket har dyrket og bygget og forandret landskabet, gennem skovbrug, landbrug, og bydannelse (Rubow 2022:20-25). Selv om mennesker har forandret og bearbejdet og anlagt marker, haver, parker, kirkegårde og skove, bliver disse stadig opfattet som natur i den anden natur-forståelse (Rubow 2022:20-25).

Den tredje natur refererer til den sammenfildrede natur, hvor mennesket og naturen er blandet sammen og mennesket har sat varige spor og præget naturen, og naturen ligeledes har sat sit præg i mennesket. Den tredje natur forstås som økosystemer hvor mennesker, planter,

mineraler og dyr er sammenviklet (Rubow 2022:20-25). Et eksempel på den tredje natur kan være en grusgrav, der oprindelig er udgravet af mennesker for at udvinde ressourcer, men som mange gamle grusgrave har udviklet sig til at blive steder med en høj biodiversitet. Det kan således forstås som en menneskeskabt naturtype, der er resultatet af en sammenfiltrering mellem naturlig og menneskelig påvirkning.

Jeg trækker på Rubows begrebsliggørelse af de tre naturforståelser, og bruger dem som linse i analysedel 2, men med en enkelt reformulering. Frem for at undersøge aktørernes naturforståelse, undersøger jeg, hvordan aktørerne opfatter stedet Rendbæk Øst, og hvordan de *værdsætter* området. Her trækker jeg på Kjellberg og Mallard (2013) og deres forståelse af *værdsætning* som et verb. Det at værdsætte noget forstår jeg i tråd med indsigter fra feltet *valuation studies* som en social proces, hvor aktører skaber og tillægger noget eller nogen en værdi i en proces af at: “(...) *klassificere, gruppere, kombinere, skabe, og omforme*” (Greeson et al 2020:151).

Jeg kombinerer således naturforståelser med indsigter om værdsættninger som en social praksis. Den samme ting eller sted kan således have flere værdier for forskellige aktører og disse kan være modstridende, overlappende, nemt lade sig kombinere eller stå i opposition til hinanden (Helgesson og Muniesa 2013:7). Dette vil danne den teoretiske linse for den anden analysedel.

I det næste afsnit, vil jeg beskrive den teori der danner ramme for den tredje analysedel, der vil omhandle retfærdighed i forbindelse med den vedvarende energi planlægningsproces. De ændringer, der er nødvendige i forbindelse med den grønne omstilling, er som nævnt forbundet med forskellige omkostninger for forskellige befolkningsgrupper. Inden for litteraturen om *retfærdig omstilling*, (*just transition*), forsøger forskere at belyse forskellige perspektiver og dimensioner der kan mediere de ulighedsskabende konsekvenser af den grønne omstilling.

4.5 Landlig klimaretfærdighed

Vedvarende energikilder har lavere energidensitet sammenlignet med fossile energikilder, hvilket betyder at VE-anlæg til sol- og vind fangst kræver større landarealer for at producere samme mængde energi som anlæg til udvinding af fossil energi (Contreras 2022:365, Layton 2008:438). Det betyder, at transformationen af energisystemer i retning af øget

uafhængighed af fossile brændsler, vil kræve større mængder land for at opfylde efterspørgslen på energi (Nøland et al., 2022).

Det meste af infrastrukturen til produktionen af vedvarende energi placeres i landlige områder, da man her finder de største tyndt befolkede områder og de laveste jordpriser (Kirkegaard og Rudolph 2018:643). Det skaber nogle særlige betingelser for befolkningen bosat i de landlige områder.

I takt med at den øgede mængde vedvarende energianlæg opstilles, er der opstået en tiltagende debat om adgang, benyttelse og kontrol af landarealer (Contreras 2022:365). I den forbindelse har litteraturen om retfærdig grøn omstilling (*just transition*) bidraget med nye perspektiver på nogle af de dynamikker, som er på spil i landområder, hvor grøn energi placeres, eller ønskes placeret. I forskningslitteraturen bliver disse tematikker omtalt med begreber som *rural climate justice*, eller *energy justice*, og *energy democracy*.

Retfærdighedsbegrebet kan forstås på flere måder. For at operationalisere begrebet, tager jeg udgangspunkt i en definition, der inddeler begrebet i tre dimensioner, i 1) processuel retfærdighed (*procedural justice*), 2) fordelingsretfærdighed (*distributional justice*), og 3) anerkendelses retfærdighed (*recognition justice*) (Wijsman og Berb'es-Blazquez 2023:379).

Processuel retfærdighed, omhandler inklusion i beslutningsprocesser og procedurer. *Fordelingsretfærdighed*, omhandler fordelingen af goder og byrder og forsøg på at fordele de omkostninger og byrder, der tilfalder nogle befolkningsgrupper i højere grad end andre, mere ligeligt. Imens *anerkendelsesretfærdighed* handler om værdier, der tillægges individer og grupper, og anerkendelsen af disse. Herunder tilsigter denne form for retfærdighed, at forskellige gruppers præferencer og ønsker bliver respekteret, fremfor at assimilering til den dominerende gruppers normer er nødvendigt for at opnå respekt (Wijsman og Berb'es-Blazquez 2023:379, 380).

I analysedel 3 vil jeg analysere nogle af de dynamikker, der relaterer sig til retfærdig omstilling i casen ved Rendbæk Øst, med udgangspunkt i denne tredeling af retfærdighedsbegrebet.

Den processuelle retfærdighedsdimension vil jeg bruge til at behandle inddragelsen af borgere i planlægningsprocessen for Rendbæk Øst. Herunder trækker jeg på Sherry Arnsteins (2019 [1969]), og Annika Agger og Birgitte Hoffmans (2008) perspektiver på

borgerinddragelse, samt Bregje Van Veelen og Will Eadson (2019) perspektiver på energi-demokrati og energi-retfærdighed.

Inddragelsen af borgere i beslutninger og planlægningsprocesser kan udmøntes på forskellige niveauer og i forskellige indflydelsesgrader. Arnstein beskriver, i sin stigemodel, 8 forskellige trin af borgerinddragelse, hvor de laveste trin refererer til en symbolsk inddragelse, hvor borgere bliver hørt eller informeret, men ikke har reel indflydelse over beslutninger. De øverste trin beskriver situationer, hvor borgere har delvis eller fuld kontrol over planlægningsprocesser. Borgerinddragelse, er ideelt set ifølge Arnstein, ensbetydende med borgermagt, og indebærer at borgere, der normalt ikke er inkluderet i politiske og økonomiske processer, bliver inkluderet, og magten dermed re-distribueres (2019:24). Agger og Hoffmann, har en mindre radikal tilgang til borgerinddragelse, og beskriver, at forskellige projekter kalder på forskellige niveauer af inddragelse. Det grundlæggende demokratiske princip er dog, at berørte parter skal have mulighed for at ytre sig, og i bedste fald have indflydelse på beslutninger, der berører dem i deres hverdag (2008:24). Agger og Hoffmann, lægger dog vægt på at hvem der udgør "borgerne" ikke nødvendigvis er en indlysende kategori, og at der kan opstå uenighed, om hvilken balance der skal være mellem borgere der er utilfredse, og dem der ikke involverer sig i borgerinddragelsesprocesser, men ofte udgør det "tavse flertal" (Agger og Hoffmann 2005:22-24). Derudover kan der ifølge Agger og Hoffman opstå uenighed hvis det ikke afklares hvorvidt processen tager udgangspunkt i en repræsentativ demokratiforståelse, hvor beslutningen skal træffes af de folkevalgte politikere, eller den direkte demokratiforståelse, hvor borgerne får uddelegeret beslutningsmagt (Agger og Hoffmann 2005:22-24).

Denne forståelse af demokrati, hvor den enten karakteriseres som repræsentativt, eller direkte, kan dog kritiseres for at udgøre en statisk forståelse af demokrati. Inden for litteraturen om "energi demokrati" (*energy democracy*), bliver der lagt vægt på at demokrati ikke nødvendigvis kan forstås som et "endemål", men snarere skal forstås som en proces, af forhandlinger (Van Veelen og Eadson, 2019:232). Fremfor at fokusere på demokrati som enten repræsentativt eller direkte, foreslår Van Veelen og Eadson at demokrati anskues som en proces af tilblivelse, og en bevægelse mellem mindre og mere demokratisk, og herunder lægger fokus på de forhandlingsprocesser som er involveret i denne bevægelse (van Veelen og Eadson 2019:245). Herunder vægtlægger van Veelen og Eadson, at demokrati kan være

instrumentelt til at opnå retfærdighed, men at retfærdigheden ikke er iboende i demokrati (van Veelen og Eadson 2019:232). Disse perspektiver vil bruges til at guide analysen af planlægningsprocessen ved Rendbæk Øst.

Derudover vil *Fordelingsretfærdighed*, bruges til at behandle de ordninger der er indført, for at give økonomiske compensationer og gevinster til borgere der bor tæt på vedvarende energiprojekter. Herunder bruger jeg “energi retfærdighedsbegrebet”, som en linse for at sætte fokus på fordeling og ulighed (Van Veelen and Eadson, 2019:232). Imens *Anerkendelsesretfærdighed*, vil indgå i en analyse, af hvilke grupper og hvilken viden der anerkendes i beslutningsprocesserne omkring energiproduktionen, samt anerkendelse og værdsætning af boliger og bosætning i det åbne land.

Kapitel 5 Analyse

5.1 Analysedel 1: Deskriptiv dokumentanalyse

I denne analysedel undersøger jeg, hvordan anvendelsen af landskabet ved Rendbæk Øst forhandles via dokumenter, som er udarbejdet i forbindelse med vindmølleprojektet.

Det fremgår af lokalplanen for vindmølleprojektet ved Rendbæk Øst, at Jammerbugt kommune ønsker, at der i størst mulig grad tages hensyn til de omkringliggende beboelser, samt *landbrugs-, landskabs-, og naturmæssige forhold* ved området, i tillæg til *kulturhistoriske interesser*, samtidig med, at området udnyttes *energimæssigt* bedst muligt (Lokalplan 23 - 008 Jammerbugt kommune 2021:8). Det er således et artikulert formål fra kommunens side, at der tages hensyn til forskellige anvendelser af området.

Lokalplanen beskriver, at der lige øst for planområdet ligger Store Vildmose, som har meget høj naturværdi og er omfattet af Naturbeskyttelsesloven. Inden Store Vildmose blev drænet, opdyrket og benyttet til tørvgravning fra 1800-tallet og frem, var den Danmarks største højmosse (Jammerbugt Kommune 2021:10). Selve planområdet ved Rendbæk Øst ligger uden for de beskyttede naturarealer, og vurderes at være velegnet til opstilling af store vindmøller, fordi det er tale om et stort landskabsrum, som angives at visuelt vil kunne rumme, et stort vindmølleanlæg - "*Det store, flade og relativt ubeboede marklandskab og åbne vidder giver indtryk af et meget stort landskabsrum med god plads til at lade et stort mølleanlæg brede sig henover markerne.*" (Jammerbugt kommune 2021:10).

Lokalplans-dokumentet, præsenterer således en forståelse af, at området er egnet til opstilling, og at vindmølleparken ikke vil forstyrre den værdifulde natur i Store Vildmose.

De forskellige klager, der er indsendt af DOF, DN, og borgere, giver modsat udtryk for at de ikke mener, at denne sameksistens vil kunne lade sig gøre.

DOF angiver i sin klage, at de 15 vindmøller vil have en væsentlig negativ påvirkning på kongeørnen². I klagen inkluderer de information om kongeørneparret, som siden 2016 har ynglet i Store Vildmose, og er en del af den lille og sårbare bestand af kongeørne i Danmark, på blot fem kendte par. De refererer til undersøgelser, der anbefaler en afstand på 6 km mellem vindmøller og kongeørne-reder, og at afstanden på henholdsvis 3,1 og 3,4 km der er

² Kongeørnen er omfattet af EU's fuglebeskyttelsesdirektiv bilag 1

planlagt for ved Rendbæk øst vil udgøre en reel risiko for den sårbare rovfugl (DOF 29. april 2021). DOF appellerer desuden til at projektet på sigt vil havne i konflikt med deres ønske om, at der skal etableres et naturområde, hvor områderne langs elven Ryå kædes sammen med højmosen Store Vildmose, for at skabe et naturområde af international kvalitet.

I DN's klage over vindmølle anlægget, ved Rendbæk øst, som de omtaler som et landbrugsområdet *“kilet inde mellem den blå grønne korridor ved Ryå og naturområde i Store Vildmose”* (DN 2021:2), angiver foreningen at de ikke mener der i tilstrækkeligt grad er planlagt afværgeforanstaltninger for kongeørnen. De mener desuden at miljørapporten er bygget på en fejlagtig beskrivelse af kongeørnens rede, hvor den ene rede ud af to er overset. DN citerer en indsigelse fra Miljøstyrelsen fra 2019, hvor styrelsen indstiller at Jammerbugt kommune bør flytte vindmølle anlægget så vindmøllerne placeres med en afstand på 6 km fra kongeørnens rede lokation (DN 2021:2).

Klagen fra de nærboende borgere og Landsforeningen Naboer til Kæmpevindmøller er udarbejdet af Advodan Aalborg, og er i modsætning til DOF og DN's klager, der hver især fylder 3 sider, skrevet i et professionaliseret juridisk sprog, og spænder over 23 sider, med 33 tilhørende bilag.

I klagen refererer de ligeledes til Miljøstyrelsens udtalelser om, at en negativ påvirkning på levestederne til kongeørnen ikke kan ses bort fra. De stiller sig kritiske til de observationer der er udført, og det er deres opfattelse, at observationsperioden på 25 dage der danner grundlaget for miljøvurderingen, er utilstrækkelig, med tanke på områdets placering kun 100 meter fra Store Vildmose, og de meget truede arter der bor i Vildmosen. De angiver at placeringen af møllerne vil være *“(…) klods op af højmosen, hvor flora og natur i udpræget grad er beskyttet i henhold til Natura 2000 området (…)”* (2021:21).

Deres hovedbegrundelse er dog, *“(…) at selv tabet af én territoriehævdende kongeørn, vil medføre væsentlig risiko for uoprettelig skade på den samlede bestand af kongeørne i Danmark”* (2021:8). Herunder, at Store Vildmose er et af nøglestederne for at sikre kongeørnens tilstedeværelse og overlevelse i Danmark (2021:16).

I de tre klager appellerer DOF, DN, og naboerne dermed til en alternativ forståelse af området, hvor Store Vildmoses høje naturværdi ikke kan adskilles fra planområdet ved Rendbæk Øst. I de tre klager, er de to områder bundet sammen, via kongeørnen, der bevæger sig på tværs af områderne, og hvor det dermed ikke giver mening med skillelinjen mellem

“værdifulde områder” og “ikke-værdifulde” områder. Kongeørnen cirkulerer således gennem de tre klager, og *medierer* områdernes værdi, fra dyrket landbrugsområde til værdifuldt naturområde.

Ved at lave disse koblinger *forhandler* de tre aktører via klagedokumenter områdets værdi, her forstået ud fra begrebsliggørelsen af *værdsætning* som en social proces (Greeson et al 2020:151). Ved at omtale området Rendbæk Øst som et landbrugsområde der er “*kilet inde mellem den blå grønne korridor ved Ryå og naturområde i Store Vildmose*” omformulerer DN, området fra at være et lille naturområde, omgivet af landbrugsarealer, til at være et landbrugsområde omgivet af vigtig natur. Ved at appellere til områdets potentiale for at blive et endnu vigtigere naturområde, forsøger DOF desuden at mediere og forhandle områdets fremtidige anvendelse, og herved påvirke udfaldet af planlægningsprocessen.

Påvirkning på kongeørn - Landskabets landbrugsmæssige karakter

I nævnsafgørelserne, giver de to nævn klagerne ret i nogle af kritikpunkterne, men samtidig skriver nævnene, at bygherren, undervejs i klagesagsbehandlingen har foretaget flere nye undersøgelser, og sendt supplerende oplysninger til de to nævn, som medtages i deres vurderinger.

Nævnene vurderer, at der er en reel risiko for drab af kongeørn ved kollision med vindmøller. Nævnene vurderer imidlertid, at risikoen primært gælder for uerfarne ungfugle, og denne risiko er begrænset, sammenlignet med risikoen for kollisioner med f.eks. transportmidler og højspændingsledninger (Planklagenævnet 2021:36). Et flertal i nævnet vurderer, at VVM-redegørelsen i tilstrækkelig grad belyser projektets påvirkning på kongeørnen. Flertallet lægger vægt på, at det er indhentet data fra DOF-basen (Dansk Ornitologisk Forenings database for registrering af arter), samt en konkret fugleundersøgelse i området, som begge beskriver få observationer af arten inden for projektområdet. Dette lægger de til grund for at vurdere, at projektområdet ikke fremstår særlig betydningsfuldt for kongeørnen, og at det derfor ikke forstås at udgøre en del af dens kerneterritorium. I forhold til Miljøstyrelsens bemærkninger om at øge afstanden mellem møllerne og kongeørn rederne til 6 km, lægger flertallet i begge nævnene vægt på at Miljøstyrelsen ikke har benyttet sig af sin vetoret (Planklagenævnet 2021:36, 39, Miljø- og Fødevareklagenævnet 2021:49,50).

Der er dog et et mindretal i begge nævn, som erklærer sig enige med klagerne i, at vindmøllernes påvirkning på kongeørnen ikke er tilstrækkeligt belyst (Planklagenævnet 2021:39, Miljø- og Fødevareklagenævnet 2021:47).

Internt i nævnet er der således uenighed om, hvilket vidensgrundlag og hvilke fugle-undersøgelser, der skal benyttes i afgørelsen. I de situationer, hvor der opstår tvivl og uenighed om, hvorvidt vindmøllerne har en bestemt negativ effekt, bliver det op til de forskellige parter i klagenævnet at forhandle og trække på forskellige studier, hvilket kommer til udtryk ved uenighederne mellem flertallet og mindretallet i klagenævnene. Klagenævnsafgørelserne udkommer som et samlet dokument, med en fælles afgørelse, men dokumenterne vidner også om en uenighed, og dokumentet indeholder derfor på samme tid flere stemmer.

Til trods for uenighed om vidensgrundlaget, kommer en forståelse af skadevirkninger til at fremstå mere valide, og mere troværdige for et flertal i klagenævnene, og den viden som flertallet i nævnene trækker på får i sidste instans, størst betydning for nævnsafgørelserne.

Visuel påvirkning

Det fremgår desuden af klagen fra naboerne og Landsforeningen 'Naboer til Kæmpevindmøller', at klagerne ikke mener, at områdets rekreative værdi og projektets indvirkning på visuelle forhold er tilstrækkelig belyst i miljøvurderingen. I nævnenes behandling af dette klagepunkt refererer de til VVM-bekendtgørelsen, som fastslår, at en VVM-redegørelse skal beskrive hvilke væsentlige indvirkninger et planlagt anlæg kan få på omgivelserne, herunder virkningerne på landskabet (Miljø- og Fødevareklagenævnet 2021:55). Begge nævn citerer selve VVM-redegørelsen for vindmølleprojektet, hvor det beskrives at nærområdet til planområdet er en

“(...) højmose af national betydning, da højmosepartierne udgør nogle af de største sammenhængende partier af aktiv højmose i Danmark, og at der flere steder er gode muligheder for genopretning af aktiv højmose. Området har desuden et værdifuldt fugle- og dyreliv, samt en del sjældne planter. (...)” (Planklagenævnet 2021:15).

Derudover refererer nævnene i deres afgørelse til miljørapporten, hvor de omkringliggende landskaber og deres kendetegn beskrives. Her nævnes at projektområdet er placeret langs afgrænsningen mellem Ryå og Store Vildmose, som udgør *særligt værdifuldt landskab*, og at

det nordøstlige hjørne af vindmølleområdet er en del af et større uforstyrret landskab som blandt andet strækker sig hen over Store Vildmose. Desuden omtales det i afgørelserne, at miljørapporten indeholder en beskrivelse af det kulturhistoriske landskab samt visualiseringer af projektet og at miljørapporten konkluderer at: “(...) *vindmøllerne vil opleves som et stort og markant anlæg, som vil dominere landskabet mellem Store Vildmose mod øst og Ryå mod vest*” (Planklagenævnet 2021:53, Miljø- og Fødevareklagenævnet 2021:56).

Nævnene lægger dog vægt på at der i en miljørapport jf. miljøvurderingsloven, skal indgå oplysninger om et projekts sandsynlige væsentlige indvirkning på miljøet, herunder landskabet, men at loven ikke stiller krav om, at der *ikke* må være en visuel påvirkning, eller hvor stor en eventuel påvirkning må være. Det er med andre ord nok at belyse, hvilke påvirkninger et projekt måtte have ift. visuelle og landskabelige forhold. Den visuelle påvirkning er derfor ikke nok til at fælde et projekt.

Nye ansøgninger

I projektansøgningen for solcelleanlæggene, som indgår i den samlede Energiø-projekt-ansøgning fra Skeel og BioCirk, bliver der trukket på en anden forståelse af området. På vegne af Birkelse Gods, angiver et landinspektørfirma i ansøgningen, at solcelleparken ønskes etableret lige ved Store Vildmose, men vil “*etableres på intensivt dyrkede marker uden relevant naturværdi, hvorfor projektet ikke er i konflikt med habitatområdet.*” (Energiø - ansøgning 2020:2).

Via ansøgningen cirkulerer således en anden version af områdets værdi. Ved at appellere til at noget er “værdiløst”, åbnes området op for en ny anvendelse. Denne proces kan ligeledes forstås som en forhandling og værdsætningsproces, hvor det ved at aktivere en fortælling om områdets værdiløshed, laves plads til at benytte området til noget nyt. Ved at *konstituere* et område som naturmæssigt værdiløst, forberedes det til udvinding af en anden ressource.

Kongeørnens effekt

Til trods for, at klagenævne ikke giver klagerne medhold i de forskellige klager, og de forskellige plandokumenter dermed stadig er gældende, er en konsekvens af klageprocessen, at vindmølleprojektets igangsættelse er blevet udskudt. Kongeørnens eksistens i området udgør en af hovedårsagerne til at klage processen blev igangsat, og kongeørnen får således betydning for hele processen. I et ANT-perspektiv, kan kongeørnen derfor forstås som en

aktør, der er med til at forme processens udfald, og i dette tilfælde får stor effekt for processens tidsramme.

I denne første, deskriptive analysedel har jeg undersøgt, hvordan forskellige aktører via klager, forhandler og forsøger at påvirke anvendelsen af landskabet i Rendbæk Øst. Aktørerne trækker på forskellig viden der cirkulerer via dokumenterne og aktørerne aktiverer forskellige værdsættelser af området. Mens projektmagere skaber plads til vedvarende energianlæg ved at cirkulere forståelser af området som værdiløst, forsøger klagerne at rammesætte området som et værdifuldt naturområde med stort potentiale. På denne måde bliver landskabets anvendelse forhandlet via forskellige dokumenter.

I næste kapitel vil jeg arbejde videre med disse tematikker, og kategorisere de forskellige opfattelser af området ved at kombinere Rubows tre naturforståelser, med pointer omkring værdsætning som en social proces. På baggrund af denne teoretiske sammenføjning, bliver det muligt at identificere tre forskellige opfattelser af Rendbæk Øst. I det næste kapitel vil jeg analysere, hvad der karakteriserer de forskellige opfattelser. På den baggrund vil jeg i kapitel 5.2.4-5.2.7 analysere hvilken betydning områdeopfattelserne har for aktørernes reaktioner på VE-anlæggene.

5.2 Analysedel 2: Område-opfattelser og værdsættelser af Rendbæk Øst

5.2.1 Område-opfattelse 1: Området som levested for arter.

Den første forståelse af området er kendetegnet ved, at området værdsættes i kraft af at være levested for arter, og arts mangfoldighed. Denne forståelse kom til udtryk i vores interviews med formand for DN i Jammerbugt, Søren, og Svend Erik, bestyrelsesmedlem i DOF Nordjylland. Med både Svend-Erik og Søren, tog vi ud til området ved Rendbæk Øst for at tale om deres perspektiver på stedet og vindmølleprojektet. Mens vi kører ud til Rendbæk Øst med Søren i hans bil, fortæller han at området hvor vindmøllerne er tiltænkt at stå, ikke har det store naturindhold, da det er et landbrugsareal. Imidlertid er der et ynglende kongeørnepar i området.

“Det er jo ikke den store naturværdi, det skal jeg være den første til at sige. (...) Der er jo så kongeørnen en anden problematik, (...). Det er jo at den har en rede, og der er et par i år for første gang i tre-fire år, et kongeørn par og de er jo meget, meget sjældne i Danmark.”

Mens vi betragter området, hvor møllerne efter planen skal opstilles, gentager Søren flere gange, at området ikke har den mest spændende natur. Alligevel går han opmærksomt rundt, og afbryder nogle gange sig selv, mens han taler, når han får øje på spor efter forskellige dyr. Han viser os jordbi-reder, der kan ses i små huller på stien, og kigger efter uglegylp, med rester efter rovfuglens seneste måltid. Senere, mens vi går op over en bakke hvor træerne kaster deres skygger, udbryder han *“Se hvor flot der er!”*. Gennem sin begejstring og opmærksomhed på det liv, der alligevel eksisterer i et område, der er blevet betegnet som et område med begrænset naturindhold, oplever vi, at Søren opfatter stedet som værdifuldt, i kraft af de arter, der lever her.

Svend-Erik giver udtryk for en lignende forståelse, og beskriver at området har stor værdi, især om vinteren, fordi det på denne tid af året tiltrækker svaner og gæs. Hvis området bliver oversvømmet kommer der også ænder og lægger sig på vandet. Nattergalen, som er en mere sjælden fugleart i Danmark, kommer også nogle gang ud i området, selv om bestanden dog er i tilbagegang derude, fortæller Svend-Erik.

Selv om Svend-Eriks fascination udspringer fra hans interesse for fugle, er han dog i stigende grad blevet miljøpolitisk engageret, og optaget af det miljø og økosystem som fuglene indgår i, og beskyttelsen af dem.

Den samme udvikling har gjort sig gældende for Søren. Rent personlig startede hans interesse for naturen, i en fascination for forskellige fuglearter. *“Men så bygger man jo på, og så finder man ud af at fuglene, jamen hvis der ikke er insekter, hvis der ikke er nogen botanik, så er der ingen fugl. Så det hele hænger jo bare sammen”*, fortæller Søren.

Både Søren og Svend- Erik fortæller at de mener at enhver art er uvurderlig og derfor er enhver art og de levesteder den er afhængig af også vigtig at beskytte. Som eksempel på usikkerheden og de mulige konsekvenser ved opstilling af vindmøller gør Søren opmærksom på en sommerfugleart:

“Du kan ikke sætte beløb på en hedepletvinge. Vi har en ny population af hedepletvinge, hernede ik’? Og de flyver ikke ret langt, men man ved jo ikke, hvis de spreder sig. Man kender jo ikke rigtig risikoen ved, at der er vindmøller. Man kan ikke sætte pris på det på samme måde som man kan med alt muligt andet. Det er jo bare for mig at se et stort tab hvis en art uddør....Vi som mennesker, vi overlever sikkert nok....Jeg vil i hvert fald gøre mit for at arbejde imod, at der dør arter. Hellere at de bliver spredt og får bedre levevilkår.”

På baggrund af denne type usikkerheder, mener Søren og DN, at man skal være meget grundig i udpegningen af områder til vedvarende energianlæg, og tage grundigt højde for artsbeskyttelsen. Når det gælder risici for artsbeskyttelsen på den specifikke lokalitet Rendbæk Øst, nævner Søren, at området ligger tæt op ad et habitatområde, hvor der er sjældne naturtyper. Han fremhæver højmosen, der plejede at være et meget stort område, som nu kun er synlig i små randarealer, hvor resten er opdyrket.

Grundet dette forhold, har både DOF og DN været skeptiske til opstillingen af vindmøller ved Rendbæk Øst, et område som begge organisationer, har forsøgt at få karakteriseret som et fuglebeskyttelsesområde under EU's naturbeskyttelsesdirektiver. Dette er ikke lykkedes, hvilket både Søren og Svend-Erik mener er gådefuldt, fordi det netop er et levested for mange fugle, og herunder også den meget sjældne kongeørn, som har svært ved at brede sig i Danmark og yngler sjældent.

Svend-Erik, påpeger på sin side også, at ud over risikoen knyttet til fuglebeskyttelse, har området stort potentiale for at udvides og omdannes til et godt naturområde. Han nævner flere nærliggende områder som kunne sammenkædes, og omdannes til et vådområde, som både kan binde CO₂, og tiltrække fugle. Det ideelle, ville ifølge ham være, hvis områderne kunne forbindes af det, han betegner "grønne motorveje" - stier og passager, som arter kan bruge til at bevæge sig mellem naturområderne. Når de små naturområder er isoleret som øer, forklarer han, at der er flere arter, der ikke kan finde nok føde i de små områder og har svært ved at overleve.

Fokus ligger i denne første forståelse af området, således på naturens mangfoldighed. Rendbæk Øst opfattes ikke som værdifuldt naturlandskab i sig selv, men får værdi i kraft af kongeørnen, og de andre arter som lever der, samt de potentialer området har for naturgenopretningsprojekter af mosen. Interviewpersonerne oplever således området i kraft af sin *potentielle* værdi.

Ud fra det teoretiske rammeværk, har jeg kunne belyse hvordan Svend-Erik og Sørenes tilknytning til Rendbæk Øst udspringer af deres interesse og fascination for de planter, dyr og insekter, der eksisterer på stedet. Både den karismatiske og sjældne kongeørn, men også alle andre arter og insekter og botanik, der er vigtige i sin helhed og i sit samspil.

5.2.2 Området som landskab. Område-opfattelse 2

I den anden områdeopfattelse, bliver området værdsat som landskab. Her får området værdi i kraft af de omgivelser, de udgør for menneskers levede liv. Denne forståelse kom til udtryk i vores interview med Frank, og i et vist omfang i vores interview med Kell og Arendse fra Plan og Miljø, samt i flere af de høringssvar der blev indsendt af borgere til planforslagene for vindmøllerne ved Rendbæk Øst og Energiø Jammerbugt.

Kell: *"Altså der er jo nogle steder, hvor man jo netop har de der uforstyrrede landskaber sådan nogle steder, hvor de siger, man kan strække øjnene ud. Altså man kan jo se langt langt ud over de her flade landskaber. Så landskabsværdier, det er ikke kun natur, men også sammenhængende landskaber, uforstyrrede landskaber, hvor man kan stå et eller andet sted og kigge ud over et stort sammenhængende landskab (...)". De der uforstyrrede arealer, hvor det godt kan være det ikke er så stort, altså ift. sådan naturinteresser for dyr og planter. Men det at man kan stå oppe på en knold og*

kigge ud over det her flade fjordlandskab med Limfjorden i baggrunden. Det har også nogle værdier, som man skal passe på.”

I dette citat kommer denne anden forståelse til udtryk, i værdsættelsen af stedet på baggrund af æstetiske visuelle kvaliteter, hvor *“man kan strække øjnene ud”*, som Kell formulerer det. I denne forståelse, får området værdi i kraft af at være et smukt landskab, der kan bidrage til trivsel og gode oplevelser for mennesker. I interviewet med Kell og Arendse, hvor vi taler om naturværdier, retter Kell fokus hen mod de værdier der ikke kun knytter an til biodiversitet, men de naturværdier der er centreret omkring områdets landskabelige værdier for mennesker.

I denne forståelse, er således graden af biodiversitet og naturindhold, ikke det centrale. Naturen forstås som omgivelser, og det bliver dermed sekundært, hvorvidt landskabet indeholder arts mangfold, fordi landskabet i sig selv har en stor værdi. Denne anden værdsætning af området kommer også til udtryk i de høringssvar som borgere og naboer til området har indsendt i høringsperioderne til både vindmølleprojektet og Energiø-projektet der udpeger Rendbæk Øst som interesseområde for solceller og biogasanlæg, i tillæg til de forudgående 15 planlagte vindmøller. I et høringssvar skriver en borger:

“Jeg bor på [x], og har boet der i mere end 25 år. Det bedste ved at bo lige der, er den fantastiske udsigt ud over markerne, de virkelig flotte solop- og nedgange. Dyrelivet der udspiller sig på markerne og de skiftende årstider, der kan ses i horisonten. (...)” (Høringsvar 9).

Vedkommende har vedlagt et billede af sin udsigt, i høringssvaret til kommunen, hvor man kan se den rødlige mark, der møder aftenhimlen ved horisonten. Der bliver i flere af høringssvarene skrevet om den gode naturoplevelse, helhedssynet, samt omkring de åbne vidder og marker med landidyl som borgerne har udsigt til og nyder i deres dagligdag. *“Vi har valgt at bo på landet – fordi vi gerne vil nyde naturen og dyrelivet omkring os. Og [område i Store Vildmose] er et vidunderligt sted.”* (Høringsvar 15.), bliver der skrevet af en. I et andet høringssvar, bliver ligeledes udsigten nævnt: *“På daglig basis nyder vi fra vores stuevinduer flokke af rådyr enkelte ræve og andet vildt som færdes omkring ejendommen (...)”* (Høringsvar 17).

I høringssvarene, berettes om et landskab, der giver stor nydelse. Flere har valgt at flytte til sin nuværende bolig netop for at bo på landet, hvor de oplever at der er fred og ro, natur, dyr og idyl. Den menneskelige oplevelse af naturen, er her i centrum. Naturen får således betydning som noget der udspiller sig i omgivelserne, og kan opleves, eksempelvis gennem ens stuevindue.

Denne værdsættelse af området som landskab, var også på spil i samtalen med Frank, hvor vi talte om betydningen af naturen i valget af bosætningspræferencer: *“Der er jo rigtig mange, som gerne vil have sådan et lille et sted, som jeg har her ikke? Med lidt jord til og heste”*. Frank taler om det “seværdige” ved landskabet og naturen, og at mange flytter til Jammerbugt for at kunne bo i naturen og landskabet.

Det er således Franks oplevelse at mange ønsker at bo i områder hvor man kan se marker. Herunder forstås og defineres landbrugsområder og marker som natur, og den menneskelige bearbejdning af omgivelserne, står dermed ikke i vejen for at områderne giver stor nydelse og ro, og opleves som naturlige.

Den anden områdeopfattelse, kan betegnes som en forståelse, hvor mennesket er i fokus, og de rekreative muligheder og den mulighed for at opleve ro, som et åbent landskab tilbyder, er det primære i værdsættelsen af området. Denne menneskelige centrering, i forståelsen af naturen som landskab, kan desuden kobles til og have betydning for identitetsforståelse. Dette nævnes eksempelvis af Frank i vores samtale hvor han siger: *“Folk forbinder sig vel nok med de omgivelser de bor i, ikke?”* Herunder kan selve valget af bosted, og de omgivelser man befinder sig i, blive centrale for hvilken opfattelse man har af sig selv og ens identitet. Et eksempel på denne kobling kommer også til syne i et høringssvar til Energiøen. Vedkommende skriver: *“For tre år siden, købte jeg mit smukke landsted og blev lodsejer. Jeg flyttede fra byen, og herud, for at bo midt i natur og dyreliv. (...) Menneskeligt, var jeg endelig landet, hvor jeg skulle være.”* (Høringssvar 6).

I dette høringssvar, bliver der berettet om en personlig oplevelse af at have fundet sit tilhørssted, da vedkommende flyttede ud på landet. Der trækkes således en direkte kobling mellem vedkommende som person, og det sted vedkommende har valgt at bo. Man kan dermed udlede fra høringssvaret, at valget af bolig har haft stor betydning for både trivsel og identitetsfølelse.

I høringssvarene fra borgerne, er et gennemgående mønster, at det at bosætte sig på landet handler om et livsstilsvalg, hvor fred og ro bliver prioriteret. Valget handler således om mere end bare en bolig, det handler også om den livsførelse, som en bolig i et landområde tilbyder. Her foregår livet i ro, og ly for det hektiske. Borgerne beretter i sine høringssvar om at værdsætte oplevelsen af at bo midt i landskabet, og den fred dette giver.

5.2.3 Område-opfattelse 3: *“Naturen larmer også”*. Område som sammenfiltret.

I den tredje forståelse jeg har identificeret, forstås naturen som et sammensurium af kulturlandskab og naturlandskab, sammenfiltret, både bearbejdet og ubearbejdet. I denne forståelse kan både industri, landbrug og natur eksistere side om side, og det opleves ikke nødvendigvis som at sammenfiltreringen tager noget “fra” naturen, eller “fra” landskabet, eller med andre ord forringer naturen eller landskabets kvalitet.

Her værdsættes naturen, i dens sammenblanding med andre arealanvendelser. Denne tredje forståelse kom til udtryk i vores samtale med Ole, Christian, Frank, Bente samt Kell og Arendse.

Ole, der er deltidslandmand, er med sine egne ord omringet af vindmøller. I hans køkken rammer vinduet ind to af vindmøllerne ved Rendbæk Øst. Han vil formentlig også have udsigt til de planlagte 15 nye møller fra sin grund.

Den dag vi møder ham, blæser det meget, og vi taler højt for at overdøve vinden. Noget af det første han siger mens vi står sammen udenfor hans hus, er at han ikke generes af lyden fra vindmøllerne, *“Fordi”*, som han siger, *“når vindmøllerne larmer, så larmer naturen jo også”*. *“De larmer jo ikke på en stille sommerdag”*, tilføjer han.

Når vi senere sidder indenfor i hans køkken, og kan se direkte over på to møller fra køkkenvinduet, fortæller han at han heller ikke synes vindmøllerne forstyrrer udsigten eller landskabet. *“Altså jeg tænker, det behøver jo ikke være uberørt natur for mig, altså det gør jo ikke noget at man kan se at der har boet mennesker og at vi har gjort nytte af omgivelserne og naturen, det synes jeg ikke, sådan ser jeg på det.”*

Ole, lægger således vægt på nytteværdien naturen har, og de ressourcer der kan udvindes og høstes fra jorden, eller fra vinden, i vindmøllernes tilfælde: *“Vi har brug for at få strøm uden at ødelægge vores klode med forurening. Jeg synes ikke det skæmmer. Altså det forurener ikke udsigten for mig. Det er det nogen det gør for.”* Ole påpeger desuden, at udover at de ikke skæmmer landskabet, har han heller ikke indtryk af at det skader naturen og

fuglearter, og nævner at han ikke har set tilstrækkelig bevis for at der er hverken fugle eller andre dyr, der tager skade af det.

I vores samtale med Christian Hem dukkede denne tredje opfattelse også op. Christian nævnte flere gange, at man både bør *“benytte og beskytte naturen”*. Christian fortæller at dette er noget, han synes Jammerbugt Kommune er gode til. Kommunen udnytter naturens potentialer, samtidig med at de forsøger at passe på den. Han fremhæver et område ved Blokhus, kalt Gateway, som et eksempel på et område hvor kommunen har *“åbnet naturen op”* og *“styret den”* og skabt et sted med bred appel, der tiltrækker både turister og lokalbefolkning fra oplandet. Derudover nævner han området Slettestrand, hvor der er etableret mountainbike spor, som folk kommer langvejs fra for at cykle i. *“Der får man mulighed for at benytte naturen, men samtidig er ruten styret, så man passer på at der ikke bliver cyklet over alt”* fortæller Christian. Her oplever Christian at man har formået at forene ønsket om både at benytte og beskytte naturen.

Christian, repræsenterer et mere entreprenant syn på naturforvaltning, hvor man kan styre, bearbejde og forme naturen. Dette gælder både i skabelsen af rekreative naturområder til turister og lokalbefolkning, men også ift. at bruge naturens ressourcer til energiproduktion og landbrug. Christian giver udtryk for, at han værdsætter muligheden for at kombinere arealanvendelser, også i forhold til vedvarende energiproduktion, således at man eksempelvis både kan have vindmøller, samtidig med at man opdyrker jorden under møllerne til fødevarer. For som han nævner, har man jo også brug for fødevarer. Herunder udtrykker Christian, at området Rendbæk Øst og Store Vildmose er store nok til at rumme flere anvendelser:

“Mosen den er jo bare ret stor, (...) i det at mosen er så stor, så tænker jeg at der er plads til det hele derude”. (...) “Jeg tænker at Store Vildmose er så stor at den godt kan bære, men det er jo min private holdning, at den godt kan bære at vi sætter nogle vindmøller op der eller laver større vindmøller og man sætter solenergi op.”

Både Christian, men også Kell og Arendse fra Plan- og Miljø forvaltningen, påpegede at området ved Store Vildmose i forvejen bliver benyttet til mange forskellige aktiviteter og formål. I mosen er der både dyrkning af Vildmosekartofflen og Pindstrup Mosebrug, der udvinder spagnum til plantesække. Derudover er der flere naturgenopretningsprojekter i den fredede mosen, hvor nabokommuner samt Naturstyrelsen har gået sammen om at sætte

spunsvægge ned for at holde på vandet i mosen, og hermed forsøger at genoprette mosen som lige nu, kun eksisterer i det Kell omtaler som “stumper”.

Christian udtrykker, at man kan kalde området for et opdyrket naturområde, hvor der foregår mange forskellige former for udnyttelse af naturen, som han oplever at give området værdi. Han pointerer at denne værdi ikke vil forsvinde, fordi man også laver energiprojekter derude. Det vil snarere tilføje mere værdi til området, i hans optik. Han pointerer, at dem der ejer jord i området, potentielt kan opleve at jorden bliver mere værd, fordi den kan indgå i det såkaldte “Energiø” projektet, og at det kan blive interessant for udviklere enten at leje eller opkøbe jorden derude, og dermed give gevinster til lodsejerne.

Området Rendbæk Øst og Store Vildmose opleves hermed som værdifuldt på baggrund af de ressourcer, muligheder og potentialer for benyttelse som området giver kommunen og borgerne. Her forstås således området som en naturressource, som kan benyttes og beskyttes samtidig, og derudover at dette ikke nødvendigvis er modstridende formål.

I det næste afsnit vil jeg behandle, hvilken betydning de forskellige forståelser og værdsættninger af området har for aktørernes reaktioner og handlinger knyttet til det planlagte vindmølleprojekt. De tre værdsættelser afføder hver især forskellige reaktioner fra aktørerne. Den næste del vil derfor være struktureret ud fra tre dele. Til sidst i afsnittet vil jeg samle op på både værdisættelserne og på de affødte handlinger, samt på hvordan disse relaterer sig til forhandlingerne af landskabets anvendelse.

Handlinger og effekter

5.2.4. Reaktion 1: Udtage 5 af de 15 møller

På baggrund af den første område-opfattelse og værdsætning af stedet, har både Søren fra DN og Svend-Erik fra DOF appelleret til, at kommunen enten skrotter eller reducerer antallet møller i vindmølleprojektet, for at minimere forringelsen af leveområdet for de førnævnte arter.

Som jeg har foregrebet i analysedel 1, gjorde både DN Jammerbugt og DOF Nordjylland, indsigelse mod vindmølleprojektet i Rendbæk Øst. DN involverede sig for at påpege, at der var nogle vilkår der burde overholdes for at der opstod mindst mulig konflikt med arter i vindmølleprojektet. DN's klage var ikke indgivet med det formål at kommunen skulle skrinlægge projektet, men derimod med henblik på etablering af en større beskyttelseszone,

til den nærmeste kendte kongeørnens rede. Dette skulle ske ved at fjerne 5 af de 16 planlagte møller.

Søren fortæller os, at han aldrig har været så sikker på, at de ville vinde en sag i Klagenævnet. Søren fortæller, at DN havde udtalelser fra førende rovfuglsekspertter, der gav dem ret i, at møllernes placering var bekymrende. Hvis man havde fjernet de 5 møller, ville projektet godt kunne spille ind med både klimahensyn og naturhensyn, mener Søren.

DOF lavede som nævnt også deres indsigelser på baggrund af kongeørnen og på grund af de potentialer, de kunne se i området, for at sammenkæde områder ved elven Ryå, der løber gennem projektområdet, med Store Vildmose. Når det gælder kongeørnen, fremhæver DOF, at arten er ustabil, når det kommer til yngling, og reproducerer sjældent. De bad derfor i sin indsigelse om, at der blev fundet en alternativ placering til vindmølleprojektet.

Da Miljø- og Fødevareklagenævnet traf afgørelsen i sagen omkring vindmøllerne i Rendbæk øst, og klagerne ikke fik medhold, valgte dog DN og DOF at stoppe sin involvering i sagen, på trods af at naboer til området har anket sagen op til Vestre Landsret. DN og DOFs primære formål er at sikre artsbeskyttelsen, og deres valg kan forstås som en pragmatisk beslutning, der bunder i en forståelse af, at en videre involvering ikke nødvendigvis ville være til gavn. De forudså nemlig at sagen højst sandsynlig ville ende med samme udfald. DN var bekymrede for, at sagen potentielt kunne skabe præcedens i vindmølle-retssager, der indeholder dilemmaer knyttet til artsbeskyttelse, hvilket potentielt kunne være til mere skade end gavn for artsbeskyttelsen.

I forhold til de nye planer om solceller og biogasanlæg i Renbæk Øst, den såkaldte Energiø, udfærdigede DN dog et høringssvar i den indledende høringsfase. I høringssvaret beder DN kommunen om, fra begyndelsen at stille højere krav til indtænkning af natur og biodiversitet i planlægningen af solcelleanlæg og biogasanlæg. De ønsker, at naturhensyn bliver ligestillet med klimahensyn, og kommer med konkrete tiltag til, hvordan et højere naturindhold kan inkorporeres i planerne.

Søren fortæller dog, at DN er optaget af ikke være konsekvent imod alle VE-projekter, men kun involvere sig, når det er hensyn til artsbeskyttelse på spil. Det samme gælder DOF, der er blevet mindre kritiske til opstilling af vindmøller. Der hvor foreningen førhen konsekvent gik ind for færre vindmøller, er de blevet mere påpasselige i forhold til hvilke sager de involverer sig i. Det skyldes en større forståelse for klimakrisens alvor, og

nødvendigheden af alternative energikilder, men også at flere fugle-undersøgelser, som foreningen har gjort sig bekendt med, ifølge Svend-Erik, viser at vindmøllerne ikke har den store indvirkning på fugleliv, som de tidligere antog. Svend-Erik udtaler i denne forbindelse:

“Jamen det er os, altså mennesket, det er os der har skabt den klimakrise der har hovedansvaret for den, så må vi også til at begynde og æde noget i os, altså”. “Vi lever jo i den antropocæne tidsalder. Mennesket har erobret hver en plet på jorden, alle kontinenter, og vi sætter præg på den. Vi har grebet ind i det liv der var på jorden før vi kom, og det som jeg argumenterer for det er at det liv det var her før os, det liv, det har ret til at være her, synes jeg.”

Svend-Erik påpeger således, at menneskers udfoldelse både har haft negative indvirkninger på klima og på arts mangfoldet, og italesætter dermed sammenkoblingen mellem klimahensyn og naturhensyn. Derfor distancerer DOF sig i højere grad end tidligere, fra foreninger og nabo grupperinger, som de mener bruger natur- og artsbeskyttelse som argument imod klimatiltag. DOF lavede tidligere indsigelser i langt flere vindmølle-sager, og hvis naboer kontaktede DOF og var utilfredse over vindmøller, der skulle opstilles i nærheden af deres boliger, gik foreningen ofte ind i disse sager på naboernes side.

Svend-Erik fortæller: *“Der, hvor man kan sige, hvor vi måske lidt for meget på folk, der protesterer og siger “Nu skal de rejse en vindmølle i nærheden af os, vil i ikke være med? Er der ikke nogle fugle som....” Og hvor vi gik lidt med på det. Og der vil jeg sige nej det der at folk der bare ikke vil have at man ser nogle vindmøller....det bliver vi nødt til at finde os i”,* Nu mener han snarere at vindmøller er et vilkår man skal acceptere, på baggrund af det store negative aftryk, mennesket har haft på kloden. Svend-Erik trækker således en skillelinje mellem dem, der “bruger” naturen som argument, og dem som reelt set ønsker naturbeskyttelse, i sager vedrørende placering af vindmøller.

Billede 1: Søren viser DN's kort-forslag til at udtage fem møller fra projektet. Eget foto

5.2.5. Reaktion 2: Forstyrrelser i landskabsværdi og ejendomsværdi

“(...) Så vil jeg udtrykke min kæmpe bekymring over, at I kan finde på, at foretage så stort et forstyrrende projekt, ved og i vores natur perle Store Vildmose! Det er mig en gåde, at der bliver blæst på naturen og dyrelivet i dette område. I gik fra, at omdanne vores område til vådområde, hvilket havde været et vildt fantastisk projekt..! til at gå i en helt anden bane, der er til skade for området.” (...) Tung trafik, et kæmpe område dækket i teknik, en masse

arbejdspladser, larm og en oplyst aften/natte himmel. Der er selvfølgelig fra planlægnings side, regnet på afstand, så ingen er forpligtet til at hjælpe mig, med det kæmpe tab i ejendomsværdi jeg får, grundet projektet.” (Høringssvar 6).

I ovenstående uddrag fra en af naboernes høringssvar til Energiø-projekter bliver der beskrevet store bekymringer i forhold til hvordan vindmøller, og potentielt også solceller og biogasanlæg, vil ødelægge området og forvandle landskabet til et industriområde. Videre skriver vedkommende, at hun oplever, at hun vil *“miste sit smukke hjem”*, hvis planerne gennemføres. Naboen frygter desuden at projektet vil få store konsekvenser for hendes privatøkonomi: *“Mit otium, ligger i værdien af mit hus, og dettes beliggenhed. Og bare nyheden om jeres planer, har fået min ejendomsværdi til at falde.”*(Høringssvar 6) En anden borger der bor i en naboejendom, nævner ligeledes, at de oplever, at deres ejendomsværdi er truet: *“Vi ser nu ind i en fremtid hvor vores oparbejdet friværdi er i frit fald på grund af nogle for os udefrakommende spekulanter”* (Høringssvar 17). Flere skriver desuden, at de har investeret betragtelige mængder tid og penge i renovering af deres boliger, og at de nu frygter, at det hele er spildt, som følge af opstillingen af de vedvarende energianlæg.

Et gennemgående tema i høringssvarene er således koblingen mellem landskabets værdi, og den økonomiske sikkerhed, beboerne har i deres bolig. Flere oplever at blive sat i en usikker position, uden samme grad af sikkerhed og friværdi som tidligere.

I vores samtale med ejendomsmægleren Mark fra Home Aabybro, nævner han ligeledes at vindmøller vil have en negativ effekt på ejendomspriser: *“Hvis de kommer for tæt på, så de bliver for store, og kommer til at være for dominerende i din udsigt, så vil de have en effekt.”* Han påpeger dog at der er mange købere der ikke har noget imod udsigten til vindmøller fra en potentiel bolig, men hvis møllerne både kunne ses og høres, vil det have betydning: *“Når den drejer rundt, altså den har sådan, den motor der drejer rundt, den har sådan en susende lyd, og sådan laver den hver eneste gang den drejer. (...) Og når den kører forbi ned i bunden, så laver den det der ‘shu-shu-shu-shu!’.”*

Mark bekræfter således boligejerne, der skriver om sin bekymring for at få sin ejendomsværdi forringet. Rendbæk Øst og området tæt på Store Vildmose opleves af flere af dem, der er bosat der, som et idyllisk og fredeligt område, hvorfor de har valgt at bosætte sig netop dér. Vindmøller og de øvrige vedvarende energianlæg bliver anset som forstyrrende elementer, der vil ødelægge det landskab, som de værdsætter. Dertil kommer det økonomiske aspekt, der spiller ind i form af boligernes ejendomsværdi, som bliver adresseret i flere af

høringssvarene, og er knyttet til landskabsværdierne. Ud fra den anden forståelse og værdsættelse af området, hvor naturen forstås som et landskab, og hvor vindmøller og vedvarende energianlæg, omvendt opleves som industrianlæg, der er invasive og dominerende, former sig en modstand mod projektet. Flere af beboerne i området ytrer at de ikke ønsker at der opstilles solceller, og biogasanlæg, i tillæg til de 15 vindmøller der er planlagt i forvejen, samt al den trafik der følger med opstillingen af energianlæg i den skala der ønskes af udvikleren.

I denne forståelse, opleves området mere holistisk, fra naboernes perspektiv, og det giver ikke nødvendigvis mening at opdele området i "værdifulde" og ikke-værdifulde sektioner, fordi det hele er landskabelige omgivelser som de bebor. Derfor opfatter de omvendt, Svend Erik og Søren, hele området som værdifuldt landskab, og ønsker en skrinlæggelse af VE-projekterne.

5.2.6 Reaktion 3: Accept

I den tredje forståelse gives der udtryk for, at flere forskellige arealanvendelser kan sameksistere i Rendbæk Øst. Området opleves som et sted der i forvejen er fuldt af forskellige anvendelser og formål. Denne forståelse af området som et sammensurium af arealanvendelser, får betydning for accepten af placeringen af vindmøller og øvrige energianlæg.

Vindmøllerne anses herunder ikke som en forstyrrelse af et uberørt landskab, men som en ny tilføjelse til områdets mangefacetterede arealanvendelser, og som en anden måde man kan udnytte naturens ressourcer på. Energiproduktion lægger sig således i rækken blandt de i forvejen eksisterende arealanvendelser som landbrug, spagnum udvinding, og naturplejeprojekter.

Accepten af vindmøllernes opstilling fører i Oles tilfælde til, at han vælger at ikke involvere sig. Han har hverken deltaget i borgermøderne, eller skrevet høringssvar under høringsperioderne for de forskellige projekter. Han fik tilbudt mulighed for at købe vindmølleanparter, for de vindmøller der er opstillet tæt på hans grund, men havde ikke økonomiske forudsætninger, på daværende tidspunkt. Men han nævner, at han synes ordningerne er gode og at disse gerne burde udvides, for at muliggøre fælles interesser i projekterne. Hans indtryk er, at langt de fleste i hans naboområde har det på samme måde som ham, og at vindmøllerne er blevet en integreret del af området, som man ikke

nødvendigt lægger så meget mærke til. Han har derfor ikke et problem med, at der bliver opstillet flere, eller at de gamle vindmøller udskiftes med nogle nyere. Udover de få naboer han kender til, der har valgt at involvere sig i retssagen, oplever Ole ikke, at vindmøllerne er et emne, der fylder naboerne imellem, selv om vindmøllerne står midt i "nabolaget".

Denne oplevelse går igen hos Bente og Christian Hem, der begge oplever at de fleste borgere er enten positive eller neutrale til vindmøller, og at det ikke er noget der påvirker lokalsamfundene i kommunen. Christian Hem omtaler det som det tavse flertal, der er positive eller ikke har en holdning til vindmøller, imens dem der er imod er højtråbende, men kun udgør en lille andel af kommunens voksne borgere.

"Det er jo nogle folk der føler at de bliver jaget fra hus og hjem, og det er jo den ulykkelige del af det her, ikke også? Men hvad vil vi? Vil vi den grønne omstilling, vil vi klima? Eller er det her og fru Olsen... - at få personer skal bestemme det her?"

Christian ser det derfor som et nødvendigt onde, at man gennemfører VE-projekterne, på trods af den andel af borgere, der kommer til at blive generet.

I denne tredje forståelse, opleves det ikke nødvendigvis som modsætningsfyldt at både udvinde energi fra naturens ressourcer, og at passe på naturen i området og de forskellige arter der lever i den. Herunder opleves hellere ikke vindmøllerne som forstyrrende i naturlandskabet, og både Ole, Christian Hem og Bente fortæller at de synes vindmøller er imponerende teknologi og til og med elegante og flotte at kigge på.

Området ved Rendbæk Øst opfattes i denne tredje forståelse som et sammensurium af kulturlandskab, naturlandskab, industri og tekniske anlæg, hvor vindmøller således ikke opfattes som et fremmedlegeme.

5.2.7 Delkonklusion analysedel 2

Område-opfattelse	Området som levested for arter Værdifuldt i kraft af at være habitatområde for arter.	Området som landskab Værdifuldt i kraft af den ro og det fredfyldte liv, det muliggør for dem, der er bosat i området.	Området som sammenfiltret Værdifuldt i kraft af de mange forskellige anvendelser og benyttelser, der er mulige i området.
Reaktion	Skepsis til placering, udarbejdelse af høringssvar og klager. Ønske om at minimere projekt, for at tage hensyn til artsbeskyttelse.	Modstand mod ændring af området, ønske om at skrinlægge projekter. Klager og juridisk handling.	Positiv eller neutral reaktion til ændring af området, gennem etablering af vedvarende energianlæg.

I dette analysekapitel har jeg identificeret tre forskellige område-opfattelser og værdsættelser af Rendbæk Øst, og hvordan disse får betydning for, hvorvidt aktørerne accepterer eller modsætter sig vindmølleprojektet og udvidelsen af det vedvarende energiprojekt. Værdsættelserne af området, baserer sig på forskellige vurderinger af områdets naturindhold og meningstillæggelser, med dertilhørende forskelligartede meninger, om hvorvidt området egner sig til opstilling af VE-anlæg eller ej. Opfattelsen af området har således betydning for, hvorvidt aktørerne oplever de vedvarende energianlæg som en forstyrrelse eller som en legitim tilføjelse til Rendbæk Øst.

De forskellige værdsættelser spiller dog på nogle punkter også sammen. Områdets righoldigheden af artsmangfold og herlighedsværdi spiller sammen med beboernes ejendomsværdier. Bekymringen for at naturen i området forringes, er også fra nogle af borgernes side en bekymring for at en livsførelse og bosætningsforhold skal forringes. Boligejerne har således både følelsesmæssige værdsættelser og tilknytninger til områder, som også filtrer sammen med økonomiske værdsættelser, i form af friværdi i deres boliger. Omvendt prissættes området også pba. det potentielle afkast, et vedvarende energiprojekt på

denne lokalitet har, for fra udviklerne og projektmagerne. Udviklernes ressource blik på området clasher med de lokale borgeres emotionelle forbindelser til landskabet og deres økonomiske interesser i landskabet (van der Horst og Vermeulen 2010: 438). Og de clasher, med den første område-opfattelse og dens fokus på at beskytte arternes udfoldelse i Rendbæk Øst.

De forskellige værdsættninger cirkulerer i forhandlinger af området via klager, høringsvar, projektansøgninger og lokalplaner. Nogle af værdsættelserne bliver dog vigtigere end andre i forhandlingerne af landskabets anvendelse.

Dette bliver tydeligt, når borgere hovedsagelig trækker på argumentation omkring artsbeskyttelse, frem for ejendomsværdier og landskabelige kvaliteter i selve klagesagen mod projektet. Dette forhold kommenterer Kell på:

“Der nogen skriver ind “Vi synes det er træls og det er grimt!” Og så er der nogen der er kloge nok til at skrive ind at de mener også at der findes en blå kærhøg, som er på EUs habitatliste derude, og så skal man så ud og undersøge om der virkelig er en blå kærhøg derude. Og den kommer jo så kun 2 gange om året, så man bliver nødt til at kigge lidt på om den dukker op og sådan noget ikke. Og sådan noget det tager relativt lang tid.”

I forhandlingerne af områdets anvendelse, er således artsbeskyttelse et stærkere argument end landskabets visuelle kvaliteter for borgerne. En sjelden orkidé, fugle og flagermus, har mere effekt i det vedvarende-energi-netværket, fordi det er indbefattet af naturbeskyttelse, og derfor aktiverer nogle borgere strategisk argumentation om naturbeskyttelse i deres klagesager mod projektet. *“Det hjælper ikke at sige at det er dumt og grimt, man bliver nødt til at finde de der vindere”* som Kell beskriver det.

Ifølge energiforsker Brian Vad Mathiesen, er klagesager dog primært med til at forhale processerne, fremfor at fælde projekterne, fordi klagesager tit omhandler procedurekrav, som ikke er blevet efterlevet, eller at hensyn til naturbeskyttelse skal undersøges nærmere (Johnsen og Dørge 2023, 1. december). Det vil der måske ændres på nu, fordi det rum, hvor man kan lave planlægningen for at nå målsætningen om firedobling inden 2030, bliver gradvist indskrænket, som Mia Christiernson fra Plan-og Landdistriktsstyrelsen beskriver det. Derfor spændes der et statsligt sikkerhedsnet ud over planlægningen for at forsøge at sikre at kommunerne når i mål. Hvilket indbefatter at der ændres i vægtlægningen af de forskellige hensyn og interesser i det åbne land, hvorved klimahensyn vil vægte højere

end naturhensyn og landskabelige hensyn. Der bliver både lavet lempelser til naturbeskyttelse, og klagesager skal nu behandles indenfor 6 måneder for at processerne kan speedes op, og for at gøre det nemmere at få tilladelser og dispensationer til opstilling af vedvarende energi. Det fastsættes i “Klimaaf tale om grøn strøm og varme 2022” (Regeringen og aftaleparter 2023, 12. december). Det betyder at borgere, der vil modsætte sig vedvarende energiprojekter, har færre kort på hånden imod projekter, og har mindre mulighed for at bruge naturbeskyttelse strategisk til at trække planlægningsprocesser ud. Ifølge Mia, bliver dermed de forskellige arealinteresser, der eksisterer, om justeret og der skabes nye balancer, hvor vedvarende energiproduktion vil vægtes højere end for eksempel landskabsinteresser. For at forsøge at skabe mere lokal opbakning, er der dog sat ind med større kompensationer og tiltag, der skal gavne de nærmeste naboer og lokalsamfund.

I lyset af disse nye statslige prioriteringer, vil jeg i næste afsnit analysere, hvilken rolle retfærdighed spiller i de processer, der indgår i etablering af vedvarende energiproduktion som led i den grønne omstilling. Jeg vil både undersøge selve udpegningsprocessen, til placering af VE-anlæggene, planlægningsprocessen, kompensationer og medejerskab til naboer og lokalsamfund, samt hvilken viden og hvilke værdier der anerkendes i processen, ud fra de tre retfærdighedsdimensioner som beskrevet i teorikapitel 4.5.

5.3 Analysedel 3: Retfærdighed i den grønne omstilling

5.3.1 Hasten-efter-jord

Den tiltagende debat om anvendelsen af Danmarks arealer betyder at udviklere, der ønsker at etablere vedvarende energianlæg, har en udfordrende opgave i at finde passende lokationer til VE-anlæg og må indgå i forhandlinger med andre aktører, når anlæggene skal placeres.

Jorden er som konsekvens blevet tiltagende værdifuld i forbindelse med vedvarende energiprojekter. Dette kommer til udtryk i en stor interesse i at indgå lejeaftaler i områder med gode vindforhold (Kirkegaard et al. 2023:554). I vores samtale med Ole, der bor lige overfor de eksisterende vindmøller i Rendbæk Øst, og som ligeledes vil blive nabo til det nye vindmølleprojekt, kom denne tematik til syne. Ole fortalte os om hans nabo, som ejer noget af jorden hvor de eksisterende vindmøller i Rendbæk Øst står. Naboen henvender sig jævnlig, med en opfordring om at Ole skal sælge sin jord:

Ole³: *“Der er en gård, som så har flere gårde og de har også en gård herovre. De omringer os fuldstændigt. Og ham den gamle fra gården der, hver eneste gang jeg møder ham, så siger han, vil du ikke sælge din jord, du skulle sælge din jord til mig. (...) De ejer jo flere 1.000 hektar her rundt omkring og forsøger faktisk at få det hele. Og det er en torn i øjet når der så er en landmand midt i, der har 25 hektar og sådan, at de ikke også kan få det.”*

Forespørgslen, og naboens insisterende facon, resonerer med litteraturen omkring tilegnelsen af jord i forbindelse med VE-projekter. Kirkegaard et al. beskriver, baseret på interviews med udviklere, jordejere, kommunale planlæggere og landbrugsforeninger, at der foregår et Klondike-lignende *“landrush”* mellem udviklere i Danmark, der konkurrerer om at lave lejeaftaler med jordejere (Kirkegaard et al 2023). Lejeaftalerne, er aftaler der indgås mellem jordejere og udviklere, der fastsætter en leje, således at jorden kan benyttes af udviklerne til at producere vedvarende energi frem for at jordejeren dyrker afgrøder eller har husdyr (Kirkegaard et al 2023:554). Udviklere benytter tid og ressourcer på at kontakte jordejere, for at lave aftaler, ofte inden der bliver taget kontakt til den pågældende kommunale planmyndighed og naboer. Hvis udviklere arbejder i omvendt rækkefølge og først kontakter jordejere efter at både kommune og naboer er informeret, risikerer de at en anden udvikler har kommet dem i forkøbet, og dermed har forsterket til at udvikle projektet (Kirkegaard et al. 2023:556).

For områder, der udpeges til vedvarende energianlæg i kommuneplaner, ligger der ifølge Kirkegaard et al. ofte en aftale klar mellem udvikler og jordejer, inden kommuneplanen offentliggøres. Derfor forsøger flere udviklere at gå udenom de udpegede områder.

Når lejeaftalerne er på plads med de aktuelle lodsejere, er det så udviklerens opgave at lobbyere hos kommunen for at få dem godkendt (Kirkegaard 2023:556). Udviklere arbejder ifølge Kirkegaard et al., ofte ud fra deres egne kortlægninger af områderne.

Dette arbejdet, lyder genklang med Kells udlægning af planlægningsprocessen for vedvarende energiprojekter i Jammerbugt Kommune. Kell beretter at kommunen ikke arbejder med at lave udpegninger af områder som de finder passende til VE-anlæg, både fordi det kræver stor teknisk ekspertise om f.eks. hvor de gode vindforhold er, men også på grund af denne *hasten-efter-jord* mellem udviklere: Kell: *“De her firmaer rundt omkring, har jo*

³ Anonymiseret navn

lavet aftaler med alle mulige landmænd, og hvis vi så kommer og siger her kan der være vindmøller, så risikerer vi sådan set at der er 5, 6 forskellige selskaber, der har aftaler med folk...og så bliver det aldrig til noget.”

Frem for at være afhængig af lokalsamfundet og kommunal opbakning, ser vindmølleudviklerne sig som primært afhængige af gode relationer med jordejere, for at få adgang til land (Kirkegaard et al. 2023:555). Jordejerne bliver således de største “gatekeepers”, for hvorvidt planer kan realiseres. Nogle jordejere indgår ifølge Kirkegaard et al. i forhandlinger med flere udviklere på en gang, og kan dermed presse priserne op på lejeaftalerne. Jordejerne sammenligner dermed potentialet for afkast per hektar ved at benytte jorden til vind-høst, med høst af afgrøder eller dyrehold (Kirkegaard et al. 2023:556).

Denne “hasten-efter-jord” mellem investorer, betyder at lokalbefolkningen i mange tilfælde først får vide at der er projekter i gang i deres nærområde, når aftaler med jordejere allerede er indgået (Kirkegaard et al. 2023:555). Områderne er således allerede planlagt for, inden naboerne bliver informeret, grundet konkurrencen mellem udviklere om at være først ude. Som tidligere nævnt, skaber det nogle særlige betingelser for befolkningen bosat i landområder, samt forskelle i vilkår og forhandlingsmuligheder mellem dem der ejer jord og dem der ikke ejer jord.

I et høringssvar der indkom i forbindelse med kommuneplantillæg nr. 4 for vindmøller, solceller og biogas, skriver en borger bosat i Aabybro omkring hvordan denne proces kan opleves fra et borgerperspektiv. Vedkommende havde fået tilsendt kommuneplantillæg nr. 4. og kunne se at området som BioCirk ønsker at benytte til etablering af solceller, biogas og power-to-x anlæg m.m., som tidligere beskrevet, ligger lige ved vedkommendes bolig. Vedkommende tager derefter hen til borgermødet, afholdt i Brovst Hallen, 30. januar, hvor udviklere og kommunale repræsentanter var til stede for at informere borgerne om de forskellige VE-projekter. Til borgermødet var 250 borgere dukket op (Hejlskov 2023, 31. januar). I passager i sit høringssvar, som fortjener at blive gengivet i sin helhed, skriver vedkommende:

“Jeg bor i et af de 3 interesseområder- det beskrives ved en ”klat” på det kort som borgmesteren og hr. Agerbo talte ud fra. De fortalte at det var et stort areal man kiggede på og de kunne ikke definere nærmere hvilke matrikler, der var i klatten. Da jeg kom ud til biocirc lille stand var det klart defineret, hvilke matrikler de så på og de

kunne på en plakat fremvise hvilket jord de havde sikret sig mulighed for at leje - deres ord var - "det er der helt styr på". Der opstår divergens i de forskellige udmeldinger på det her tidspunkt for mig. Jeg ved at der i uge 4 og 5 er opkøbt jord i nærheden af min matrikel af en privat – der har til hensigt at leje jorden ud til projektet. Jeg har en klar fornemmelse af, at det projekt der er tale om i "Rendbæk Øst" kører i 2 processer - det, der meldes ud til offentligheden og det der forberedes og gøres klar så det kan igangsættes."(...) "Det er tidligt at der opkøbes jord og der laves forhåndsaftaler inden "nogen" ved om det er projektet i "Rendbæk Øst" der skal arbejdes videre med. Borgmesteren udtalt[e] 30.01.23 at vi er i et meget tidligt stadie og der ikke er noget der er vedtaget endnu." (Høringssvar 21).

Personen beretter her om en oplevelse af at opstillerne har en meget klar ide om hvilke områder der er involveret i VE-projektet, ned på matrikelniveau, og allerede har aftalerne med flere jordejere klar, imens kommunen der står til ansvar for borgerne, er mere vage og uspecifikke, og nævner at projektet stadigvæk kun er i den tidlige fase. Vedkommende skriver at de oplever processen som meget uigennemsigtig.

I en artikel fra Nordjyske omkring borgermøde i Brovst Hallen berettes der ligeledes om naboer, der har lignende oplevelser. Blandt andet en borger der undrer sig over, at han ikke er blevet kontaktet af hverken kommune eller opstillere, til trods for at vedkommende ejer 16 hektar jord midt i det område hvor BioCirk vil stille Energiøen (Hejlskov 2023, 31. januar).

Tematikken går igen i flere af høringssvarene, hvor der udtrykkes frustration over først at få at vide om projekterne, når de virker til at være langt hen i planlægningsfasen. Høringssvaret fra den ene borger, afsluttes således: *"Jeg er ikke generelt modstander af solceller, men jeg er modstander af: at blive behandlet dårligt, få for lidt oplysninger og blive overrumplet – ikke blive inddraget."* (Høringssvar 21). Vedkommende peger således på selve inddragelsen af borgere i den vedvarende energi planlægning, hvilket jeg vil behandle i næste afsnit, ud fra den *processuelle retfærdighedsdimension*.

5.3.2 Processuel retfærdighed: borgerinddragelse

Det er et selvstændigt formål i Planloven (§1, stk 2, nr. 6), at offentligheden i størst mulig grad bliver inddraget i planlægningsarbejdet. Men foruden formelle krav til offentliggørelse

af plandokumenter, faste længder på planers høringsperioder og orientering af naboer, er det op til den enkelte planmyndighed at beslutte hvordan inddragelsen skal udformes i praksis (By-, Land- og Kirkeministeriet 2020).

Som et tiltag for at facilitere denne inddragelsesproces, og understøtte kommunerne i dette arbejde, er VE-Rejseholdet etableret, i forbindelse med Klimaafale om grøn strøm og varme fra 2022. Det tværministerielle VE-rejsehold, er et samarbejde mellem Energistyrelsen, Plan- og Landdistriktsstyrelsen og Miljøstyrelsen, og skal blandt andet bidrage til, og understøtte kommunernes borgerdialoger, og fremme gode eksempler på vedvarende energiplanlægning (Energistyrelsen 2024). Rejseholdet skal fungere som et kontaktpunkt og facilitere samtaler mellem kommuner. I interviewet med Steffi Gunnarsson, der arbejder i VE-rejseholdet, var Rejseholdet helt nystartet, og de havde lige afholdt sin første workshop for kommunale energi-planlæggere, omkring borgerinddragelse og lokal forankring af VE-projekter.

Til spørgsmål om hvordan kommuner kan facilitere en god proces, svarede Steffi, at en stor del af det omhandler borgerdialog, som er en vigtig ingrediens for at undgå modstand mod projekter. Inddragelsen og dialogen skal helst starte så tidlig som muligt, og være så gennemsigtig som muligt. Det er som nævnt, få krav til hvordan inddragelsen skal udformes. Men oplysning af borgere er vigtig for at borgerne “føler sig” inddraget, fortæller Steffi. I nogle kommuner er opstillere derfor gået i gang med at afholde borgermøder for at forsøge at komme modstand i møde.

Steffi nævner dog at det er meget forskelligartede oplevelser blandt kommunerne ift. hvor meget borgerinddragelse hjælper. Til workshopen de afholdt, nævnte planlæggere fra Svendborg Kommune, at de har haft meget succes med borgerinddragelse, og nærmest ikke fået nogle negative høringssvar på kommunens VE-projekter, mens andre kommuner der gør det samme, oplever meget modstand.

Kell Agerbo, (leder i planafdelingen i Jammerbugt kommune) har også en lidt blandet fornemmelse omkring borgerinddragelse. Generelt, oplever han at borgerinddragelse kan fungere fint når det gælder borgere der bor længere væk fra vindmølleprojekterne, men at det i forhold til de tætteste naboer ikke har en god virkning. Kell beskriver til interviewet at det er svært at tale med dem projekterne går allermest ud over:

”For det går ud over nogen, det kan man ikke undgå og der er dialogen jo også lidt svær fordi at det er svært at snakke med dem om, at det går ud over dem. Det gør det jo altså. Den er 150 meter høj og den kommer til at stå der, og det kan godt være man siger at hvis man har en god dialog, så kan folk.... og.. nej de synes sgu det er skide irriterende, den skal stå foran dem og at det er meget bedre et andet sted. Og det kan jeg da godt forstå”.

Borgermøderne og borgerinddragelsen er derfor ifølge Kell ikke en metode, der nødvendigvis er effektiv til at skabe opbakning til vindmølleprojekter blandt de aller nærmeste naboer. Kell er derfor ikke grundlæggende enig i at et VE-rejsehold, med fokus på borgerinddragelse, vil kunne gøre planlægnings processerne nemmere, fordi de fleste er enige om at der skal være mere vedvarende energiproduktion, med de som er tættest på anlæggene, kommer for meget i klemme og der hjælper ikke borgerinddragelsen nødvendigvis i hans optik.

Det fremstår ud fra disse empiriske perspektiver uklart, hvad borgerinddragelsens funktion reelt skal være i den vedvarende energiplanlægning. Er det at sikre medindflydelse for borgerne i udpegningerne af arealer til vedvarende energianlæg og indflydelse i selve udformningen af VE-projekterne. Eller er det at informere borgerne om hvad man har tænkt sig at gøre. Hvad er borgerinddragelsen en inddragelse i.

I casen omkring Rendbæk øst, er borgerinddragelse udgjort i form af afholdelsen af borgermøder og den lovpålagte høring, hvor høringssvar er blevet taget stilling til af planmyndighederne. I Arnsteins beskrivelser, indgår borgermøder som metode i to af stigens trin. I trin 3 “information” og trin 4 ”konsultation” eller ”rådføring”. Arnstein beskriver at informering af borgere omkring deres rettigheder, ansvar, og muligheder, kan være et første skridt til at sikre en legitim borgerinddragelse (2019:28). Men i mange tilfælde, udmøntes dette i en envejs flow af kommunikation fra de officielle beslutningstagere til borgere. Dette efterlader få muligheder for borgere til at give udtryk for egne holdninger eller til at forhandle med beslutningstagerne. Hvis information derudover gives på et sent tidspunkt i planlægningen, har borgere få muligheder for at påvirke beslutningsprocesserne (Arnstein 2019:28). Hvis rådføring ikke kombineres med andre metoder for deltagelse, er denne inddragelses-form ifølge Arnstein kun symbolsk, fordi den ikke tilbyder forsikring til borgerne om at deres bekymringer vil blive taget til efterretning (Arnstein 2019:28).

Begge de to kommunalpolitikere, Christian Hem og Frank Trolle var til stede til borgermøde der blev afholdt i Brovst Hallen den 30. januar omkring Kommuneplantillæg 4 og de forskellige ansøgninger til VE-projekter, men har forskellige oplevelser af inddragelsens formål. Christian Hem syntes det var en positiv stemning til mødet, selv om der også var nogle der var i mod projekterne. Christian, fortæller at han dog godt kan blive frustreret over hvordan det bliver talt om borgerinddragelse,:

”Vi har jo nogle politikere der ynder at sige at vi ikke har borgerinddragelse, at vi ikke lytter til borgerne. Men det at lytte til borgerne, man lytter jo, men det er jo ikke altid man giver borgeren ret. Altså der er forskel på det.”

Christian, nævner i denne forbindelse, at der i en kommune med 38.000 borgere, hvor måske 20.000 er voksne, og der er 100 borgere der er imod et VE-projekt, så er det vigtig at huske på det ”tavse flertal”, der ikke har en holdning, eller måske er positive til projektet. Han oplever, at det tit er dem, der råber højest, der er imod. Christian lægger til at han har respekt for modstanderne, så længe de holder sig inden for lovgivningen, men at vindmølleopstillere også har nogle rettigheder til at gennemføre sine projekter.

Frank, oplevede borgermødet anderledes, han fortæller at han synes det var virkelig kritisabelt, fordi borgerne blev givet overfladisk information om projektplanerne, og dem der udtrykte utilfredshed blev opfordret til at klage. Men fordi planerne blev præsenteret som at de stadigvæk kun var i opstartsfasen, fortæller han, at borgerne ikke rigtig har vidst hvad de skulle klage over, og hvor meget der kunne nå at ændres. Frank, oplever dog, at borgerinddragelse, kan fungere rigtig godt i andre tilfælde, hvis det reelt er interesse fra planlæggers side, om at få input og forslag fra borgere. På baggrund af de forskellige opfattelser af borgermødet i forbindelse med VE-anlæggene for Rendbæk Øst udleder jeg at borgermødet fungerede som et forum hvor borgerne kunne informeres og få udløb for frustration. Det er dog uenighed og uvished om hvor meget indflydelse borgere og naboer skal have og har, og hvilke borgere der burde have indflydelse. Det bliver af Steffi fra Rejseholdet, formuleret som at borgerinddragelse og borgermøder kan give borgere en ”følelse” af at være inddraget. Borgermøderne giver i dette tilfælde dog måske ikke så meget mere end en følelse, hvis de ikke kombineres med andre midler.

På baggrund af den magtforståelse som konceptualiseret inden for ANT, kan det offentlige borgermøde og høringsprocessen, forstås som et eksempel på kanaliseret magt via

rutiniserede procedurer, fordi borgermødet og høringsprocessen definerer hvor hyppigt og hvor meget information der bliver givet borgerne, og hvornår borgerne kan komme med input til planlæggerne (Tate og Rydin 2016:11). Det er således fastsat via proceduren, hvornår og hvor meget borgerne inddrages i beslutningsprocesserne. Udadtil er der dog tvivl om, hvor meget indflydelse borgere skal have, hvilket skaber et usikkert grundlag og premiss for borgermøderne og borgerinddragelsen.

På baggrund af de forskellige udlægninger af borgerinddragelsens funktion, vil jeg argumentere for at borgerinddragelsen, fremstår som en informationsproces, hvor udviklere og kommunale planlæggere forsøger at forhindre modstand mod projekter ved at informere om projekterne, med uden at uddelegere indflydelse til borgere. På grund af at selve placeringen af de vedvarende anlæg primært er afhængig af de leje- og jordopkøbsaftaler, der bliver lavet mellem udviklere og lodsejere, bliver beslutningerne og forhandlingerne om placeringen af de vedvarende energianlæg dermed taget andetsteds. Den måde udpegninger af arealer til VE-anlæg er struktureret i denne case, hvor konkurrencen mellem udviklere, definerer hvilke områder der bliver valgt, skaber en sen inddragelse af borgere, og kan dermed forstås som en forhindring til at den processuelle retfærdighed kan opnås. Flere af dem vi talte med, nævnte at de havde større tiltro til medejerskab og kompensationer til at skabe opbakning end til borgerinddragelse i VE-planlægning. I næste afsnit vil medejerskab og kompensationer analyseres som led i mere retfærdige vedvarende energi planlægningsprocesser, ud fra begrebet om *fordelingsretfærdighed*.

5.3.3 Fordelingsretfærdighed: kompensationer og medejerskab

Fordelingsretfærdighed, betegner forsøg på at mediere fordelingen af goder og onder. I dette tilfælde handler det om de økonomiske omkostninger, der er forbundet med de vedvarende energianlæg, og (om)fordelingen af gevinsterne og overskuddet fra energiproduktionen.

Der er flere regler i VE-loven omkring de økonomiske kompensationer, og incitamenter der kan eller skal tilfalde lokalbefolkninger, for at forsøge at skabe lokal opbakning til vindmølle- og solcelleprojekter. Disse er som nævnt i indledningen blevet revideret flere gange. På nuværende tidspunkt er der både en 1) *Salgsoptionsordning*, hvorved naboer til VE-projekter der oplever et værditab på over 1. procent af ejendommens værdi, kan vælge at sælge deres ejendom til opstiller (Energistyrelsen u.d.). En 2) *VE-bonusordning*, hvilket er et beløb der gives til de nærmeste naboer og baserer sig på

produktionen fra anlægget. Derudover er der 3) *Grøn pulje*, - en pulje penge opstillere er forpligtet til at betale den kommune, hvor de opstiller VE-anlægget. Puljen administreres af kommunen og går til en bred vifte af lokale initiativer og tiltag. Samt 4) *Værditabsordningen*, der giver naboer til VE-projekter, mulighed for erstatning for værditab på boliger. Tidligere var der også en 6) *Køberetsordning* hvor borgere i en kommune med et VE-projekt, kunne få tilbud om at købe ejerandele, af tilsammen minimum 20% af det samlede projekt. Denne ordning, er dog udfaset, og køberetsordningen gælder nu kun for VE-anlæg, som har opnået byggetilladelse inden 1. juni 2020 (Energistyrelsen u.d.).

Værditabsordningen, der umiddelbart tilfalder de nærmeste naboer, og skal kompensere dem for deres værditab på ejendomme, er dog en ordning der kritiseres for at være utilstrækkelig af både naboer i høringssvarene, og til dels også Kell.

Kell nævner f.eks. at mange af husene, der står i landområder, er så billige, at den compensation, der beregnes som en procentdel af boligens værdi, bliver meget lille. Nogle af husene, der står omkring vindmølleprojekter, koster i hans erfaring ned til 500.000 eller 700.000, og der vil mange være utilfreds med compensationen.

Et omfattende økonomisk studie fra forskere ved Aarhus universitet baseret på undersøgelser af 28 års bolig-køb og salg i relation til vindmølleplaceringer, peger også på at de nuværende kompensationsordninger potentielt undervurderer det reelle værditab som følge af vindmølleopstilling. Ifølge Andersen og Hener (2023) kan kæmpevindmøller, - møller over 120 meter-, have prisfald på op til 20% af boligens værdi, imens Energistyrelsen kun estimerer prisfaldet til to-fem procent (Andersen og Hener 2023:2, Hansen 2024). Det er således grund til at tro, at de taksationsmyndigheder under administration af Energistyrelsen, der har til opgave at vurdere ejendomsstab som følge af VE-opstilling, potentielt undervurderer det reelle prisfald på naboejendomme (Hansen 2024).

Kell har andre forslag til, hvordan naboer kan få økonomisk gevinst fra VE-projekter, som de lægger øjne og øre til. Både en tinglysning af huse inden for en kilometers radius af projekterne, således at de altid har gratis strøm. Eller at de nærmeste naboer får en million i vindmølleanparter. Ingen af disse tiltag er lovgivningsmæssigt mulige på nuværende tidspunkt, men Kell mener at man bliver nødt til at give noget til de mennesker som bor tæt på, og det skal være en ordentlig compensation som de kan mærke.

I VE-projekter hvor en enkelt vindmølle kan koste 35 millioner, er compensationer til naboer proportionelt meget små udgiftsposter for projektmagere. Steffi fortæller at det er

hendes indtryk at opstillere er meget villige til at give økonomiske kompensationer til naboer og til kommuner i form af den såkaldte *grønne pulje* for at få sine projekter igennem. Flere opstillere vil også gerne give noget ekstra til lokalsamfundene for at forsøge at skabe lokal forankring af projekterne, og indgår dermed egne aftaler med naboer, fortæller Steffi. Det kan f.eks. være at de laver naturstier, legepladser, beplantning, eller et udkigstårn.

Nogle kommuner har derfor begyndt at stille krav i kommuneplaner til opstillere, om at sørge for gevinster til lokalsamfundet. Der opstår dog nogle gråzoner lovgivningsmæssigt, fordi kommunalbestyrelsen, ofte vil vælge de projekter med den største gevindst til kommunen, hvilket kan skabe skævvridning og forskelsbehandling, hvis det resulterer i at kommunerne vælger de projekter der betaler mest, men ikke nødvendigvis passer "bedst" til den lokale kontekst.

BioCirk, der står bag ansøgningen til Energiø projektet, sammen med Jørgen Skeel, er et kapitalstærk selskab, der har tilbudt et trecifret millionbeløb til Skive kommune, for et lignende Energiø projekt, som det de gerne vil etablere i Jammerbugt (Soelberg og Ibfelt 2024, 9. februar). I BioCirks ansøgning til Jammerbugt nævnes også flere gevinster, der vil tilfalde lokalsamfundet. Selskabet vil blandt andet oprette en fond, hvor en større andel af profitten fra udviklingen af arealer med vedvarende energi overføres til anvendelse i kommunen. Formålet med fonden, er at opføre større anlægsaktiviteter, som for eksempel parker og sportshaller som overdrages til kommunen, og skal gøre det mere attraktivt at være borger i Jammerbugt (Ansøgning om Energiø 2022, 09.08).

I vindmølleprojektet for Rendbæk Øst, har Dansk Vindenergi ikke valgt at lave sådan en fond. Niels Mejlhede, fortæller os at de hellere har valgt at lave nogle ordninger der kommer de umiddelbare naboer til gode. De har derfor udover, de almindelige kompensationsordninger, også har lavet en medejerskabsordning, hvor ejere af ejendomme inden for 1.500 meter af vindmølleprojektet kan købe andele til 50% af kostprisen, til omkring 1.800 per andel (Toftegaard vind u.d.). Naboerne får således mulighed for at blive aktive medejere af projektet og dermed få økonomisk afkast på vindmøllernes produktion.

Frank Trolle, er en stor fortaler for ordninger som denne. Han mener at man generelt burde have en mere borger-dreven vedvarende energiplanlægning. Små VE-projekterne, der i højere grad kommer de lokale borgere til gode, i stedet for store investor drevne projekter, vil ifølge ham få meget større opbakning og blive mere lokalt forankrede. Han ser derfor hellere, at kommunen har flere mindre VE- projekter, som lokale vandværk og vindmøllekraftværk,

end store Energiø-projekter, der er ejet af eksterne investorer. Selv har han både solceller på taget, der opvarmer et svømmebassin, i haven og driver en fontæne, og udover det er han medejer af et lokalt andels-vandkraftværk. Frank Trolle fremhæver projekter hvor det er en stor andel medejerskab til borgere som en efterstræbelsesværdig måde at bedrive energiplanlægning:

"Der er nogle projekter nede i Sydjylland, som allerede nu kører med op til 40 procents medfinansiering af lokalforeningen. Og det ville være kanon, som jeg ser det. Ja, selvfølgelig skal de også have lov til at tjene penge, dem, der har pengene. Men det gør ikke noget, at de tager dem som har knap så mange penge med. Jo flere i lokalbefolkningen de får med i investeringen, jo mindre klager er der også."

At borgerne er mindre tilbøjelige til at modsætte sig projekter, hvis de selv er inddraget som medejere, går igen i flere af vores interviews. Både Christian Hem, Kell Agerbo og Bente, beskrev, hvordan de oplevede, at folks holdninger til vindmøller kunne ændres, hvis de selv var medejere og hermed fik en økonomisk gevinst fra vindmølleprojekterne. Bente fortalte f.eks. om en af sine venner, bosat i Midtjylland, der var nærmeste nabo til en stor vindmølle, som han var blevet medejer i:

"Og som [x] siger, "jeg hører den ikke". Og det er jo fordi kroner og ører de stryger jo lige ind på kontoen. Altså så kan man jo også overhøre hvis at den larmer altså." (...) "Hvis man kan se det enten på pengepungen eller på noget andet, altså sådan her tror jeg vi alle sammen er indrettet, at hvis det er noget, vi får benefit ud af, så er vi måske mere tilbøjelige til at overhøre nogle lyde, eller at den ikke ser så pæn ud. For hver gang man kigger på den, så er det måske brune øre man kigger på og ikke en vindmølle".

Denne beskrivelse af hvordan vindmøllerne nærmest kunne ændre både udseende og blive lydløse, hvis man selv kunne tjene penge på dem kan forstås som en reformulering af den stereotypiserede NIMBY holdning, til at naboerne i stedet indtager en "What's in it for me?" tilgang. Fra at de negative omkostninger ved vindmøllerne overdøver goderne, til at der skabes balance i "regnskabet".

Disse perspektiver peger på, at de projekter, hvor de lokale borgere inddrages som medejere, i højere grad bliver lokalt forankret, og kan karakteriseres ud fra den fordelingsmæssige retfærdighed. Fra at borgerne tilbydes et diskursivt ejerskab til de vedvarende energiprojekter, hvor borgerne kun inviteres til at føle sig inddraget til at de reelt har et medejerskab.

Ud fra *energy citizenship* begrebet kan kompensationsordningerne og den grønne fond som BioCirk etablerer, dog nærmere anskues som ordninger der positionerer borgerne som passive interessenter, imens medejerskabsordningerne i højere grad bidrager til at borgerne bliver aktive medskabere og medejere, af den vedvarende energiproduktion (Devine-Wright 2004: 67-68 i Silvast og Valkenburg 2023:2). Som tidligere nævnt, er dog Køberetsordningen hvor borgere fik mulighed for at købe anparter, udfaset fra VE-lovgivningen. Opstillere har derfor ingen forpligtelse til at stille anparter til rådighed. Det er således i høj grad op til den enkelte opstiller, om de vil tilbyde de berørte lokalsamfund en medejerskabsordning. Professor i energiplanlægning Brian Vad Matthiesen (i Gyldenkerne 2023, 13. december), peger dog på, at han synes det ville være en god idé at genindføre denne ordning, og hente delvist ejerskab i lokalsamfund, frem for den grønne pulje- ordning, som kompenserer for omkostningerne, og mere fungerer som et “plaster på såret” (2023, 13. december).

Ud fra litteraturen om energy democracy og energy justice, kan kompensationer forstås som et ordninger der i højere grad passiviserer, imens køberetsordningen og medejerskabsordninger i højere grad inviterer og aktiverer borgerne til at tage del af den økonomiske gevinst, som energiproduktionen producerer. Denne (om)fordeling af det økonomiske overskud, kan i højere grad forstås som en omfordeling, ud fra fordelingsretfærdighedsdimensionen.

Hvis man som udvikler tilbyder store gevinster til lokalsamfundet, samtidig med at man har uigennemsigtige planlægningsprocesser, kan kompensationsordningerne, snarere komme til at bidrage til pacificering, frem for fordelingsretfærdighed. Fordelingsretfærdighed, i fravær af processuel retfærdighed, fremstår dermed svært at gennemføre.

5.3.4 Anerkendelses-retfærdighed: ekspertviden, lægmandsviden og bosætning i det åbne land

I dette afsnit vil jeg analysere to forhold som kan relateres til *anerkendelses-retfærdighedsdimensionen*. Det første omhandler den viden, der anerkendes i planlægningsprocessen, og den anden relaterer sig til anerkendelsen eller manglen på anerkendelse af bosætning i det åbne land.

Kirkegaard et al. argumenterer for at vindsektoren i stigende grad er blevet “fossiliseret” (*fossilised*), ved at sektoren distanceres sig fra sine rødder i de kooperative bevægelser, hen imod en industriel skala og tiltagende afhængighed af ekspertviden (Kirkegaard 2023:561). Fra et ANT perspektiv, vil jeg i tråd med Kirkegaard et al. argumentere for at placeringen af vindmøller og øvrige vedvarende energi anlæg kan forstås som en ‘*blackboxed*’ proces. Selve udpegelsesprocessen, som tidligere beskrevet, forstår jeg som en proces der er blevet blackboxed, eller med andre ord accepteres som en taget-for-givet-hed i den vedvarende energiplanlægning. Kell beskriver f.eks. at det er utænkeligt at kommunen indtager en mere proaktiv rolle i udpegelsesprocessen, fordi det kræver teknisk ekspertviden, som de ikke besidder i kommunen, og fordi udviklerne allerede er så aktive i deres arbejde med at indgå aftaler med jordejere. Derfor overlades udpegningen af, hvor VE-anlæg skal stå i høj grad til vindmølleopstillere og jordejere. Kommunens øvrige planlægning af bosætning og landsbyer, kører desuden i et adskilt spor fra den vedvarende energi planlægning, hvilket det ifølge Steffi også gør i mange andre kommuner.

Nogle kommuner arbejder dog mere aktivt med at udpege områder til vedvarende energianlæg i deres kommuneplaner, end Jammerbugt Kommune. Ifølge Kirkegaard et al. er det dog varierende grader af håndhævelse af disse udpegninger, hvilket betyder at udpegningerne er op til forhandling (Kirkegaard et al 2023:556). Kirkegaard et al beskriver at udviklere via uformelle aftaler og diskussioner med kommunale planlæggere, forsøger at finde ud af hvilke typer projekter myndighederne foretrækker, og byder ind med forslag der passer med dette (Kirkegaard et. al). Kommuneplanen er således op til forhandling, og udviklere kan dermed være med til at ændre kommunernes prioriteringer (Kirkegaard 2023:556). Dette gør sig ligeledes gældende i Jammerbugt, hvor kommunen oprindeligt ikke havde planlagt satsningen på biogas-produktion, men valgte at ændre i kommuneplanen for at imødekomme BioCirks ansøgning om Energiø-projektet.

Ud fra en ANT-linse, forstår jeg dette som en proces af *alignment* mellem udviklerne og de nationale målsætninger om vedvarende energiproduktion, samt kommunale interesser, som danner et vedvarende energi-aktør netværk. Fordi vedvarende energiproduktion er blevet en tiltagende kritisk infrastruktur i Danmark, er der sat kraftigt ind med initiativer for at fremme opstillingen af vedvarende energianlæg, hvor Rejseholdet, lempelser til naturbeskyttelse, og hurtigere klagesagsbehandling, er nogle af de initiativer der skal bidrage til at målsætningerne realiseres. De forskellige *alignments* i aktørnetværket (mellem udvikleres interesser og nationale målsætninger om vedvarende energi) producerer en effekt, i form af et begrænset rum for “ikke-eksperter” involvering i VE-planlægningen. Udvikler-praksisser, hvor borgere først bliver inkluderet sent i udpegnings processen, og plansystemet der tillader dette, ekskluderer store dele af borgere, og alternative former for ekspertise, i energiplanlægningen, imens det inkluderer andre i planlægningsprocessen og udviklingen af vindmølleprojekter specifikt og VE-projekter generelt. De store energiselskaber bliver således konstrueret som de eneste, der er kompetente nok til at drive den vedvarende energi-udvikling, hvorved mindre energi-initiativer ekskluderes og nedprioriteres.

Selve målsætningen om firedobling, kan i sig selv dog også forstås som en del af denne prioritering af ekspertviden, da den ikke kun handler om at dække energiforbruget i Danmark, men også skal bidrage til eksport, således at Danske vedvarende energiselskaber, yderligere kan positionere sig i konkurrencen om at være førende inden for vedvarende energiproduktion. Herunder, er målsætningen med til at fremme nogle former for aktører, og teknologiudvikling, frem for andre.

Bosætning i det åbne land

Den anden tematik jeg vil analysere, som jeg relaterer til anerkendelsesretfærdighedsdimensionen, er de vedvarende energianlægs betydning for bosætning i det åbne land og praksisser omkring opkøb af boliger.

I flere af høringssvarene der indkom i forbindelse med Energiø-projektet, beskriver borgere bekymring for ejendomsforringelser, og flere beretter at de er bekymrede for at blive ‘stavnsbundne’. En af naboerne fortæller i sit høringssvar, at vedkommende var i færd med at sælge sin ejendom til et par, der sprang fra, da parret blev bekendtgjort med planerne for Energiøen. Det forhold, at planforslagene for området ligger offentligt tilgængelig, til trods

for at de ikke er vedtagne, vanskeliggør således borgerens salg af sin bolig i området. Dokumentet får således effekt ved at det cirkulerer, og udstikker en bestemt fremtid for området.

Borgeren er derfor bekymret for det værditab, han kan imødesee. Han skriver i sit høringssvar at han er blevet stillet en frivillig købsaftale fra udviklerne, som har en tidshorisont på alt fra 1 til 10 år (Høringssvar 21). Det vil sige at udviklerne tilbyder at købe vedkommendes bolig, hvis projektet bliver til virkelighed, og tidspunktet afhænger af hvornår udviklerne potentielt kan få en byggetilladelse til at gå i gang. Aftalen indeholder dermed en usikker tidshorisont for det eventuelle huskøb.

Udviklere laver således ikke kun aftaler med jordejere og landmænd, i forbindelse med VE-projekter, men de laver også aftaler med boligejere om at opkøbe deres huse, for at rive dem ned og skabe større sammenhængende landområder til projekterne (Kirkegaard og Rudolph 2018:653). I andre høringssvar beretter borgere om bekymring, for at anlæggene vil påvirke deres livskvalitet, og almene helbred, i form af de støjgener som tung trafik i forbindelse med anlæggene vil betyde, og at det bliver *“mere eller mindre umuligt”* at gå ture i området (Høringssvar 25).

Når de vedvarende energianlæg, etableres for at muliggøre høst eller udvinding af ressourcer, får det således betydning for, hvorvidt det er attraktivt at blive boende i området. I takt med at landarealerne er blevet tiltagende værdifulde for udviklere til produktionen af vedvarende energi, bliver boliger og bosætning i de selvsamme områder devalueret.

Borgerne opfatter mulighederne for et godt liv i landområdet som forringede, og boligerne og bosætningen i området, værdsættes således både mindre af de nuværende ejere, og af potentielle købere.

Fra et anerkendelsesretfærdighedsperspektiv, kan opkøb af boliger og anlæggelsen af industrielle faciliteter og de støjgener der medfører, forstås som praksisser der devaluerer bosætningsformen, og dermed forstås som et fravær af anerkendelse af denne bosætningsform.

For at imødekomme de forringede forhold for bosætning i det åbne land, åbnes der i “Klimaaftale om grøn strøm og varme 2022” op for forskellige udviklingsperspektiver for berørte lokalområder. Det inkluderer, at der eventuelt vil tillades nye muligheder for *“(...) fx fravigelse af planloven til omplacering af nærliggende boliger i det åbne land.”* (Regeringen 2022:5). Det betyder ifølge Mia Christierson (Plan og Landdiktstriksstyrelsen), at boliger der

eksproprieres, eller opkøbes i forbindelse med anlæggelsen af vedvarende energianlæg, potentielt vil kunne udløse en ny byggeret, i samme lokalsamfund, for at undgå at det samlede antal boliger formindskes. Dette er en løsning, der bliver bifaldt af interesseorganisationen Landdistrikternes Fællesråd, der selv skriver i en pressemeddelelse, at de mener dette vil være en god ide i et udviklingsperspektiv (Landdistrikternes fællesråd u.d.).

Omplacering af boliger, forstår jeg som en måde at mediere anerkendelsesretfærdighedsdimensionen, i den vedvarende energi-planlægning. Det vender jeg tilbage til i diskussionen af bosætning i det åbne land, i lys af målsætningerne om at firedoble den vedvarende energiproduktion på land.

Opsamling

I det ovenstående kapitel har jeg anvendt en tredelt retfærdigheds forståelse som formuleret af Wijsman og Berb'es-Blazquez, som linse til at analysere retfærdighed i forbindelse med planlægningsprocessen for Rendbæk Øst. Ud fra denne linse har jeg belyst de forskellige metoder og tiltag, der eksisterer for at skabe mere retfærdige processer, og større lokal opbakning til de vedvarende energiprojekter.

Wijsman og Berb'es-Blazquez pointterer, at et vigtigt forhold ved de forskellige dimensioner er, at de ikke adresserer hvordan forskellige "ting" eller forhold bliver opfattet, og dimensionerne antager at alle har brug for den samme mængde af den samme ting, uafhængig af normer, betydninger, og præferencer (Wijsman, K og Berb'es-Blazquez, M. 2023:380). Ved at bruge retfærdigheds-dimensionerne for at analysere planlægningsprocessen, går jeg således med på en præmis om, at retfærdighed i VE-planlægning, nærmest kun kan opnås hvis alle borgere er medejere af energianlæg og indgår aktivt i planlægningsprocessen.

Det er nok et flertal af borgere der ikke ville finde dette scenarie ønskværdigt, og som hverken ønsker at bruge sin tid eller sine penge på vedvarende energiproduktion. Jeg har alligevel valgt at bruge denne operationalisering af retfærdighedsbegrebet, for at betone, at retfærdighed ikke er iboende i den vedvarende energi planlægningsproces, men at retfærdighed snarere kan forstås ud fra et kontinuum (van Veelen og Eadson 2019:232). Ved at bruge denne linse, bliver det muligt at belyse nogle af de forskellige forhold, der kan gøre processerne omkring vedvarende energi opstilling mere eller mindre retfærdige.

Det er således blevet muligt at analysere, at der opstår et kontinuum af indflydelse, og inddragelse i planlægningsprocessen. Desuden at ejerskabet som borgerne tilbydes enten kan være diskursivt, og følt, eller være et økonomisk ejerskab hvor borgere er medejere via anparter.

I denne analysedel har jeg således behandlet, hvordan de knappe landarealer, og kampen om dem, kan få betydning for både processuelle-, fordelings-, og anerkendelses uretfærdigheder, for de berørte lokalsamfund.

Kapitel 6 - Diskussion

I Morten Korchs bog *Mosekongen* fra 1948, bliver en stor vildmose årsag til splittelse hos den ellers fredelige befolkning. En sammenslutning af landmænd i Moselaget vil på den ene side gerne drene og udstykke mosen til husmandsbrug, imens Godsejeren, som kaldes Mosekongen, på den anden side, vil beholde hele ejerskabet over mosen (Dansk film database u.d.). Selvom bogen er en nationalromantisk udlægning af landsbylivet i efterkrigstiden, peger den alligevel på den forhandling, der kan opstå når forskellige parter gør krav på det samme landskab.

I denne analyse har jeg undersøgt hvordan forskellige aktører ligeledes forsøger at forhandle anvendelsen af landskabet i Rendbæk Øst, ud fra den værdi de tillægger området og den anvendelse de derfor finder passende.

Jeg vil nu diskutere, hvilke effekter vindmølleplanlægning og vedvarende energi-planlægning, mere generelt kan have for bosætning i det åbne land, med afsæt i spørgsmålet: er bosætning i det åbne land forenelig med de nationale målsætninger om at firedoble produktion af vedvarende energi på land? Det står klart, at der danner sig nogle forskellige lejre omkring spørgsmålet, om hvilken status og hvilke fremtidsudsigter bosætning i det åbne land skal og kan have.

Brancheorganisationerne Dansk Industri og Dansk Erhverv, der også repræsenterer vedvarende energi-producenter og udviklere, udtaler på den ene side at den grønne omstilling “(...) vil koste en øget industrialisering af landskabet” (Karkov 2024, 4. april). De argumenterer for, at det er nødvendigt at udskifte rapsmarker med industrianlæg, fabrikker, parkeringspladser og trafik, vindmøller, solceller og brintanlæg, hvis klimakrisen skal løses (ibid.) - “(...) Hvis Danmark skal fastfryses i Morten Korch-idyl, så kan man glemme alt om udvikling i landdistrikterne, grøn omstilling og klima” udtaler underdirektør for klima, energi og miljø i Dansk Erhverv til Berlingske (Karkov 2024, 4. april). De argumenterer for at livet på landet, med udsigter til åbne marker, ikke er foreneligt med den grønne omstilling, som kalder på en storstilet industrialisering af det åbne land i form af etablering af både kæmpevindmøller, brintanlæg og solcelleparker. Denne udtalelse repræsenterer det synspunkt at uforstyrret bosætning på landet hører til i en fortid hvor energi primært blev udvundet fra olieplatforme, langt væk fra landsbyidyllen. Til trods for at brancheorganisationernes perspektiv vinder gehør i de nationale prioriteringer af vedvarende energiproduktion, og

lempelser til naturbeskyttelse og hurtigere klagesagsbehandling, er det dog samtidig en politisk målsætning, at man skal kunne bo, leve og arbejde i hele landet (Munksgaard 2024, 5. april). Både den forhenværende minister for landdistrikter Louise Schack Elholm og den nuværende minister Morten Dahlin har som politisk program, at styrke mulighederne for bosætning i landdistrikterne. Af denne grund åbner aftalen for grøn strøm, som tidligere nævnt op for at undersøge mulighederne for omplacering af boliger i det åbne land i forbindelse med vedvarende energiplanlægning. Omplacering af boliger på landet vil kræve, at det dispenseres fra zonelovgivningen, og at kommunerne giver flere landzonetilladelser til etablering af nye boliger i det åbne land.

Landdistrikternes Fællesråd er på sin side store fortalere for denne løsning, og ønsker at de boliger der bliver eksproprieret eller opkøbt og nedrevet i forbindelse med etablering af vedvarende energianlæg, udløser en byggeret og landzonetilladelse i det åbne land. Dette, mener de, vil fremme udviklingsmulighederne i landkommunerne. De foreslår at *“(...) der udarbejdes en model for omplaceringer af boliger i det åbne land, der giver mulighed for, at der kan etableres en ny bolig på en attraktiv placering i det åbne land, når en anden fjernes”* (Landdistrikternes fællesråds input til landdistriktpolitisk udspil 2024). Dette tiltag vil i deres perspektiv således kunne mediere nogle af de negative effekter, som de vedvarende energianlæg skaber, og dermed undgå at antallet boliger i det åbne land nedbringes. Mia Christiernsson ser dog flere betænkeligheder ved omplacering af boliger. Omplacering vil ifølge Mia Christiernsson potentielt kunne skabe nye problemer ift. VE-opstilling, da boliger spredes ud på nye områder, og dermed på sigt kan komme i konflikt med nye vedvarende energiprojekter. Grundet de mange arealanvendelser, der kæmper om pladsen, vil det således set fra et overordnet planlægningsperspektiv ikke være en god ide at etablere endnu flere boliger i det åbne land. Samtidig, er det ikke nødvendigvis den bedste måde at skabe retfærdighed på, da Mia Christiernsson påpeger at de mennesker der bliver eksproprieret ikke nødvendigvis er de samme borgere der har midler til at etablere en ny bolig i det åbne land.

I den grønne tænketank CONCITO (2023) kalder de også på friholdelsen af arealer til vedvarende energianlæg, på bekostning af bosætning i det åbne land. I arealprojektet Fremtidens arealanvendelse, har tænketanken lavet to fremtidsbilleder for livet på landet i 2050, hvor det første fremtidsbillede kan forstås som en fremskrivning af nuværende forhold, hvor spredt bosætning stadigvæk eksisterer, men til gengæld skal borgere acceptere at blive nabo til vedvarende- og tekniske anlæg (CONCITO 2023:33). Imens det andet

fremtidsbillede, peger på en større transformation og overordnet planlægning, hvor bosætning kanaliseres ind i landsbyklynger, og spredt bosætning i det åbne land afvikles. På denne måde forestiller de sig, at der kan friholdes større sammenhængende områder til andre arealanvendelser (CONCTIO 2023:34). Freja Friis, fra CONCITO, beskriver at det ikke kun er hensyn til firedoblingen af vedvarende energi, men også hensyn til grundvandsbeskyttelse, klimasikring og større sammenhængende naturområder, der kommer til at vægte højere en hensyn til bosætning i det åbne land, i lys af både klima- og biodiversitetskrisen.

I det ene fremtidsbillede, skal befolkningen således acceptere at klima og biodiversitet vægter højere end ønsket om at bo med udsigt til åbne marker, imens det andet fremtidsbillede aflyser eller ihvertfald kraftig indskrænker en hel bosætningsform i det åbne land.

Ifølge Mia Christierson, skal man også anskue de åbne marker som noget der har været en gratis gode i form af en herlighedsværdi lige uden for nogle få borgeres vinduer, men som nu må ofres for det større samfunds vel. Der er således nogle borgere, der får forringet sine forhold, i en større udvikling af det åbne land.

Det er imidlertid ikke nødvendigvis sikkert, at kommunerne er enige i denne analyse, og er villige til at tage dette opgør med borgere, som en større transformation af bosætningen i det åbne land vil kræve. I Jammerbugt kommune, er kommunalpolitikere f.eks., lidt sat på spidsen, så trætte af den svære planlægningsproces, og af at være i konflikt med borgere i forbindelse med vindmølleprojekter, at kommunalbestyrelsen helt har valgt at droppe muligheden for planlægning af nye vindmølleprojekter i deres nuværende kommuneplan. Christian Hem fortæller, at kommunen heller vil lave andre projekter, hvor der ikke opstår splid med borgerne.

Mia Christierson nævner, at der er grund til at tro at det er flere kommuner der tænker i de samme baner som Jammerbugt, fordi der nærmest ikke er nogen kommuner der har igangværende lokalplaner for nye vindmølleprojekter. Planlægningen for nye vindmøller er dermed nærmest gået i stå. Flere kommuner har efterspurgt, at der tages mere overordnet nationale planlægningsbeslutninger, hvor kommunerne dermed til en vis grad kan ansvars fralægge sig overfor borgere. Lempelserne til naturbeskyttelsesregler, og hurtigere klagesagsbehandling, er dog på sæt og vis nationale tiltag der er lavet for at imødekomme dette ønsket.

Hvis kommunerne i højere grad giver op på vedvarende energiplanlægning, på grund af modstand fra borgere, og overlader udpegninger til det nationale niveau, kan man dog forestille sig, at det kan opstå og mobiliseres større modstandsbevægelser fra borgere der kommer i klemme. Dette er tilfældet i Thy, hvor statens planer for at udvide testcentret for havvindmøller i Østerild betyder, at en ekspropriation af hele Thylejren er kommet på tale. Det har ført til, at både borgere i Thylejren og de omkringliggende beboelser er gået sammen i modstand mod projektet (Bolander 2024, 24. april). De nationale planer for at udvide testcentret står nemlig til at fortrænge og potentielt umuliggøre bosætning i området, inkluderet den alternative bosætningsform i Thylejren.

Det er således flere bud på, hvordan de nationale målsætninger om firedobling af vedvarende energianlæg på land, vil påvirke bosætning i det åbne land, men samtidig opridses der nye dilemmaer for hvilket niveau beslutningerne skal tages på. Flere aktører efterspørger en mere overordnet planlægning, men hvis beslutninger overlades til at tages nationalt, bliver afgørelserne potentielt taget længere væk fra de steder, de har størst indflydelse.

Konklusion

I dette speciale har jeg undersøgt *hvilke arealinteresser, opfattelser og værdsættninger af landskabet der interagerer i VE-planlægningsprocessen for Rendbæk Øst, og hvordan flere aktører er involveret i at forhandle landskabets anvendelse. Derudover har jeg undersøgt hvilken rolle retfærdighed spiller i disse forhandlinger.*

Jeg har behandlet dette emne ved hjælp af 12 kvalitative interviews, samt en analyse af sagens relevante dokumenter. På baggrund af dette empiriske materiale identificerede jeg tre forskellige opfattelser og værdsættelser af området Rendbæk Øst, hvor området i den første opfattelse får værdi i kraft af at være levested for arter, herunder den sjældne Kongeørn. I den anden, får området værdi i kraft af dets landskabelige kvaliteter og i den tredje, i kraft af de muligheder området indeholder for at udvinde forskellige typer ressourcer. De tre område-opfattelser afføder forskellige reaktioner til de vedvarende energiprojekter, og har betydning for, hvorvidt aktørerne accepterer, modsætter sig eller ønsker justeringer af projekterne. Via klager og høringssvar, forhandler aktørerne om områdets anvendelse. I de forskellige klage- og høringsdokumenter indgår kongeørnen som en central aktør, som får effekt og betydning for projektets tidsramme, hvor planlægningsprocessen har været 9 år lang.

Der cirkulerer således forskellige værdsættelser og forhandlinger af landskabet, der konkurrerer om indflydelse. Nogle stemmer og opfattelser af området bliver i kraft af interesse *alignments* med de nationale målsætninger om firedobling af vedvarende energiproduktion, i det vedvarende aktør netværk, dog mere legitime end andre.

I den sidste analysedel undersøgte jeg forskellige dele af den vedvarende planlægningsproces, ud fra tre retfærdighedsdimensioner. Det er flere forhold ved selve processen, der skaber og indeholder uretfærdigheder, blandt andet spørgsmål om hvem der skal have indflydelse over udpegningen af selve placeringen af de vedvarende energianlæg, hvornår og hvilke borgere der skal inddrages, hvem der skal have del i afkastet fra energiproduktionen, og hvilke former for viden og bosætning der anerkendes og værdsættes.

I dette specialet har jeg vist hvordan flere af de centrale valg og beslutninger om vedvarende energiopstilling udstikkes og tages af eksperter i form af udviklere, i deres samarbejde med lodsejere. De konstituerer således en bestemt version af et vedvarende energi aktør-netværk, der kalder på en bestemt form for transformation, som har betydning for

hvordan de socio-tekniske transformationer af landskabet ser ud. Samtidig, er der nogle værdier, som de mere borgerdrevne energi-initiativer repræsenterer, der ikke er repræsenteret i denne specifikke version af det vedvarende energi-aktør-netværk.

Den nuværende konstitution af det vedvarende energi-aktør-netværk gavner således nogle aktører mere end andre. Ved at konstituere og kalde på noget som nødvendigt for at opnå en grøn omstilling, usynliggøres, at der findes andre versioner af transformation. Via en ANT og STS-linse, bliver det muligt at anskue, at de praksisser der er involveret i dekarbonisering af samfundet, kan skrues anderledes sammen, og at teknologien ikke er uforanderlig som størrelse, men indeholder muligheder for at implementeres på andre måder. Teknologien er blevet tilpasset gennem tiderne, og kan tilpasses, formes og ibrugtages i flere versioner. Dette case-studie peger derfor på at det vedvarende-aktør-netværk kan omjusteres således at flere aktører i højere grad kan være med til udviklingen og bidrage til både udpegninger af områder til vedvarende energi og som potentielt vil kunne skabe mere retfærdige processer.

Litteraturliste

Arnstein, S. R. (2019). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 85(1), 24–34. <https://doi.org/10.1080/01944363.2018.1559388>

Agger, A., & Hoffmann, B. (2008). *Borgerne på banen: Håndbog til borgerdeltagelse i lokal byudvikling*. Velfærdsministeriet.
https://www.byplanlab.dk/sites/default/files/Borgerne_paa_banen_af_Agger_og_Hoffmann.pdf

Andersen, C. og Hener, T. (2023). Wind Turbines, Shadow Flicker, and Real Estate Values. CESifo Working Papers No. 10749

Bahn, M. (2022, 8 januar). I Nordjylland har en kongeørn været ved at vælte 15 vindmøller. Nu har naturforkæmpere tabt sagen
<https://www.information.dk/indland/2022/01/nordjylland-kongeoern-vaeret-ved-vaelte-15-vindmoeller-naturfor-kaempere-tabt-sagen>

Batel, S., og Devine-Wright P. (2020). Using a Critical Approach to Unpack the Visual-Spatial Impacts of Energy Infrastructures i S. Batel, D. Rudolph (eds.) Springer Nature Switzerland AG 2021, A critical approach to the social acceptance of renewable energy infrastructures, https://doi.org/10.1007/978-3-030-73699-6_3

Bolander, R. (2024, 24. april). “Myten fortæller, at verdens første vindmølle blev tegnet i Thylejren. Nu truer kæmpevindmøller fristedets fremtid”. *Zetland*. <https://www.zetland.dk/historie/s8xGM20N-a8x7n2m4-778bd>

Bossen, C., og Lauritsen, P. (2021). Symbolsk interaktionisme i STS: Usynligt arbejde, grænseobjekter og grounded Theory i Danholt, P., og Gad C. (2021). *Videnskab, teknologi og samfund : en introduktion til STS*. 1. udgave., Hans Reitzel, 2022.

Borch, K., Munk, A. K., & Dahlgaard, V. (2020). Mapping wind-power controversies on social media: Facebook as a powerful mobilizer of local resistance. *Energy Policy*, 138, 1–10.
<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.111223>

By-, Land- og Kirkeministeriet, Retsinformation (2020). Bekendtgørelse af lov om planlægning
<https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2020/1157>

Callon, M. (2001). Actor Network Theory. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* 2001, Pages 62-66 doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/03168-5

Contreras, G. A. T. (2022). Twenty-five years under the wind turbines in La Venta, Mexico: social difference, land control and agrarian change, *The Journal of Peasant Studies*, 49:4, 865-883,
[DOI:10.1080/03066150.2021.1873293](https://doi.org/10.1080/03066150.2021.1873293)

CONCITO (2023). Danmarks Arealer – Danmarks Fremtid
https://concito.dk/files/media/document/Danmarks_arealer_web.pdf

Clausen, N., Rudolph, D., Kirkegaard, J., Larsen, S. V. (2021). Where to put wind farms? Challenges related to planning, EIA and social acceptance. *DTU International Energy Report 2021: Perspectives on Wind Energy*.
[DOI: 10.11581/DTU.00000205](https://doi.org/10.11581/DTU.00000205)

Danholt, P., og Gad C. (2021). *Videnskab, teknologi og samfund : en introduktion til STS*. 1. udgave., Hans Reitzel, 2022.

Danmarks Statistik (2023). BY1: Folketal 1. januar efter byområder, landdistrikter, alder og køn.
<https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1536>

Dansk film database (u.d.). Mosekongen. <https://danskefilm.dk/film.php?id=49>

Dansk Arkitektur Center (2023, 29. marts). Kan vi bygge os til mere biodiversitet? MorgenDAC, Byen forfra
<https://morgendaalive.libsyn.com/kan-vi-overhovedet-bygge-uden-at-smadre-biodiversiteten>

Devine-Wright, P., og Howes, Y. (2010). Disruption to place attachment and the protection of restorative environments: A wind energy case study. *Journal of Environmental Psychology*, 30(3), 271–280.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.008>

Dorsey, A., og Collier, R. (2020). *Origins of Sociological Theory*. ED-Tech press United Kingdom p. 1-384

Energistyrelsen (opdateret 2024). VE-rejseholdet. <https://veprojekter.dk/VE-rejseholdet>

Energistyrelsen (u.d.) Fakta om vindmøller på land.
<https://ens.dk/ansvarsomraader/vindmoeller-paa-land/fakta-om-vindmoeller-paa-land>

Energistyrelsen (2023). Data for eksisterende og afmeldte anlæg – uploadet januar 2023.
<https://ens.dk/service/statistik-data-noegletal-og-kort/data-oversigt-over-energisektoren>

Energinet (u.d.). UDVIKLING I ELPRODUKTION
<https://energinet.dk/data-om-energi/udvikling-i-elproduktion/>

Energinet (u.d). Produktionskort landvind 2021-2023

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiN2U1YTU5NWQyYjcyYi00ZjBmLWJlZDUtNmRkY2E5ZTExODVmIiwidCI6ImY3NjE5MzU1LTZjNjctNDEwMC05YTc4LTE4NDdmMzA3NDJlMjIsImMiOiJh9>

Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245.

<https://doi.org/10.1177/1077800405284363>

Finansministeriet (2022, 19. april). Danmark kan mere II: Grønnere, uafhængigt og mere sikkert

<https://fm.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2022/april/danmark-kan-mere-ii-groennere-uaehaengigt-og-mere-sikkert/>

Greeson, E., Laser, S. og Pyyhtinen, O. (2020). Dis/Assembling Value: Lessons from Waste Valuation Practices. *Valuation Studies* 7(2) 2020: 151–166

Gyldenkerne, P. (2023, 13. december). Nabo-modstand kan bremse energiparker. DR nyheder.

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/nabo-modstand-kan-bremse-energiparker>

Hansen, N. (2019, 14. februar). Dialogmøde i Jammerbugt Kommune: Vind skal give masser af grøn energi
Nordjyske

<https://nordjyske.dk/plus/jammerbugt/dialogmoede-i-jammerbugt-kommune-vind-skal-give-masser-af-groen-energi/d0f9a0c1-6593-4c85-9b37-4aeffbffdf0d>

Hansen, L. F. (2024, 24. januar) I vindmøllens skygge. Weekendavisen.

<https://www.weekendavisen.dk/2024-4/ideer/i-vindmoellens-skygge>

Hejlskov, L. (2023, 31. januar). Borgmester efter velbesøgt borgermøde: Imponerende!

<https://nordjyske.dk/nyheder/politik/borgmester-efter-velbesoegt-borgermoede-imponerende/4107598>

Helgesson, C.-F., & Muniesa, F. (2013). For What It's Worth: An Introduction to Valuation Studies. *Valuation Studies*, 1(1), 1–10. <https://doi.org/10.3384/vs.2001-5992.13111>

Hilmo Lundheim, S., Pellegrini-Masini, G. Klöckner, C. A. og Geiss, S. (2022). Developing a Theoretical Framework to Explain the Social Acceptability of Wind Energy *Energies*, 2022, vol. 15, issue 14, 1-24.

[10.3390/en15144934](https://doi.org/10.3390/en15144934)

Hvidtfelt Nielsen, K., og Andersen, C. (2021). Videnskabshistorie i Danholt, P., og Gad C. (2021). *Videnskab, teknologi og samfund : en introduktion til STS*. 1. udgave., Hans Reitzel, 2022. s 21-40.

Jammerbugt kommune (2023, 1. maj). "Fire områder til solceller og biogas endeligt afsat"

<https://www.jammerbugt.dk/nyheder/vedtagne-interesseomrader-til-solceller-og-biogas/>

Johansen, K. (2021). Blowing in the wind: A brief history of wind energy and wind power

technologies in Denmark. *Energy Policy* 152 (2021). <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112139>.

Jeanes, E. (2019). A Dictionary of Organizational Behaviour. Actor network theory. DOI:

10.1093/acref/9780191843273.001.0001

Karkov, R. (2024, 21. april). Danmark er »epicentret« i Olsen-banden-agtig plan om tusindvis af milliarder – nogle skal betale en høj pris.

<https://www.berlingske.dk/samfund/danmark-er-epicentret-i-olsen-banden-agtig-plan-om-tusindvis-af-milliarder>

Klima-, Energi- og Forsyningsministeriet (2022). Faktaark - Firedobling af VE på land

<https://kefm.dk/Media/637917337888630707/Faktaark%20land%20VE.pdf>

Kirkegaard, J.K. og Rudolph, D. (2019). Making Space for Wind Farms: Practices of Territorial Stigmatisation in Rural Denmark *Antipode Vol. 51* No. 2 2019 ISSN 0066-4812, pp. 642–663 [doi: 10.1111/anti.12428](https://doi.org/10.1111/anti.12428)

Kirkegaard, J.K., Rudolph, D., Nyborg, S., og Cronin, T. (2023). The landrush of wind energy, its socio-material workings, and its political consequences: On the entanglement of land and wind assemblages in Denmark EPC: *Politics and Space* 2023, Vol. 41(3) 548–566 [DOI: 10.1177/23996544221143657](https://doi.org/10.1177/23996544221143657)

Kirkegaard, J. K. og Nyborg, S. (2021). ANT Perspective on Wind Power Planning and Social Acceptance—A Call for Interdisciplinarity i S. Batel, D. Rudolph (eds.), A critical approach to the social acceptance of renewable energy infrastructures, https://doi.org/10.1007/978-3-030-73699-6_6

Kirkegaard, J. K. (2023). Jordejere og projektudviklere laver hemmelige kontrakter om, hvor vindmøllerne skal stå.

<https://videnskab.dk/teknologi/jordejere-og-projektudviklere-laver-hemmelige-kontrakter-om-hvor-vindmoeller-skal-staa/>

Kjellberg, H., Mallard, A. (2013). Valuation Studies? Our Collective Two Cents. *Valuation Studies* 1(1) 2013: 11–30. DOI: <https://doi.org/10.3384/vs.2001-5992.131111>

Kuhn, T. (1962) The structure of scientific revolutions.

<https://www.lri.fr/~mbl/Stanford/CS477/papers/Kuhn-SSR-2ndEd.pdf>

Latour, B. (1996). On actor-network theory: A few clarifications. *Soziale Welt* , 1996, 47. Jahrg., H. 4 (1996), pp. 369-381.

Latour, B. (2023 [2005]). *Reassembling the Social : An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford University Press.

Layton, B. (2008). A COMPARISON OF ENERGY DENSITIES OF PREVALENT ENERGY SOURCES IN UNITS OF JOULES PER CUBIC METER. *International Journal of Green Energy*, 5: 438–455, 2008
[doi:10.1080/15435070802498036](https://doi.org/10.1080/15435070802498036)

Landdistrikternes Fællesråd (2024). Landdistrikternes Fællesråds input til landdistriktspolitisk udspil
<https://www.landdistrikterne.dk/wp-content/uploads/sites/5/2024/01/Input-til-Landdistriktspolitisk-udspil.pdf>

Landdistrikternes fællesråd (u.d.). Landdistrikterne: Aftale om planloven er et skridt i den rigtige retning, men der er stadig langt til målstregen
<https://www.landdistrikterne.dk/pressemeddelelser/landdistrikterne-aftale-om-planloven-er-et-skridt-i-den-rigtige-retning-men-der-er-stadig-langt-til-maalstregen/>

Langen, U. (2023, 10. juli). Brok og klager nu som kulturarv. 24 spørgsmål til professoren. *Weekendavisen*
<https://www.weekendavisen.dk/24sporgsmaal/brok-og-klager-nu-som-kulturarv>

Mellemgaard, S. og Olwig, K. F. (2018). At lede i arkiver: Feltarbejde i dokumenter i Bundaard. H, Mogensen, H., Rubow, C. *Antropologiske projekter En grundbog Samfundslitteratur*

Miljøministeriet (u.d). Natura 2000 <https://mst.dk/erhverv/rig-natur/naturindsatser/natura-2000>

Müller, M. (2016). Assemblages and Actor-networks: Rethinking Socio-material Power, Politics and Space. *Geography Compass* 9/1 (2015) 27–41

Munksgaard, M. (2024, 5. april). Minister vil sætte skub i erhvervslivet på landet: “Man skal kunne leve, bo og arbejde i hele Danmark”.
<https://www.altinget.dk/erhverv/artikel/minister-vil-saette-skub-i-erhvervslivet-paa-landet-man-skal-kunne-leve-bo-og-arbejde-i-hele-danmark>

Nøland, J. K., Auxepaules, J., Rousset, A., Perney, B., & Falletti, G. (2022). Spatial energy density of large-scale electricity generation from power sources worldwide. *Scientific Reports*, 12(1).
<https://doi.org/10.1038/s41598-022-25341-9>

Nævnenes Hus (u.d.). "Om os" <https://naevneneshus.dk/om-os/>

Pandrup Kommune (1996). VINDMØLLER VED RENDBÆK, Lokalplan nr. 184

Pilgaard Johnsen, P., Dørge, H. (2023, 1. december). "Det gode mod det gode"

Weekendavisen <https://www.weekendavisen.dk/2023-48/samfund/det-gode-mod-det-gode>

Ratner, H. (2021). Ontologi, topologi og multiplicitet i STS i Danholt, P., og Gad C. (2021). *Videnskab, teknologi og samfund : en introduktion til STS*. 1. udgave., Hans Reitzel, 2022.

Regeringen og aftaleparter (2023, 12. december). Klimaaf tale om mere grøn energi fra sol og vind på land 2023. Rammevilkår til fremme af VE-udbygningen på land.

<https://videnomvind.dk/wp-content/uploads/2023/12/Klimaaf tale-om-mere-groen-energi-fra-sol-og-vind-paa-land-2023.pdf>

Ritzau (2023, 13. december). Aftale om energiparker lempet hensyn til naturen.

<https://www.dr.dk/nyheder/politik/af tale-om-energiparker-lempet-hensyn-til-naturen>

Rubow, C. (2022). *Indendørsmenneskets natur*. Aarhus Universitetsforlag. 1-286

Rydin, Y., og Tate L. (2016). Actor Networks of Planning Exploring the Influence of Actor Network Theory. *London Routledge* 1st Edition doi.org/10.4324/9781315714882

Silvast, A., og Valkenburg, G. (2023). Energy citizenship: A critical perspective. *Energy Research & Social Science* 98 (2023). <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.102995>.

Soelberg, L., Ibfelt, J. (2024, 9. februar). Grøn vindmølleinvestor lokker lokale med store penge gaver.

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/groen-vindmoelleinvestor-lokker-lokale-med-store-pengegaver#Echobox=1707468710>

Schiølin, K. (2021). Sociotekniske forestillinger i Danholt, P., og Gad C. (2021) *Videnskab, teknologi og samfund : en introduktion til STS*. 1. udgave., Hans Reitzel, 2022. s 221-240

Sjørsløv, I. (2017). Sandhed og genre Videnskabsteori i antropologi og kulturanalyse 1. udgave , 2. oplag 2017 *Samfundslitteratur* 2015. s.1-291

Teknologirådet og Aalborg Universitet (2017). Prioritering af Danmarks areal i fremtiden. Afsluttende rapport fra projektet Prioritering af fremtidens arealanvendelse i Danmark 2014 – 2017. Fonden Teknologirådet, april 2017. <https://tekno.dk/app/uploads/2017/04/Areal-afslutningsrapport.pdf>

Teknologirådet (2022). Kampen om arealerne. *Teknik og miljø*.
<https://tekno.dk/app/uploads/2022/03/Teknik-og-miljoe-14-og-15.pdf>

Tuxen og Vuroela (2024). Engang var vindmøller til grin. Her er historien om, hvordan nørderne sejrede
<https://www.information.dk/moti/2024/01/engang-vindmoeller-grin-historien-hvordan-noerderne-sejrede>

Toftegaard vind (u.d.). Vindmøller ved Toftegaarde/Rendbæk Øst. Fordele for naboer.
<http://toftegaardvind.dk/den-gronne-ordning/>

Viden om vind (2023, 22. december) Klagenævnsafgørelser fra 09/2020 til 03/2023
<https://videnomvind.dk/klageafgoerelser2/>

van Veelen, B. and Eadson, W. (2020). Assembling community energy democracies, *Voluntary Sector Review*, vol 11, no 2, 231–249, DOI: 10.1332/204080519X15740562779512

van der Horst, D. og Vermeylen S. (2010). Wind theft, spatial planning and international relations. *Renewable Energy Law and Policy Review* 1(1). Lexxion Publisher: 67–75 .

Van der Horst, D. (2007). NIMBY or not? Exploring the relevance of location and the politics of voiced opinions in renewable energy siting controversies. *Energy Policy*, 35, 2705–2714. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2006.12.012>

Vorkinn, M., & Riese, H. (2001). Environmental concern in a local context: The significance of place attachment. *Environment and Behaviour*, 33, 249–263. <https://doi.org/10.1177/00139160121972972>

Walker, C., Stephenson, L. og Baxter, J. (2018). “His main platform is ‘stop the turbines’ ”: Political discourse, partisanship and local responses to wind energy in Canada. *Energy Policy* Volume 123, December 2018, Pages 670-681 doi.org/10.1016/j.enpol.2018.08.046

Wolsink, M. (1994). Entanglement of Interests and Motives: Assumptions behind the NIMBY-theory on Facility Siting. *Urban Studies*, June 1994, Vol. 31, No. 6 (June 1994), pp. 851-866

Wolsink, M. (2007). Wind power implementation: The nature of public attitudes: Equity and fairness instead of 'backyard motives.' *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, 11(6), 1188–1207.

<https://doi.org/10.1016/j.rser.2005.10.005>

Wüstenhagen, R., Wolsink, M., & Bürer, M. J. (2007). Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept. *Energy Policy*, 35(5), 2683–2691. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2006.12.001>

Wijsman, K. og Berbés-Blázquez, M. (2022). What do we mean by justice in sustainability pathways? Commitments, dilemmas, and translations from theory to practice in nature-based solutions. *Environmental Science & Policy Volume 136*, October 2022, Pages 377–386 <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.06.018>

Dokumenter fra sag:

Planklagenævnet (2021, 10. december). Afgørelse i klagesag om Jammerbugt Kommunes endelige vedtagelse af lokalplan nr. 23-008 og kommuneplantillæg nr. 15, Vindmøller, Rendbæk Øst, Pandrup med tilhørende miljørapport

<https://videnomvind.dk/wp-content/uploads/2021/12/Planklagenavnets-Afgoerelse-Rendbaek-Oest2.pdf>

Miljø- og Fødevareklagenævnet (2021, 10. december). AFGØRELSE FRA MILJØ- OG FØDEVAREKLAGENÆVNET Stadfæstelse af VVM-tilladelse til opstilling af vindmøller ved Rendbæk Øst i Jammerbugt Kommune

<https://videnomvind.dk/wp-content/uploads/2021/12/Miljoe-og-Foedevareklagenavnets-Afgoerelse.pdf>

Klage fra DOF over Rendbæk Øst

DOF Nordjylland (2021, 29. april). Planklagenævnet - Fra Dansk Ornitologisk Forenings lokalafdeling: DOF Nordjylland. <https://dofnord.dk/wp-content/uploads/2021/05/Klage-over-vindmoeller-Rendbaek.pdf>

Klage fra DN over Rendbæk Øst

Danmarks Natufredningsforening Jammerbugt (2021, 6. maj 2021). Klage fra Danmarks Natufredningsforening, over VVM tilladelse til opstilling af vindmøller, Rendbæk Øst, Jammerbugt Kommune. <https://jammerbugt.dn.dk/departments-media/28153/klage-over-lokalplan-28-003-for-vindmoeller-ved-rendbaek.pdf>

Billedkilder:

Forsidebillede: Kort over Vesthimmerlands i 1791 fra Naturstyrelsen. Store Vildmose frem til i dag.

<https://naturstyrelsen.dk/media/eprjqkqz/store-vildmose-frem-til-i-dag.pdf>

Tørveskæri i Store Vildmose i slutningen af 1800-tallet R. Christiansen - Danmark i Skildringer og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere. by Martinus Galschiøt (1844-1934)

BILAG

Bilag 1: Tidslinje med udvalgte nedslagspunkt i case-forløb

- **Januar/februar 2015** - Planlægningen af vindmølle-anlægget startede ved udgivelse af en debatfolder. På baggrund af den indledende høring, og indkomne høringssvar fra borgere og øvrige myndigheder, blev der besluttet at gå videre med planlægningen af projektet. Herefter startede arbejde med udarbejdelse af lokalplan
- **27. maj 2015** - Scoping/afgrænsnings-notat fremlagt af Jammerbugt kommune forud for udarbejdelse af miljørapporten
- **2016** - Natura 2000-væsentlighedsvurdering udarbejdet af en privat rådgivningsvirksomhed.
“Væsentlighedsvurderingen beskriver og vurderer planerne og disses betydning for udpegningsgrundlaget i de nærliggende Natura 2000-områder. Væsentlighedsvurderingen indgår desuden i miljørapportens kapitel 5 om påvirkning af natur og fugle.”(Planklagenævnet 2021)
- **20. december 2018** - Lokalplan og miljørapport i status forslag
- **10. januar 2019- 12. april 2019** - Offentlig høringsperiode for lokalplan og miljørapport, .
- **1. februar 2019** - Indsigelse fra Miljøstyrelsen, til Jammerbugt kommune, bekymring omkring mølleafstand på 3,4 km fra kongeørnens rede.
- **18. Februar 2021** - Jammerbugt Kommune vedtager endeligt kommuneplantillæg nr. 15 til helhedsplan 2017 og lokalplan nr. 23-008, Vindmøller, Rendbæk øst, Pandrup, med tilhørende miljørapport.
- **6. maj 2021** - Danmarks Naturfredningsforening indsender klage til Nævnenes Hus
- **29. april 2021** - DOF, Landsforeningen Naboer til kæmpevindmøller og en række naboer klager også over kommunens afgørelse om VVM-tilladelse. Sagerne behandles af Miljø- og Fødevareklagenævnet.
- **10. december 2021** - Planklagenævnet og Miljø-og fødevare klagenævnet, har behandlet klagerne og offentliggør deres afgørelse, hvormed de ikke giver klagerne medhold. Hvilket betyder at både lokalplan og miljørapport fortsat gælder.

- **9. juni 2022** - Tre borgere, anlægger sag mod Planklagenævnet og Miljø og fødevareklagenævnet, og beder om ophævelse af planer og miljørapporter. Sagen stævnes ved Retten i Hjørring. Sagen henvises til behandling ved Vestre Landsret. Sagen er stadig under behandling i Vestre Landsret per dags dato
- **30. januar 2023** - Borgermøde afholdes i Sport & Kulturcenter Brovst, hvor Jammerbugt Kommune orienterer om det planlagte energianlæg i Klim, Rendbæk Øst og Kaasholm. 250 mennesker er dukket op. Projektet i Rendbæk Øst kaldes Jammerbugt Go Green og omhandler etablering af solcelleparker, vindmøller og biogasanlæg. Oveni de 15 vindmøller der allerede er planlagte i samme område. Det er Jørgen Skeel (Godsejer), der har ansøgt om tilladelse til etablering af Energiø Jammerbugt. Jens Jungersen er medansøger på en del af projektet (Hejlskov 2023, 31. januar).
- **27. april 2023** - Kommuneplantillæg nr. 4, Temarevision for vindmøller, solceller og biogas endeligt vedtaget, til kommunalbestyrelsesmøde. Den videre planlægningsproces for blandt andet Energiøen ved Rendbæk Øst, kan dermed påbegyndes af udviklerne.

Bilag 2: Oversigt over empiri

Interviews

Danmarks Naturfredningsforening, Afdeling Jammerbugt	Formand - Søren Rosenberg der også var afsender for DN's klage
Dansk Ornitologisk Forening, Nordjylland	Bestyrelsesmedlem Svend Erik Mikkelsen
Plan og miljø, Jammerbugt kommune	Leder i Plan og Miljø Jammerbugt kommune, Kell Agerbo og klimamedarbejder, Arendse Dahlstrøm-Kronborg
Borger	Ole*, nabo til vindmølleområdet * Anonymiseret navn
Borger	Bente*, ikke nabo til vindmølleområdet *Anonymiseret navn
Home Aabybro	Ejendomsmægler, Mark Frost
Dansk Vindenergi Aps	Direktør, Niels Mejlhede

Teknik og miljøudvalget	Kommunalpolitiker, i Socialdemokratiet, Frank Trolle
Teknik og miljøudvalget, Grundejerforening i Pandrup	Kommunalpolitiker i Venstre, Christian Hem, samt formand i en grundejerforening i Pandrup
Plan- og Landdistriktsstyrelsen	Mia Christiernson
VE-rejseholdet	Steffi Brandt Gunnarson
CONCITO, Fremtidens arealanvendelse	Freja Friis

Dokumenter

Dokumenter fra klagenævn, stævning, afgørelser (Fra nævnenes hus)	
Høringssvar til planforslagene for vindmølleprojektet og til energiæprojektet (Fundet via Jammerbugt kommunes hjemmeside)	
Plandokumenter: Helhedsplan 17, tillæg nr. 15, Lokalplan 23-008 og Miljørapporten i tilknytning til Helhedsplan 17, tillæg nr. 15 og lokalplan 23-008. Kommuneplantillæg nr. 4 for vindmøller, solceller og biogas. Ansøgning til Energiø, Jammerbugt Go Green. (Fundet via Jammerbugt kommunes hjemmeside)	
Klage fra Danmarks Naturfredningsforening (Offentlig tilgængelig via deres hjemmeside) Klage fra DOF (Offentlig tilgængelig via deres hjemmeside) Klage fra borgere og Landsforening Naboer til Kæmpevindmøller (Tilsendt af Nævnenes hus)	

Avisartikler

Avisartikler fra borgermøder (Tilgået og fremsøgt via Infomedia)	
--	--

Billede: Lars Laursen

Har du en holdning til vindmøller ved Rendbæk Øst?

I forbindelse med vores speciale på uddannelsen By, bolig og bosætning ved Aalborg Universitet, undersøger vi hvordan en bæredygtig udvikling af vedvarende energi i Danmark kan sikres, samtidig med at der tages hensyn til naturen og lokalbefolkningens interesser.

Vi er specifikt interesseret i sagen vedr. opstilling af de 15 vindmøller ved Rendbæk Øst, da det har været diskuteret, om møllerne vil forstyrre naturen og dyrelivet i området.

Vi er specielt interesseret i at snakke med dig, hvis du bor i området ved Rendbæk Øst, og på den ene eller anden måde føler dig påvirket af opstilling eller drift af vindmøllerne.

Du kan hjælpe os ved at deltage i et interview på ca. en times varighed, hvor svarene skal bruges i vores speciale. Vi planlægger at komme til Jammerbugt i uge 16, den 17.-23. april, hvor vi vil være fleksible i forhold til tid og sted. Hvis det ikke passer dig i uge 16, kan vi finde et andet tidspunkt. Dine oplysninger vil blive behandlet fortroligt, og du vil blive anonymiseret, så du ikke kan genkendes i specialet.

Det ville være en kæmpe hjælp hvis du ville snakke med os, så hvis dette lyder som noget du kunne have mulighed for, så skriv til os her på facebook, eller kontakt os på telefon 26396955 eller mail sscofa21@student.aau.dk.

Med venlig hilsen Laura Borup Andersen og Stella Midttun Scofano

Bilag 3: Elproduktion landvindmøller

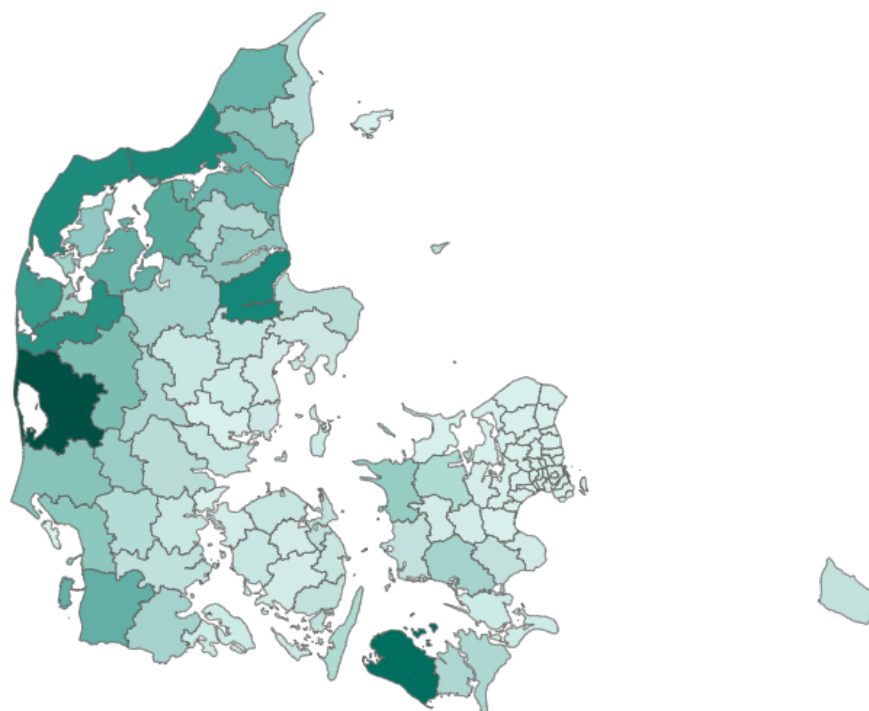
Tabel 1 baseret på Energinets Stamdataregister for vindkraftanlæg ultimo november 2023

<i>Kommunenavn</i>	<i>Antal vindmøller tilmeldt elnettet (i drift), stk.</i>	<i>Antal vindmøller afmeldt elnettet (ude af drift), stk.</i>
<i>Ringkøbing-Skjern</i>	344	327
<i>Lolland</i>	207	158
<i>Thisted</i>	538	237
<i>Jammerbugt</i>	196	127
<i>Randers</i>	156	51

Tabel 2 baseret på Energinets data til og med december 2023. Elproduktion fra landvindmøller

2021		2022		2023	
Kommunenavn	Landvind MWh	Kommunenavn	Landvind MWh	Kommunenavn	Landvind MWh
Ringkøbing-Skjern	856.082	Ringkøbing-Skjern	1.216.729	Ringkøbing-Skjern	1.335.749
Lolland	677.100	Lolland	729.651	Lolland	782.540
Jammerbugt	449.694	Randers	548.180	Randers	596.307
Thisted	407.678	Jammerbugt	538.164	Thisted	542.133
Holstebro	389.090	Thisted	504.677	Holstebro	509.998
Randers	379.460	Holstebro	485.703	Jammerbugt	497.147
Lemvig	327.677	Lemvig	458.761	Lemvig	471.866

Produktionskort Landvind - Kort fra Energinet, der viser produktion af MWh strøm fra landvindmøller på Kommunenniveau, data samlet for 2021-2023.

RC 384